

T A R T A L O M

▶	3	ZALÁN TIBOR	
		Versek a hagyatékból: Tanácstalan, Talált vers – F. M. D.-től, Köz és élet, Dante Dezső nyomában, maximák – vagy mégsem, Parafrázis, Vágy, Vagy csak emléknym	versek
▶	8	GÖMÖRI GYÖRGY	
		Sorok a kőről meg a vízről, Apám nem várt meg, Unokám, a közszereplő	versek
▶	10	VÖRÖS ISTVÁN	
		Az eltolt élet, avagy A romantika újraindítása, Válasz Jób könyvére, Nincs kibúvó, A túl nagy erényről	versek
▶	16	NAGY KOPPÁNY ZSOLT	
		Plázakandúr	novella
▶	20	BORSODI L. LÁSZLÓ	
		Csendünkben tapos, Párhuzamos halál, Tertia die	versek
▶	22	BÁNKÖVI DOROTTYA	
		Üveggolyók biliárdasztalon, Kikapott ég, Sziget és matrac	versek
▶	24	GYUKICS GÁBOR	
		nem áll meg kettő az egyben, a fehérség megeszi a fényt, süllyessz el	versek
▶	26	BERKA ATTILA	
		Gyereksírás	novella
▶	29	IANCU LAURA	
		Átlátások, Napjaimról mesélek neked, Hervay-gyász	versek
▶	31	JÁSZ ATTILA	
		A kép ötödik sarka, Tücskök villanyfényben, Amikor te magad vagy a hely]	versek
▶	33	OLÁH ANDRÁS	
		hiánytalanul, örökös függésben, érvénytelenítve	versek
▶	35	HARTAY CSABA	
		Ház, Nyárfatűz, Bátorítani a márciust, Ajándék	prózaversek
▶	38	DÉR ANDRÁS	
		A legsötétebb nap, csak úgy ruhástul, ima	versek
▶	40	KOVÁCS-KOVÁCS MÁTÉ	
		Arcképcsarnok: Krisztián, Kálmánné, Juli, Kinga, Hajnika	versek
▶	44	FARKAS ARNOLD LEVENTE	
		A bölcsőringató	novella
▶	47	DEBRECZENY GYÖRGY	
		az elágazó ösvények kertjében, aki a kabátot kigondolta	versek

PAPÍRHAJÓ

▶	49	DÁVID PÉTER	Üvöltés, Anya és apa, Intelmek, Legdrágább	versek
▶	52	NAGY-LACZKÓ BALÁZS	Piroska, Veszélyes vizeken	mesék
▶	55	SZEPESI DÓRA	Kész cirkusz! – Beszélgetés Turbuly Lillával	
▶	58	VÁRFALVY EMŐKE	A barátság közelebb van, mint gondolnád – Takács Viktória: Ott szemben	kritika

MŰHELY

▶	60	ZALÁN TIBOR	A sokműfajúság mint antinómia, avagy a csak befelé tartó labirintus	székfoglaló beszéd
▶	68	ALEXA KÁROLY	Zalán Tibor a Magyar Művészeti Akadémia tagja	laudáció
▶	73	SZABADOS ATTILA	„Költői életem gyakorlatilag megszűnt” – Beszélgetés Zalán Tiborral	

▶	77	ABAFÁY-DEÁK CSILLAG	Önismeret – Szurcsik József művészetéről	esszé
▶	81	KÖLÜS LAJOS	A létezés, az ember abszurditása – Szurcsik József művészetéről	esszé

SZÍNHÁZ

▶	85	BERETVÁS GÁBOR	Múltra épülő jelen: a Deszka – A XV. Deszka Fesztiválról	tanulmány
▶	95	GYÜRKY KATA	„Nincs pénz fagyira” – az Országos Színházi Találkozósról	tanulmány

FIGYELŐ

▶	104	SZABADOS ATTILA	Mértani közép – Zalán Tibor: A nehéz léptű ember	kritika
▶	107	SÜTŐ CSABA ANDRÁS	Eleai Zénón, Homérosz, Heidegger, Wittgenstein és a többiek – Tózsér Árpád: Akhilleusz beéri a teknőst	kritika
▶	110	BÁNKÖVI DOROTTYA	Egy fényképalbum dramaturgiája – László Noémi: Pulzus	kritika
▶	113	BARÁTH TIBOR	Az ökokritika mint újraértésmintázat – Smid Róbert: Az ökokritika dilemmái	kritika

Tusok a hagyatékolt

Tanácstalan

Ugyan az örökös isben
mellőzödnek az irányok
Ha nem megy sehova
akkor sincs más ott
ahol maradni akart
Ha nem hisztos
a helyen
hogy lehetne
bizonyossága arra
hogy van
Zalán Tibor

Szeretettel köszöntjük a hetvenéves költőt.
Kívánunk neki jó egészséget és töretlen alkotókedvet.

Versek a hagyatékból

Tanácsstalan

ebben az örökös esőben
széttolódnak az irányok
Ha nem megy sehova
akkor sincs már ott
ahol maradni akart
Ha nem biztos
a holvan
hogyan lehetne
bizonyossága arra
hogyan van

Talált vers – F. M. D.-től

A mai kor
az arany középszer és az érzéketlenség kora
a lustaságnak a tudatlanság dicsőítésének
a munkára való alkalmatlanságnak
a készen kapott eszmék és eszmények
fogyasztásának a kora
Senki sem gondolkozik
ritka az olyan ember
aki valamiféle eszmét termel ki magából

Köz és élet

(Egy nyári konferencia margójára...)

Közösségem csak önségem,
közös vagyok magammal,
önbaszó belső kalandor,
nem bírja csönddel, hanggal,

maga körül, hogy a világ,
akárhogy nézi, ferde.
Fekszik egy kifagyott ágyban,
akár árokba esve

a részeg. A derengés
fölsége hajol, s lehányja.
Méregeti a pengét,

és a csuklóját. Magánya
készülődés. A nemlét –
kurva a sarkon – bevárja

Dante Dezső nyomában

mit ér az ember útjának fe
le ha lóg az ember fél töke

maximák – vagy mégsem

Szép vagy mint a bűn és
eltolta magától a nőt
Közhelyes vagy mint egy
félreértett baszás és
magára húzta a férfit
+
A táncórákra
mákvirágokat cipeltek
a matrózblúzos hullamosók
+
Helmutot játszik
És egyetlen jelenete van
És az ő ideje csak később jön el

+
A híresztelés
minden alapot nélkülöz
Nem iszik Csak haldoklik
+
Az árvaházak
köszönetet mondanak
és azonnali hatállyal bezárnak
+
A hazugság
a színész igazsága
Az igazság a halál színészete
+
Mint művész

elkövetett ostobaságokat
 belelovalta magát örültségekbe
 Bár ezek nem álltak jól neki sem

+

Úgy került a
 szembenézést akár
 az elhallgatással találkozást

+

Az anyag
 megszólaltatásának
 kísérlete az anyag
 kurdarcába fullasztása maradt

+

A figurák
 szándékos eltorzítása sem a
 várt eredményt hozta

+

Ezen a helyen
 erről nem szokás beszélni
 Hallgatni pedig még kevésbé

*

Nyavalyatörős évszak
 Három nap három éjjel
 pezsgővel itatta a koporsókat

+

Képtelen
 eldönteni melyik a
 gyengébb a szíve vagy a feje

+

Ha nincs kellő
 hangsúly a szavakon
 el vagyunk veszve – de
 legalább életben maradunk

+

Már nem hisz
 az életben Csalódott benne
 Túl későn tudta meg hogy szereti

Parafrázia

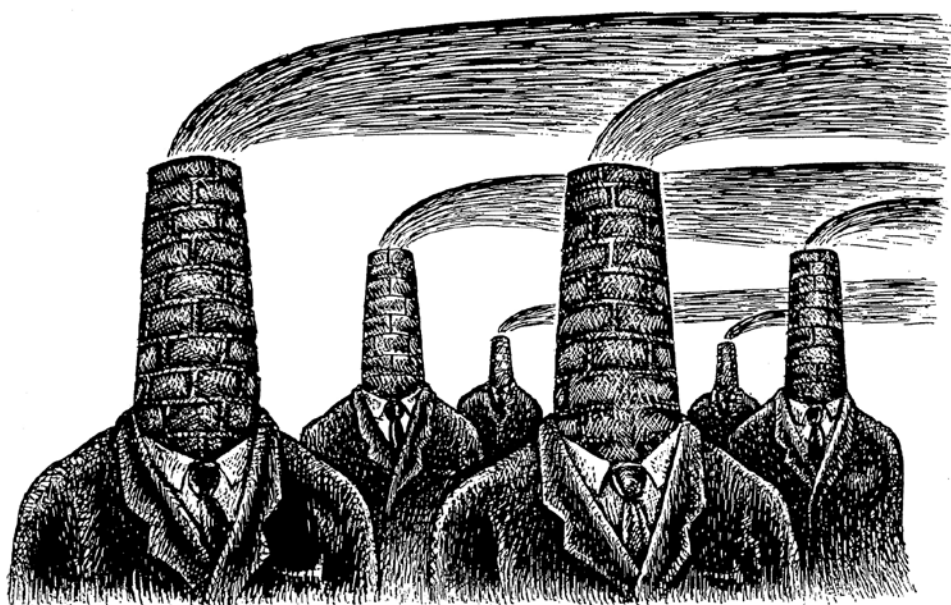
Mint lenge könnyü lány ha odaintik
 kinyújtózott a színész oldalán
 Zord téli tájból próbálta összerakni
 De ez is csak hakni Ahogy az is csak hakni

Vágy

perverz józansággal
belecsapni az éjszakába
na az lehet a valami

Vagy csak emléknym

Madárdal verdes
a semmi felé
csak emléknym
vagy verstördék
vagy csak a fájdalom
előjátéka benne

Kémények / Gyülekezet (1990; tus, papír; 100×150 mm)

Sorok a kőről meg a vízről

„*Gutta cavat lapidem...*”

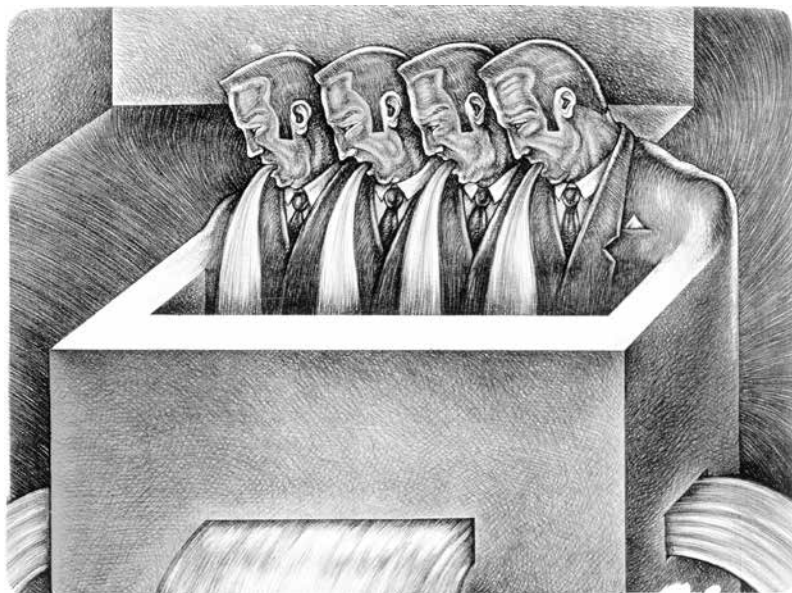
A kő halott, a víz termékenyít,
a napsugár klorofillal színezi
a fák leveleit. Felülmarad
a fény és a kő is széthasad
idővel, hogyha sokszor verdesi
tavaszi zápor vagy lassú eső.
Csak a gazdag asszony szive kőkemény,
egyedül az nem lágyul meg soha,
bármilyen ékes verssel udvarol,
megtörik rajta Bálint ostroma.

Apám nem várt meg

Márciusban, Apám születésnapja után
érkeztem Budapestre. Már egy ideje
kórházban volt, nem siettem
hozzá azonnal, előbb szálláshelyemre,
ahonnan fölhívtam feleségét: „Apád most
jobban van, voltam benn nála”. Ezért
csak este mentem ki a zuglói kórházba
ahol a helyén csak egy üres ágyat találtam.
„Jön a fiam Angliából!” mondogatta Apám
az ápolónak. De nem várt meg.
A temetésén, azon már ott lehettem.

Unokám, a közszereplő

Hat unokám van, mind fiú!
(Elkelne már egy lány is.)
A legkisebb Ezra, még nincs
hatéves, de *közszereplő* máris!
Egy széles londoni téren
egy mutatványos mellett
táncol, ugrál és hajlong:
nem csak okos, vagány is!

Besúgóverseny (1991; litográfia, papír; 605×810 / 700×1000 mm)

Az eltolt élet

avagy A romantika újraindítása

Félreolvasás juttatott ehhez a címhez –
vagy inkább saját életem?
Tulajdonságaimat félreismertem volna?
Változtat ez a lényegen?

Az eltolt élet korántsem elrontott élet,
csupán pár apró kis hiba,
amelyekről amúgy is keveset beszélnek.
Ajánlatos megszoknia

az embernek, hogy nem minden sikerülhet jól,
de rossz se lesz minden csak úgy.
Szökjünk ki végre a Murphy törvénye alól –
ellenigazságot tanulj!

Gyakorold ki alaposan a jószerencsét!
A bányászjelszó kell neked,
és életed elfogadhatóvá tehetnéd,
nem kell minden krimi legyen.

Nem kell mindig a realizmus szürkesége,
a megismerés félreismerés,
nem árnyékokból vagyunk összetéve,
ez koncepciónak kevés.

Nem kell a tulajdonságok nélküli ember.
A testbe szeretünk bele,
ha a lélek nem kezd viszonyt a végtelennel.
Így alpári lesz élete.

Fontos lenne a becsület, a hősiesség,
meg persze a hűség, haza.
De azok, akik sietnek, hogy kinevessék
(mért tartozok én is oda?),

önmagukat átlagemberré lefokozzák,
azt mondják, egyformák vagyunk,
mert sosem csak jó, sosem csak rossz a valóság.
Ördögnek felmentést adunk,

ha nem hisszük, hogy szentnek lenni lehetséges.
Ez most itt a romantika
újraindítására szolgáló kiáltvány?
A semminek kell múltnia:

inkább a minden, mint a valami javára.
Tűrjük a szélsőségeket,
a kiismerhető világnak ez az ára.
A számítógépnek lehet

csupán igenekkel és nemekkel beszélni?
Hisz gondolkodásmód ez is –
és ráadásul civilizációvégi.
A gépi jóság létezik,

csak adnunk kell nekik megfelelő parancsot,
ők igazán önzetlenek,
társadalmi zajból visszacsapó visszhangok.
Akinék a térde remeg

ettől, lényegében saját önzésétől fél,
mert jótulajdonsága nincs,
s azt hiszi magáról, az ördögnél se ügyfél.
A közöny rosszfelé kilincs,

az eltolt életekkel mégis mit csináljunk?
A rendesekkel, és a kis
ügyeiket tisztán és korrektül elvégzőkkel?
A megbocsátás elvakít,

aki nem bűnös, annak nincsen megbocsátás.
Őket csupán kedvelni kell.
A teremtő erő az ilyesmiken átlát,
de nem éri be ennyivel.

Ne mondd, hogy jó vagy, csináld akár ostobán is,
ne kintről várd a biztatást.
Még lehet egy jobb irány, bárki bármit állít.
Ki átformálja önmagát,

talán ne műanyagból vágja ki a lelket,
a bátorságot ne vegye
piacon, inkább másolja le a kutyájáról.
A váratlan a lényege

a lehetséges megváltó újramezítésnek.
Már hányféle sötét jövő
bukott meg végleg mindenki szerencséjére!
Én fehérrel lépek elő

vagy vörössel, de mégse a vérre számítva:
az élet színe, mint a zöld.
Nemet mondhatunk az égi szürkehályogra,
mint aki jövőt örökölt.

Válasz Jób könyvére

Jób könyvét félre szokás érteni,
azaz az Urat értik félre.
Aki elkezdte, maga Jób volt,
jött az Isten-megértési hóbort,
sokan hitték, hogy az ő népei.
Ez a tévhit mindig megérte,
hajszolta őket veszélyről veszélyre,
tőle akartak mindent kérdeni,
az Úrtól, aki öröklét-zseni.
Azt hitték, folyton beszélgetniük kell
és lehet is a teremtővel,
hogy ő a földi értelemben jó fej,
és nincs más dolga, csak, hogy magyarázza,
milyen pillantást vetett a világra,
amikor a teremtésbe fogott.

Belefáradt a személyes viszonyba,
úgy döntött, önmagát a világból kivonja.
Nem igényelhet azonnal jutalmat
a jó. A nevelősködést már unja,
a világ egészére gondolnia kell,
ha kérdést kap, mostantól hallgat,
maga helyett rabbikat nevel,
meg papot, lekészt, amit követel,
aki nem éri be a múlt élményeivel.
Rosszabb, hogy a rossz nem bűnhődik rögtön,
nem részesül tanulságos leckében,

így azt hiheti, nincs isten a földön,
s a vagyonszerzés az egyetlen érdem.

Hány jó marad majd a jutalma nélkül,
sőt, baj is érheti szegényt.
Ez a világ a bajok rendszerére épül,
a pillanat szolgál csak menedékül,
s a biztonság csupán remény.
Sajnos ti halandók maradtok,
mert testbe tette az Isten a lelket,
és most azt mondja, nem is érdekelték,
mert ti éltek, s eddig nem éltem én.
A létezés, az több és más, de unni
szokás, afféle divat-fejlemény
az öröklétről nem tudni, hogy az mi.
Hát nem azonos az örök élettel,
itt merni kell a nemlétben időzni,
és bírni kell, hogy nincs olyan, hogy én.
És merni kell az idő tengeréből –
és érteni a hangszeres zenéből,
mikor egy galaxis a húr.
Követek jönnek csillagpor-megyéből,
a világegyetem-történet rosszul alakul.

Az Úr lelép hosszú évszázadokra
a föld nevű kis szigetéről,
a gondjait az angyalokra osztja,
ők is csak lebámulnak magasan az égből.
Az ég, az ég, az sosem lesz üres,
a csillagászat előkészület
az Isten nélküli világ megértésére,
így ért az ember végül mindent félre,
és lesz társa az örök rémület,
amit a hittel próbál helyreütni.
Aki nem hisz, az ördög feljelenti.
Ők afféle besúgó angyalok,
meg rendőrök, meg tűz-nem oltók,
az igazság nem nagy dolog,
könnyen találtok majd hozzá hasonlót.

Nincs kibúvó

1

Épp a magyarázat nem érdekel,
se az átok, se a vigasz.
Egy új kor veszi kezdetét,
ahol már mindenki szemét.
Ettől lélegzetem kihagy,
eláll a szívverésem,
azt suttojják, hogy semmi vagy,
tanulság egy találós mesében.

2

(TE:) Azt hiszed, másnak nincs baja?
Épp te vetted el utolsó fillérjét.
Te vagy a sötét éjszaka,
hiába hatott át a részvét.

(ÉN:) Azt hinném, másnak nincs baja?
Épp én vettem el utolsó fillérjét.
Vagyok a sötét éjszaka,
hiába hatott át a részvét.

(Ő:) Már nem hiszi, hogy másnak nincs baja.
Épp ő vette el utolsó fillérjét.
Ő volt a sötét éjszaka,
hiába hatotta át részvét.

3

Tanulság egy találós mesében:
azt suttojják, hogy semmi vagy.
Eláll a szívverésem,
lélegzetem kihagy.
Ahol már mindenki szemét,
egy új kor veszi kezdetét.

A túl nagy erényről

Ha tudni akarod, hogyan
lett Úrrá az egyetlen Isten,
gondolkodhatsz hangosan –
én is azt teszem, hogy segítsen.

Ha tudni akarsz, miért
erősebb soknál az egyetlen,
próbáld küzdeni a hitért,
ne lakozz csak úgy a bőrödben.

Ha tudni akarsz, ki vagy,
a kételyeidet vizsgálj át,
a legmélyebb hit is kihagy,
amikor rászól a valóság.

Ha tudni akarsz, mitől
gyengül meg majd a vallásosság,
amikor az erkölcs kidől,
részeit egymás köz felosztják –

ha tudni akarsz, kik is:
nézz körül a belső világban!
Saját gyengeséged cikis,
neked mindig ezt magyaráztam.

Ha tudni akarsz, miből
derül ki mai gyöngeségünk,
vegyél múltat a semmiből,
talán ebben még egyetértünk.

Ha tudni akarsz, miben
tér el mindenkitől mindenki,
vedd a szakadást a hiten,
és máris érted, a lényeg mi.

Ha tudni akarsz, mi nem
olyan fontos, hogy meghalj érte,
ne hagyd a kérdést ennyiben,
az árnyékszintérbe menjél be!

Ha tudni akarsz, mikor
dőlt el a végső hitetlenség,
a kényszer rögtön rád sikolt,
azt vele is csak elhitették,

ha tudni akarsz, ha nem,
egyszer csak azértis megérted,
mit a túl nagy erény üzen,
hogy egy-két példa rá elég lesz.

Plázakandúr

Amikor megérkezem a plázához, ahol fel kell magam robbantanom, először nem hiszek a szememnek. Még egyszer csekkolom a címet a telefonomban, de nincs kétség, jó helyen vagyok. Hitetlenkedve nézek körbe: este van és hideg, a pláza kívülről alig van jobban megvilágítva, mint egy istálló, egyszer gyermekkoromban láttam ilyenszerű hosszú hodályt, teheneket tartottak benne, és reggel meg este gépekkel fejték őket. Az volt ennyire – semennyire – kivilágítva.

Kicsit nehezen hiszem el, hogy ha itt felrobbantom magam, attól a kormány meggondolja magát.

Néhány ember lézeng a parkolóban, a lustán (vagy inkább fáradtan) nyíló fotocellás ajtó mögött látom, hogy a „pláza” tulajdonképpen egyetlen hosszú, keskeny folyosó, a kétoldalán jellegtelen üzletekkel, és van egy emeleti része is, de ott a folyosó baloldali része (nyilván, ha éppen a másik oldali parkolóból jönnek be, akkor a jobboldali) légtüres tér, csak a jobboldalon (baloldalon) vannak... talán üzletek, innen nem látom.

A parkoló kicsi, alig találtam helyet, mégis aranyárban van a jegy, elégedetten gondolok arra, hogy kibaszok velük, mert bizony a kocsim holnap is itt lesz, és aztán örökre, amíg mindketten megrohadunk, mondjuk én sokkal hamarabb, amekkora darabokra szétszakadok hamarost.

Nagyon kényelmetlen a mellény és a hátizsák is nehéz, ezért elindulok a plázába.

Belépek, balra kisállateledel-kereskedés, jobbra negyvenes égőkkel megvilágított, lehangoló könyvesbolt, benézek. Egyetlen könyv sem utal arra, mi készül itt, látszik, nem is tudnak rólunk, radikálisokról. Na majd az esti híradó, pupákok, az majd előhossa a témát!

Kilépek a könyvesboltból, elindulok a folyosón; ezt a plázát nem csak sújtotta, de agyon is baszta a válság, a kávézóig minden bolt zárva van, de nem csak egyszerűen, hanem nagyjából örökre, lehúzott redőnyök mindegyik kirakatban. (Nyilván valami régi, huzatos raktárból alakították át a posztoszocialista-kapzszikapitalista lelkesedésben, ezeknek jó lesz így is-felkiáltással.)

Ehhez mérhető a forgalom, eddig mindössze ketten jöttek velem szembe, de ők már távoztak is, megfordultam, láttam, hát, ti ma nem lesztek velem a paradicsomban, gecik, bár ott is jobb, mint itt. Ilyen kávézót egyébként még nem láttam: öt asztalt raktak ki a pláza folyosójára, kettőnél ülnek, szomorú, rosszul öltözött emberek, olyanok, akiknek nincs hírértéke. Megsajnálom őket, ahogy a többnapos süteményt villázzák, úgy döntök, megvárom, míg távoznak. Én is leülök egy asztalhoz, hátradőlök, de nyomnak a rudak, kiegyenesedek. Várom a pincérnőt. Ekkor veszem észre a feliratot, hogy a pultnál kell rendelni. Felállok, odamegyek, kétféle süti van, tippadt, ugyanakkor száraz minden, mint a sivatagi homok. Azért veszek egyet, meg egy kólát, egyszer élünk, gondolom.

Leülök az utolsó asztalhoz, néhány vásárló, vagy plázalátogató, vagy micsoda csoszog el melletttem. Ahányszor a két parkoló felé vezető fotocellás ajtók szétnyílnak, hideg, huzatos levegő zúdul végig a folyosón, megborzongatja a cukrászda? kávézó? vendégeit.

Csalódott vagyok.

Hát ennyit ér az én életem? Itt kell feláldoznom? Itt, ahol alig van ember, és azok sem érdeklik a kutyát sem? Miért nem a Westend vagy az Árkád? Azok mindig tele vannak. Azzal talán még az európai hírekbe is bekerülnénk. De ez itt... ez a kültelki pláza... hihetetlen!

Egyre mérgeesebb vagyok, írok egy smst.

Biztos, hogy itt kell végrehajtanom?

Igen.

De itt alig vannak.

Tedd a dolgod. Ne kérdezz.

De miért nem valami nagyobb helyen?

Kicsiben kezdjük.

Az én életem ennél többet ér.

Azt nem te döntöd el.

Hát... nem tudom.

Tedd a dolgod, különben érted megyünk.

Azt kétlem. Nem érnétek el a pláza közepéig, ahol ülök, mert depresszió-sztrókot kapnátok.

Tedd a dolgod, megy a pénz a családnak.

Kösz, oké.

Pisilnem kell, keresni kezdem a mosdót, a süti felét és a kólát az asztalon hagyom. Majd ha felrobbantom magam, visszajövök értük.

A mosdó az emeleten van, meglepően tiszta, és meleg is van. Jól érzem magam benne, sokáig maradok. Itt akár el is lakhatnék, akkor nem kéne megalázó önfelrobbantásokat csinálnom félre-eső, kültelki plázákban.

Megnézem magam a tükörben. Még csak negyvennégy vagyok, akármi lehetnék. Nem is tudom, miért mentem bele ebbe az egészbe. Mármint a pénzen kívül.

Nekem nincs hitem, sosem volt. Meggyőződéseim sincs. Vagyis azt mindig könnyen változtattam, miért legyek a saját korábbi kijelentéseim rabja? Chalvet grófia jut eszembe a *Vörös és feketéből*: „Miért kívánják tőlem, hogy ma is ugyanaz legyen a véleményem, mint hat héttel ezelőtt? A saját kijelentéseim zsarnokoskodjanak fölöttem?”

Milyen igaza van. És milyen művelt, olvasott ember vagyok. Igazán kár értem.

Mert még ha legalább valami nagyot durrannék. De itt... Kijövök a mosdóból, elindulok az emeleten. Bezárt boltok itt is (jobbkézre), egy edzőterem csomó köcsöggel, azokért nem kár. Legalább van itt valaki. Újabb bezárt üzlethelyiségek, aztán egy bowlingklub. Hát igazán kíváncsi vagyok, ki jár ide. A bowling úri sport, itt a környéken viszont magamfajta lúzerek élnek; nem hiszem, hogy szabadidejükben bowlingoznának. Inkább vállalnak még egy állást, vagy ha nem kerül, ők is bombát kötnek magukra, és őket talán tényleg a Westendbe küldik. Fasza.

Benézek, senki.

Fentről belátni a könyvesboltba, és a Jyskbe a földszinten, mellette van egy élelmiszerbolt, eszembe jut, kenyeret kell vennem, de aztán az is eszembe jut, hogy nem, egyáltalán nem kell, majd az asszony vesz, ha megkapja a pénzt a szervezettől.

Ettől viszont az is belém nyilall, hogy mégsem kéne még a parkolás díját is ráhagynom örökölni, ki tudja, két-három nap is eltelik, mire kiderítik, hogy a mi tragacsunk maradt a parkolóban (ha fel nem robban az is a gecibe), és az húszezer forintba is belekerülhet, baszki, az egész kocsi nem ér annyit.

Elhatározom, hogy mielőtt robbantok, kiállok az utcára, ott ingyenes a parkolás, nem is értem, miért álltam be. Nyilván nem akartam cipelni a sok kurva bombát.

Gurítanék egy golyót, ha lenne pénzem, de ezek a gecik elég szűkmarkúan mérték a zsebpénzt, úgysem fog kelleni, mondták vigyorgva.

Hát ez igaz.

Sms-em érkezik.

Miért nem csinálod?

Várok.

Mire?

Hogy több ember legyen.

Félsz?

Nem. Igen.

Csináld!

Kevesen vannak.

Nem baj, csináld. Mi humánus szervezet vagyunk, még szinte jó is, hogy kevesen vannak. Figyelmeztetésnek néhány áldozat is elegendő.

Milyen szószátyár lett ez a kis nyomorult a jó meleg irodából, gondolom.

És én?

Te? Mi van veled?

Én is áldozat vagyok. Leszek.

Collateral damage, írja, és még egy szmájlit is rak a végére.

Kedvem volna bemenni az hülye irodába, és ott felrobbantani magam. Mindenkinek jobb volna. (Eszembe jut Wheeler Walker Jr. – egészen pontosan Benjamin Isaac Hoffman komikus – dala, a *Fuck This Job*: [<https://www.youtube.com/watch?v=mj1dd0Kcq8A>], és egyik fontos sora: „Fuck you, Linda, at the front desk too.”)

Milyen kis lapos kelet-európai szar ez a mi sorsunk. Még egy öngyilkos merényletben sincs semmi grandiózusság!

Elhatározom, hogy a drámai hatás kedvéért szólok a néphez, mielőtt felrobbantom magam. Legyen valami súlya, bazmeg, ha már.

Kiállok a fenti folyosó közepére, és elkiáltom magam: Emberek!

Néhányan megállnak lenn, felnéznek, keresik a hang forrását. Várok, hogy valaki elővegyen legalább egy telefont, az ilyesmi mindig jól mutat a hírekben.

Senki. Vagyis egy néni a táskájában kotorász, előveszi a telefont, de nem tudja feloldani a billentyűzárát, a szemüvegét keresi, sajnos minden bizonnyal rosszat talál meg, a távollátót, mert hiába teszi fel, és nyomogatja meg simogatja a telefont, nem boldogul.

Csókolom, lehet lezárt képernyővel is filmezni, csak jobbról balra átlósan végig kell húzni a kedves ujját a kedves képernyőjén, mondom neki... kedvesen.

Jaj nem filmezni akarok, lelkem, csak a fiam hív.

Fasza.

Most kéne meghúzni a kioldót, ha a nélinek sikerül felvenni a telót, egy fültnú beszámolója még hátborzongatóbb, mint az amatőr telefonos kamerafelvételek.

Végre meglátok egy srácot, aki kameráz. Na, mondom magamban, itt volt az ideje.

Emberek, mondom, én fel fogom magam robbantani.

Várom, hogy kitörjön a pánik, de csak a srác fészkelődik, akárhogy áll, nem tud jól befogni a kamerával, ami nem is csoda, mert szinte fölötte vagyok. Kihajolok a korláton, hogy jobban lásson.

A kormány nem teljesítette a követeléseinket, ezért, szovalom, de ekkor meglátom, hogy a néni izgatottan suttog egy Security-feliratos inget viselő, öreg, szemüveges és pocakos biztonsági őrral.

Alakul ez, gondolom elégedetten, odaintek a srácnak, hogy ki ne kapcsolja a kamerát, ez a felvétel még pénzt hozhat neki. A biztonsági őr a walkie-talkie-jába recseg, nem hallom, hogy mit, majd felkiabál:

Húzódjon vissza, fiatalember, még leesik itt nekem!

Nagyon mérges a hangja, önkéntelenül visszahúzódok, de akkor nem lát a kamerás fiú, úgy-hogy ismét előrehajolok inkább.

Közben a srác leengedte a kamerát, és látom, hogy képet küld. Csak szelfizett a nyomorult, bazmeg.

De ki az, aki ebben a plázában szelfizik?! Teljesen megzavarodom. És kinek? És mit ír mellé? Itt vagyok, és rád gondolok?!

Csak szerelmes ember lehet ilyen hülye.

Az embereknek megfájdul a nyaka, előre néznek ismét, és dolgukra indulnak.

Az én életem nagy tizenöt perce elmúlt, legalábbis öt elmúlt belőle.

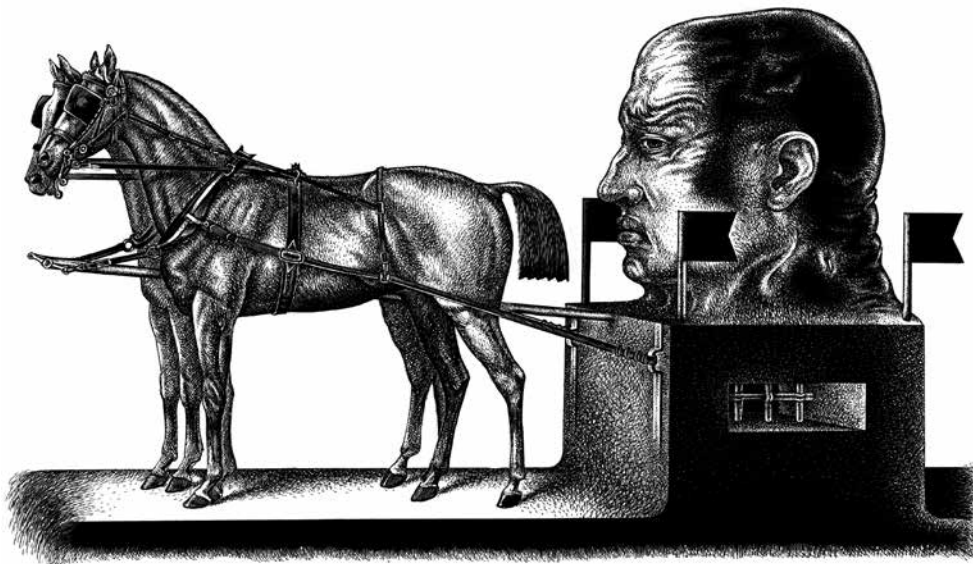
A biztonsági őr kacsázva a lépcső felé indul, nyilván, hogy leszedjen. Hát minden kriplit elvesznek már biztonsági őrnek?!

Emberek, kiáltom megint, de nem érdekel senkit, a Jyskben tovább válogat az a két szakadt házaspár, akiket már az imént is láttam, a könyvesboltos zárni készül, számolja a napi bevételt, talán két könyv is fogyott, ami nagy szó.

Összehúzómagamon a kabátot, és függén elindulok a másik lépcső felé. Mire szegény biztonsági őr felér, csak a hült helyemet találja, kuncogok elégedetten.

Kifelé menet még a parkolást is van időm elintézni, háromszáz forint, szívom a fogam, én hülye, miért is álltam be.

Leveszem magamról a bombát, faszom fog abban autózni, lerakom a Foxpost-automata mellé, majd intézkednek róla, de ha nem, nekem úgyis jó. Ötödjére sikerül beindítani a kocsit, kihajtok, fél kézzel írok egy smst az asszonynak: Készüljetek, lelépünk.

Fogat (1989; tus, papír; 320×440 mm)

Csendünkben tapos

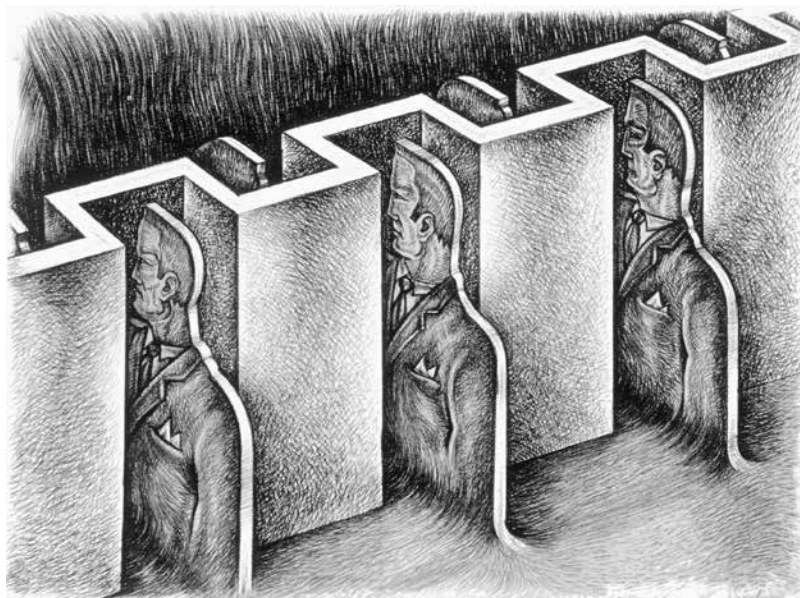
Áll az ajtóban. Visszafordul. Elfordul.
Az üzletben a polcok között keresgél.
Mit csinálsz itt, kérdi. Hangjában vihar.
Mindkettőnknek másképp ég és éget.
Nem néz rám. Mintha nem léteznék.
Pedig pontosan tudja. Pontosan tudom.
Az elmúlt napok. Az utóbbi beszélgetés.
Itt, most nincs jóvátétel. Kopognak a szavak.
Indulunk. Merre is? Mintha álom lenne.
Ketten vagyunk. Magunkra vagyunk ketten.
Egyenletes, párhuzamos lélegzésünk hallani.
Két test, ahogy fekszik egymás mellett.
Két lélek, ahogy hajnalig egymásba rezdül.

Párhuzamos halál

Egy nap nem találok el a mértéket,
kevesebb tej a kávéba, több cigaretta,
elméretezem az ablaknyitáson a rést,
attól félek, egy nap kifogysz a szavakból,
és csak hallgatsz, nem válaszolsz,
hiába kérdezlek, próbálok körülírni,
úgy fogsz tenni, mintha nem is hallanád.
Mintha nem is léteznél, olyan leszel,
csukott szemekkel, mozdulatlanul
egy másik világban álmodsz.
És akkor, és akkor olyanná leszek én is,
mint kit itt feledtek, mint ki – – –
attól félek, nem tudom elképzelni
párhuzamos halálunkat.

Tertia die

Ha belesnék egy aknába, utánam ugranál?
Vagy hagynád, hogy zuhanjak, merüljek,
és aztán ezzel a tátongó hiánnyal élnél?
Ha elkapna egy ragadozó madár hajamtól,
utánam repülnél, hogy azonnal kiszabadíts?
Feljajgatnál az égre? Megátkozod az a madarat?
Ha a csontkemény éjszakában kutyák rontanának
ránk, megpróbálnánk megszelídíteni őket,
vagy elszaladnál, és csak folyva vérem az aszfalton?
Ha egyszer – ezek után – váratlanul feltámadnék,
és egy zűrés reggeli órán bekopognék hozzád,
lenne szavad? Mit mondanál? Feltámadnál?

Bűnök fája (1991; litográfia, papír; 605×810 / 700×1000 mm)

Üveggolyók biliárdasztalon

Valószínűtlenül terült szét a téli fényben
mintha útakadályt képezett volna csak teste
püffedt volt mint a hold De nem szóltam senkinek se
mesélte Vörösbőr helyett kávéval kezében
majd belekezdett Közös kínba hogy sűrűsödtek
az évek Sötét játékteremben összeszaladt
üveggolyók Fények egy biliárdasztalon

Üveggolyók a biliárdasztalon Az évek
sötét játékteremben szaladtak össze A fény
sűrűsödni látszott mikor végre belekezdett
vörösbőrrel kezében Túl rövid volt a kávé
ilyen meséhez Nem szólunk senkinek se Leszögezték
nem kell több akadályt képezni Valószínűtlen
ahogy felpuffadt a múlt mint egy élettelen test

Kikopott ég

Sűrű már az idő, süllyed az óhajó,
földrész csonkjain áll mind, aki tétováz.
Volt már így: Ataiszt hagyta a nép, s bukott.
Emlékét is a víz fedi.

Ott állt Ő anyaként, bús telihold övén,
térdén üstökösök, és az aranykapu
még napkelte előtt tűnt el a távozó
társág és az idő között.

Ő áll most is a hold, s éj közepén, akár
földi másai itt, lent a körút kövén –
kétség s félelem ül fénytelen arcukon.
Bambán is kegyes utcanők.

Régen megtagadott asszonyi részüket
hozza vissza a víz, s magzatok énekét.
Nincs több harc, s urakat körbedoromboló,
rettegő, beteges szívek.

Gyengéd újra a táj, tágul a tér, bizony
boldogasszonyi föld ez, s kikopott egén
már nem perzsel a nap, futnak az ördögök,
emlékezz, Ataisz felett.

Sziget és matrac

Egy matracon ült a Duna közepén,
míg kinyúló földnyelvről kémleltem,
– madárraj rebbent szét a közelben –,
hogy ő ül-e ott, vagy már esetleg én.

Tévedés volt, tán szégyen sincs ebben –
vívódott még, hiszen mégiscsak rejtvény
volt, ami látszódtott a víz túlfelén,
hogy nincs lent és fönt, csupán keresztben.

Sirály lebegett a matrac felett,
elhasalt a napfény a folyó jegén,
nevethetett volna, nem nevetett,

egy matracon ült a Duna közepén.
Nézte, amin álltam: a szigetet,
és folyt a semmibe, mint egy rossz regény.

nem áll meg kettő az egyben

egy autodidakta művész
erőltetett közelit
készít szemedről

azt gondolhatná
hogy ívelt szemöldököd
képes lesz
meggyőzni őt
a hiszékeny fotóst
hogy ne hagyja abba
ami nevetségessé tenné a közelben felvillanó
általános tilalmakat
manipulatív vétókat és eszement verbalításokat
miután a nyakában lógó kamerákkal
részt vett ezernyi nászéjszakán
több kelet-európai kamionparkolóban

nem akar tőled semmit
csak egy képet
hogy láthassunk minden színt
szemed íriszén át

a fehérség megeszi a fényt

a múltnak élő nem figyelte a jelent és megvetette a jövőt
nem képzeletének élt
nap mint nap létreemesélte mutáns kibúvókon keresztül saját valóságát
csak azért hogy visszamehessen a múlt üvegszemeit árusító sarki boltba
a kirakatban kitömött állatok
a létra amivel visszamászott az agyában raktározott korokba
nem hitte el
hogy elorozta a más irányba induló idő
ha az emlékeid elvezetnek a keresett helyre ki is vezetnek onnan
ez a jelen
kiszívja az életkedvet még a nemtörődömökből is
mit sem látni itt
maradékot maszatos elharapott életszeleteket
mind szükségtelen
atombunker az őskorban

süllyessz el

ahogy a kalóztól elvett gitárral
mintákat készítesz
szabálytalan spirálokat
a nyelvek spontán hangjait
hófutta
füstös tetők lángjait
a jéghegyek
szaggatta óceánok között

zenédre
egy
elsüllyedt hadihajó tatján
táncolnak
a halálra ítélték

a te életed
ha nem zenélsz
egy hajszálon függ
minden
amit a kapitány mond
csak ígéret

Gyereksírás

Szegény gyerek elesett, beütötte a térdét, azért ordít ennyire, gondolja a férfi, akkor ordítanak így, mint a fába szorult féreg.

Kinéz a nyitott metróján, de nem lát senkit.

Menjünk már, gondolja a férfi, facsarja a szívem ez a fájdalmas gyerekordítás az éjszaka közepén.

Miért nem nyugtatják már meg azt a szegény gyereket, miért nem indul a metró, gondolja a férfi, és ránéz a feleségére, aki a telefonját nyomkodja.

Téged nem zavar, kérdezi a férfi a feleségétől.

Mi?

Hát ez.

Mi az az ez?

Hát hogy még mindig ordít ez a gyerek.

A nő csak néz.

Nem hallod, kérdezi a férfi. Tényleg nem hallasz semmit?

Te most szívatsz?

Nem, dehogyis.

Az ajtók záródnak, a metró indul, a gyerekordítás eltűnik, a férfi megkönnyebbül.

Éjszaka csecsemősírásra ébred a férfi.

Éhes, gondolja, éhes, és be is kakált a gyerek.

A felesége nyugodtan alszik mellette.

Hát ez meg hogy lehet, gondolja a férfi, hát éhes a gyerek és bekakált.

De hiszen nekünk nincs is gyerekünk, gondolja a férfi, és felül.

Melyik lakásba költöztek kisbabával, gondolja a férfi. Nem költözött senki. Vendégségben vannak. De kinél?

Figyelj csak, mondja a férfi, és finoman, de határozottan megpiszkálja a feleségét.

Mi van, mi bajod van már, kérdezi a felesége ébredve.

Hallod?

Mit már megint?

A csecsemősírást. Valakinél vendégségben van egy kisbabás család, és most éhes a gyerek és bekakált, és az anyja nem segít rajta. Lehet, hogy nincs anyja?

Miről beszélsz? Hagyj aludni, és te is aludj, éjszaka van, mondja a felesége.

Te nem hallod?

Hagyjál már ezekkel a gyereksírásokkal. Nem, nem hallok semmit, és aludni akarok, úgyhogy hagyjál békén.

A férfi visszafekszik, becsukja a szemét.

Kinyitja a szemét, felül. Épp akkor néz ki az ablakon, amikor villámlik. Várja a mennydörgést, de hiába. Viszont a csecsemő elhallgatott. Jó lusta anyja lehet, gondolja a férfi, szegény kisgyerek.

Visszafekszik, becsukja a szemét, és hamarosan elalszik a férfi.

A nő későn kel, a férje már elment, kávé van. Persze a második korty után érzik a menetrend szerinti gyomorgörcs.

Miért kell neki bemennie, gondolja a nő, majd biztosan telefonál, hogy nem jön haza időben, én meg megőrülök.

A nő egész nap hiába várja a telefont. Egy ideig a teraszon ül, majd a konyhában, végül a nappaliban. Egészen elfárad, úgyhogy amikor nyílik a bejárati ajtó, hosszú alvásból riad fel.

Ne haragudj, hogy késtem, mondja a férfi, de próbáltam kipuhatolni, honnan jött az a szörnyű gyereksírás az éjszaka.

A nő nem szól.

Az alattunk lévőhöz is becsöngettem, hogy felajánljam a segítségemet, végül is orvos vagyok.

De te állatorvos vagy, mondja a nő.

Az most mindegy. Az orvos az orvos.

A nő a konyhába megy teríteni.

A baj csak az, mondja a férfi, hogy a házban sehol nincs csecsemő. Vendégségben se.

A nő megáll, a hűtőajtóra mágnesezett képeket nézegeti.

A férfi a konyhába lép.

Szóval nem tudom, mi a fenét hallottam, mondja közben, finoman arrébb tolja a feleségét, szalonnát és tojást vesz ki a hűtőből, és megsüti őket.

A nő a konyhapultnak támaszkodva figyel.

A férfi kettéosztja az ételt, csendben esznek.

Remélem, ennyi volt, mondja a férfi lefekvéskor.

Egyáltalán nem értelek, mondja a nő, de hagyd abba, kérlek, nagyon unalmas és egyáltalán nem vicces.

Azt hiszem, igazad van, mondja a férfi, hiszen tulajdonképpen semmi nem történt.

Reggel a nő örül a kávénak, úgy megszokta, hogy egyből ihatja. Persze a férje megint bement, hogy ő ma is várhassa a magyarzkodó telefont.

Egy kicsit késik a férfi, amiért udvariasan elnézést kér, de hiába, a felesége belefáradt, hogy fölöslegesen várta a mentegetőző hívást.

Ma nem hallottam gyereksírást, mondja a férj vacsora közben, talán el is felejttem lassan. A metróban azért majdnem megijedtem.

A metróban én tőled ijedtem meg, mondja a nő, még soha nem láttalak ilyennek, de nem is akarlak soha többet. Soha.

Nagyon sajnálom, ha megijesztettelek, de el tudod képzelni, ahogy az éjszaka közepén, a föld alatt gyereksírást hallok úgy, hogy sehol semmilyen gyerek. Másik utast nem látok egyáltalán, még biztonsági őrt se. Sehol senki, és mégis a gyereksírás. Nagyon ideges voltam, ne haragudj.

Jól van, de most már egyszer és mindenkorra hagyd ezt a témát, nagyon rosszul érzem magam tőle, az éjszaka is remegni kezdtem, amikor fölébresztettél a nagy sötét csend közepén.

Igazad van, azt hiszem, biztosan igazad van, mondja a férfi, és hallgatózni kezd.

Nem hagyd abba, igaz, kérdezi a felesége, és a hálószobába megy.

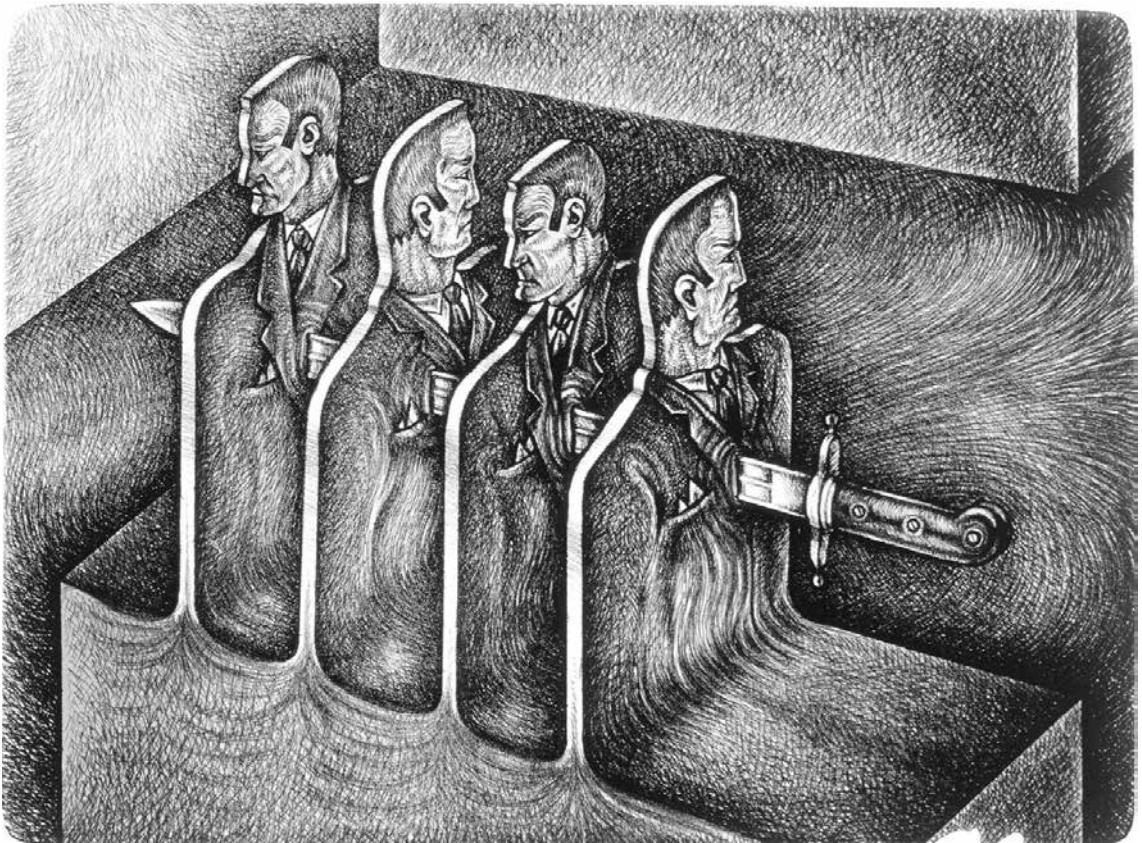
Naná, hogy semmit nem tudok kezdeni ezzel, mondja a férj. Nincs értelme. Csak az én fejemben létezett, csak az én fejemben, csak bele ne bolonduljak már a fejembe.

Ha azt motyogod, amit hallok, szól ki a nő a hálószobából, akkor vedd komolyan, ne csak úgy mondogasd, mert szerintem egy ideje nem vagy százas, és ez nekem nem tetszik, de senkinek se.

Jól van, mondja a férfi, és az ülgarnitúrára dobja magát, a plafont nézegeti.

A felesége az ágy végét bámulja a hálószobában, és azt mondja, nem bírom én ezt, majd a fürdőszobába megy az arcát megmosni, aztán majdnem felkiált, amikor a tükörbe néz. Hát ez meg mi, kérdezi a tükörtől, hát ezzel meg mi történt. Közelebb hajol, bámulja a saját szemét.

Kiviharzik a férjéhez a nappaliba. Tudod még, hogy milyen színű a szemem, kérdezi tőle.
 A férfi felül, a feleségére néz. Miért ne tudnám, mondja, kék.
 Hát nem, mondja a nő, hanem zöld.
 Már ne haragudj, de soha nem volt zöld, mindig is kék volt.
 Hát márpedig zöld, mondja a nő, és egészen közel hajol a férfi arcához, tessék, nézd meg.
 A férj ajkai megrándulnak egy pillanatra, a nő visszahúzza a fejét. Na, látod már, kérdezi közben.
 Látni látom, de ez csak valami vicc, igaz, kérdezi a férfi, mondjuk, egy vagány kontaktlencse.
 Ez nem vicc, mondja a nő, ez nem vicc, ez nem vagány! Ez ilyen, mindig is ilyen volt, én ilyennek éreztem, ilyennek láttam mindig is.
 De hát tényleg kék volt, mondja a férj.
 Nem. Soha nem volt kék, kiáltja a feleség, soha nem volt olyan, mint az ég, se olyan, mint a tenger, soha! Neked sose csak én számítottam, sose csak én kellettem, hát én meg eldöntöttem, de nagyon is eldöntöttem, hogy akkor nekem meg nem kell ide, ebbe az életbe! Ezért mindig elintézttem, hogy ne legyen, hogy egyikből se legyen, mert egyet se akartam, tőled, én neked nem, soha!
 Sajnálom, gondolja a férfi.
 Nagyon sajnálom, mondja a férj.

Emlékmű karddal (1991; litográfia, papír; 605×810 / 700×1000 mm)

Átlátások

beszélsz hozzám és
azt látom egy veréb átfut
az ablakpárkányon
ennyi ideig lehet
– ha idő ez
s nem halva-fogantatás –
egyszóval eddig és így
szerettelek

Napjaimról mesélek neked

tisztázatlan körülmények között
hozzám vetődött egy
nagy fekete varjú
mintha csakugyan egyúton
hordanánk haza
fakéreg arcunk
a halottasház-felhőket teregető
alkonyon

hallgatom a vadszemű madár járását
kezem világhangoló mozdulatait
ismerem fel benne
mintha gyónó túsza volnék
s nekem ő Isten szeme

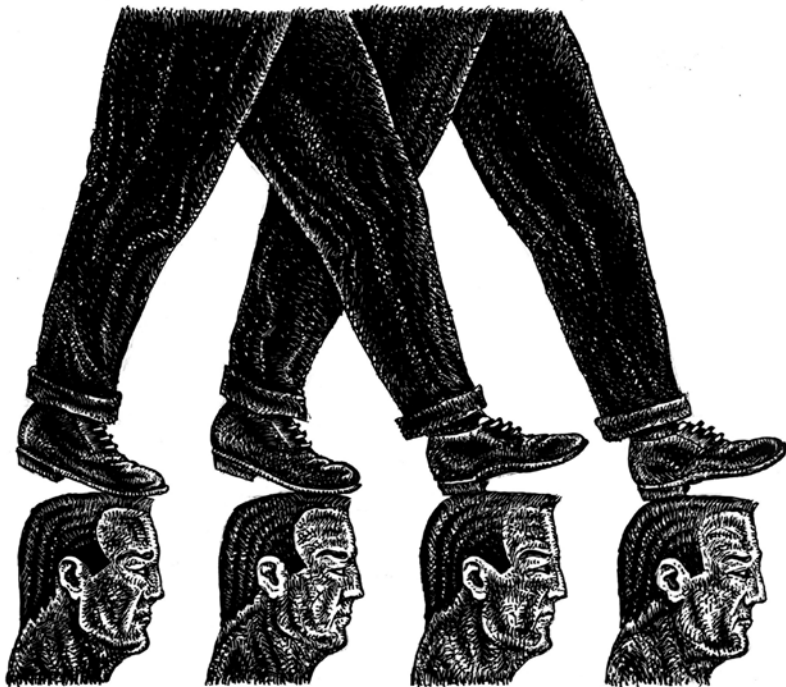
Hervay-gyász

a füstszínű utcán az ágvégeket fogom
szaggatott járással távolodom
a verstől

Háború után volt a címe
fülem még sípol a rémülettől

nem járhatok messze
egy vadgalambot követek
kinek őse
egykor már írt történelmet

a bűvőhelyen elképzelem:
nyitva hagyott könyvemben
a fiú végül hazatalált
s a hét esztendő
győzhetetlen gyásza
színtelenné vált

Egyenes út (1990; tus, papír; 148×195 mm)

A kép ötödik sarka

(arctalan-haiku)

a maszk helyett a tükörben nincsen már semmi
csupán a test foszlik tekerccsé az időben
akárhonnan nézed ez maximum ennyi

*Lassan közeledtek az áldozati szentély felé az esték.
Mint rendesen, sorban követték egymást, azt tették,
amit kellett. A vér lassan csorgott a festett kép alá,
mindannyian jól tudták már, ez lesz az utolsó halál.*

*És vannak olyan színek, amelyekre vágysz, vagy csak elmerülsz
olykor egyikben is, másokban is. Magányügy természetesen,
de érdekes lehet a megoldás megszállott keresése.*

Az idő mindig segít. Ajtót festeni a kép közepébe,
akkor is, ha nem látszik. Csak várakozni kell a kép előtt,
a látvánnyal szemtől szemben, miközben lassan
helyükre kerülnek a részletek.

*A tájkép-részleteken már nincsen ember,
csak valaki, aki rajzol, aki néz,
aki hallja a magára hagyott némaságban,
ahogy a halhatatlan szél zenél.*

Tücskök villanyfényben

H. K.-nak

(álomsorshaiku1)

ülsz a sötétben füledben halk zene szól
ő melletted alszik akkor is ha nincsen itt
és közben egyre csak világosodik

*Tanulmányt akartál írni az indián filmek, a Winnetou-sorozat zenéjéről.
Arról az emlékről, amikor a főcím alatt megszólalt, és sokadszori nézés után is
ugyanaz az izgalom fogott el, mintha először látnád, hallanád.*

A főhős, valamelyik, lovagol épp a hullámzó prérin vagy egy esztétikusan sziklás hegy előtt. Érezni, mindjárt elkezdődik valami. Egy másik élet lehetősége. Amelyben elfeledkezhetsz magadról.

Az indián lány kilép a tipiből. Haja kócos, teste ágymeleg. Szóval mindezt csak képzeled, bár a lány valóságos, nagyon is. Már nő. Szerencsére. Öreg indián főnökként ülnél csak vele szemben a konyhában, főcímzene alatt, reggelihez készülődve.

Amikor te magad vagy a hely

Az elveszett jelentés feltámasztása közben nem borul áhítattal a mester árnyékára, fókuszált fegyellemmel tartja önmagát az isteni mércéhez, a láthatatlan világhoz.

A láthatón, a sebezhetőn, a szike pengéjén araszolva óvatosan, oda-vissza, alig érzékelhetően, szándékolt lassúsággal. *(Hegedűs Gyöngyinek)*

Bármit lehet tökéletesen csinálni, akár nyilvános vécék pucolását is, ahogy a filmeden láttuk. Amíg tökéletes nem leszel magad is, amíg – szerencsére – maga az élet nem az.

A lényeg, hogy a csiszolódásban lassan telő napok tűnjenek annak. Legalább. *(Wim Wendersnek)*

hiánytalanul

meglepett hogy használati
utasítás nélkül is jogosultságot
kaphattam hozzád
egy orosz fordítással kezdődött
– Pravda- és Izvesztyija-cikkek
pár történelmi forrás
köztük Nagyezsda Krupszkaja
levélváltása Leninnel
erre halálbiztosan emlékszem
mert az egyetlen volt
amibe beleolvastam
az elkészült anyagból –
a sikeres vizsgát a Zöld
Elefántban ünnepeltük
utána a hófedte utcák
kanyarulatait vettük célba
minden sarok közelebb hozott
tilosba tévedtünk hamar
feldolgozni sem volt időm
máris tagadni kellett
de mindig van másik út
ha nem a Jupiter holdjait
számlálgatjuk az ellenőrzőpontokon
így történt akkor is
s mire a kollégiumi szobádig értünk
egy új mesébe illesztettelek
hiánytalanul

örökös függésben

drótkosárban lógva
örökös függésben
– mintha Isten tenyerén –
himbálózik a Garasos-híd oldalán
a csendes zápor után
ami odavonzotta a vadkacsákat is
buksi fejüket időnként a Körös
vizébe mártva hosszan előre
nyújtott nyakkal úsznak
föl sem tűnik nekik a lakatokkal
tömött korlát hiánya
a szerelvények rögzítését végző
munkás a szemüvegét törülgeti
a fénytörésben
megpillantja a fiatal párt
a kacsákat készülnek etetni
valamit kérdeznek tőle
de a lárma nagy
vadul sisteregnek
a hegesztőpisztolyok
fáradtan tárja szét a karját
s szemüvegét igazítva palástolja
szétfutó könnyeit

érvénytelenítve

úgy hittem az emlék is pótolható
mint a B-kategóriás jogosítvány
két álom között kialvatlanul
mégis téged szölongattalak
mennyi elfecsérelt idő
mégsem térhetünk vissza
érvénytelenítettelek
– jogszerűtlen használóm lettél
mióta kijelentkeztem belőled

Ház

Kitől védene meg a ház, amikor itt lakom, és félek attól a zörejtől, amit magam okoztam. Pappan holttestek, egy régi éj átizzadt álmai. És a tenyérnyomos falak, a hűlő felületek. Milyen élettelen egy szoba fala, ha kitapintod. Mégis szív dobog a kádban. Vízet locsolok rá, enyhe zuhany, és a szív duzzad, nedvesen fénylik. Menjek innen, szégyenlős, majd ő diktál odabentről. A szemetesben nyirkos krumplihéjak ölelkeznek. Kiszívott citromkarikák az órák. Lemerült elemek egy tálban. Sav és sistergés. Végül halkuló sercegés. Hazudik a ház, amikor távol vagyunk. Óriási lélegzetet vesznek a légterek, a szobatüdők. A párnák önmagukba süppednek, majd plafonig dagadnak, akkor büszkék, amikor senki sincs itthon. Feldagadnak, akár a magány. Szikkad a kint felejtett kenyér, morzsa omlik másodperccel, ledek villognak senkinek. És csak csöppen a csap. Hogy hiába zárod el az emlékezést, kik éltek itt előttünk, nem lehet kiűzni a függő festményekről alkotott elképzelést. Már megvéd a ház, hazaértem. Innentől azt hazudja. Ahogy a csövekben halad barna, zavaros vére, ahogy a hűtő hidegütése idáig elérne, a fagyasztók merev zúzmaraomlenye eltömít mindent. Viselem a házat, akár egy évszakot. Felettem cseréppáncél, alattam szőnyegpuha tétovaság. Nem merem bejárni minden négyzetcentiméterét. Félek, valakik ásnak odalent, pincét alakítanak, és a kihordott földdel eltömítik a mosógépet. Morogva forog, megáll. Telemegy törmelékkel az összes bögre, és száraz kortyok várnak majd reggelente. Cserepes szájpaplással fellépkedni a padlásra. Hogy itt a korona, a ház örökléte, megérkezése. Alvó darazsak ők, nagyszüleink pihentetett szenderegései, el nem vitt, ki nem borított bőröndjei. Vissza kell mennem a fürdőszobába, meglocsolni a kádat betöltő szívet, mert kiszárad a kéken fénylő burok.

Nyárfatűz

Ahol régi nyarak otthona, oda ellátogatni most. Legmélyebb csendje a havazásnak. Fagyott kulcs a kezemben. Jég verte lakatok. Cseppfagyott múltunk. Milyen hűtlenek vagyunk évszakokhoz, önmagunkhoz, szégyen az emlékezés, szemérmes minden ünnep. A móló deszkái mellkasfájdalommal dübögnek lépteink alatt. Milyen ott a karácsony, ahol sosem jártunk télen. Valaki égve hagyta a faházban a villanyt. És most sárga fények kiáltanak hófödte mezőkre, folyókanyarulatra. Minden álmomban egyedül járok, minden elalvásnak ugyanaz az otthona, a nyúlzugi faház. Az ünneptelen látogatások. A holtág felett feltűnik egy ballon. Forog és szórja egykori csillagaink elhallgatott üzeneteit. Kik üzenik azt, hogy a türelem medermélyig merül, és ott nyílt kagylóvá válik? Égnek a gázrózsák a faházban. Elforr tea, kávé, bor. Minden gőzt elküldünk a felettünk állóknak. Zseblámpáink fénye jégtükörre küldi a vézna ágak jelbeszédét. Itt a régi nyarak állomása, megérkezése, leszerelése. Haltartóban jeges hínár, zörög, csilingel. Mennyi fa és mennyi hínár. Mennyi elhalkuló égi csillár. A táj termében bolyongunk, ellátogatunk évszakok leoltott szobáiba, levetett báli levelek és szirmok. És nincs, aki összesöpörje az ünnepre. A holtág nem ünnepel. Az

ide vezető út elfárad, elkopik, kátyúba fül. Egyedül a nyúlzugi faházban, az évszakok szétdobálta kazetták, egykor végighallgatott albumok és végignézett filmek. Film a folyóról, ami holtágként végzi. Film a rengetegről, ami faházként üdvözöl. Ünnepi fotó, nem vagyok rajta, nyárfatüzet rakkok az iszapsebű partszélén.

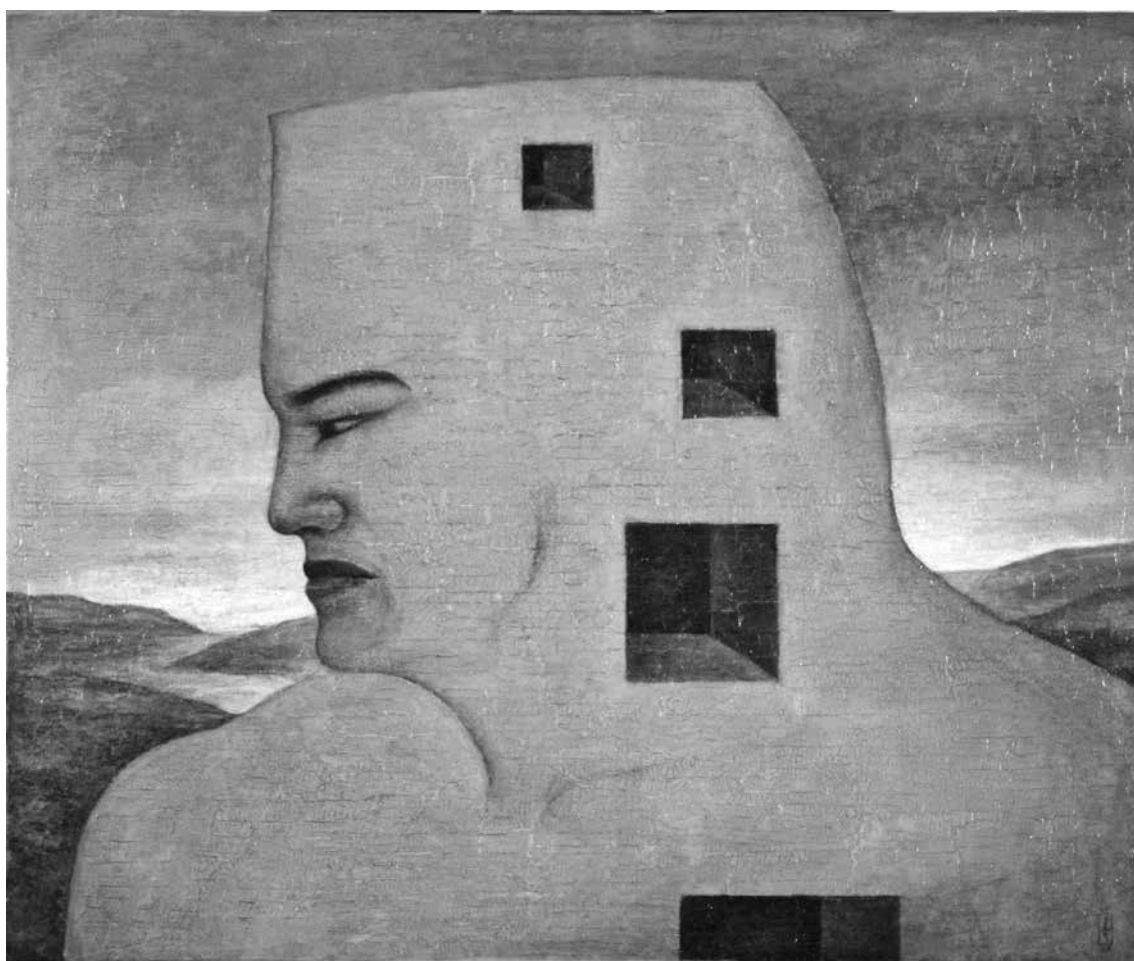
Bátorítani a márciust

Márciusi utcákon barangolsz éjjel, gyenge eső, egykori szórakozóhelyek hunyt ablakai, odabent részegen alszanak tizenéves barátaid, akik már nem kaphatták meg ezt a tavaszt. Szétdobált székek, ragacsos asztalok, a vázákban barackfaágak tetszhalott virágkezdeményei. De most születni kell. Dédelgetett kikelet, hajnalra mindenkiben megszólal a hit. Miféle hit, még csak nem is remény, talán az érkezés elnémult izgalma, hogy nekünk is lehet egyetlen szavunk. Meztelen szobrok fénylenek, oda mindig több eső hull. Csendes vonatvagon hozott idáig, egyenruhások biccentenek, megérkeztél, erre vártál és vágytál hetekig, hát most barangold be a szíromszőnyegű hónapot. Milyen üres a város ezen a márciusi hajnalon. Talán a többiek visszafordultak a sosem volt télbe? Egyetlen évszak sincs tisztában a saját sorszámaival. Szólítják, a kijelzőn felvillan egy számjegy, csengetnek, de nincs indulás, csak lassú, folytonos vonulás. Még nem te következel, ülj vissza. Jó lenne eljánni az évszakok, hónapok ügyében, kell egy meghatalmazás a márciustól. Hogy bátrabban sétálhass vicsorgó házfalak közt. Bátorítani a márciust, hogy te majd intézkedsz, kiállsz érte, nálad lesz az a levél, tavaszi kabátod belső zsebében, ha megállítanának az ellenőrök. Nézzék, uraim, mindent ezért a márciusért tettem. Márciusban megnyugszol, hogy minden iratod, leleted rendben van. Rálettél erre a tavaszra is. Ha örökre ez a március maradna, kitanulnád a rügyek boldogságát, most kell születni, most kell igazolás, aláírt jelenléti ívfény. Ide üljön le, itt vallja be, mit érez a március iránt. Télhűtlenség gyanúja forog fenn. De odafent már az első napsugarak küllői forognak. Elengednek a tél ellenőrei. Gyalogolsz még pár sarkot a márciusi utcán, mintha valaki intene távolabb. Köszöntenek egy következő évszaktól, nem kell visszafordulnod, nem kell odáig menned, csak ülj le a márciusi padra, és halkán hass a rügyekre, bátorítsd őket, ne rettegenek az áprilisi fagytól.

Ajándék

Él valahol egy ajándék. Elhúzott, sárga függöny, ablaküvegen kibámuló, ébredő kisfű, a szürke reggel horizontján távozó varjakkal. Ajándék, hogy ők repülhetnek, mindenkit elhagynak, ő pedig marad ebben az örökkében. Ajándék minden, amit fel sem ismerünk, amit eldobunk, elengedünk, elfelejtünk. Minden ajándék volt. Ajándékká válnak az értéktelen időkoppanások. Az ütem, ami nem is perc, ottlét és maradás. Mindig könyvet adtam ajándékba. Összegyűjtöttem rá a pénzt, visszaváltottam üres üvegeket, a befőtteseket is összeszedtem a tárolóból. Anyu nyáron szembesült vele, amikor befőzni szeretett volna. Itt volt, hová lett, valaki ellopta? De karácsonyra könyvet kaptak tőlem a szüleim. Péchy Blanka: *Beszélni nehéz!* Apunak pedig Szakonyi Károly: *Északi tábor*. Nem tudtam, mi lehet ezekben a könyvekben. A címek tetszettek a könyvesboltban. A karácsony egy gyerek képzeletében eleve északi tábor, hóvárakkal, hócsatákkal, száánkós kalanddal, tartós

faggyal. Ilyenkor eljön értünk Észak, és minden korai esteledés, a hadd maradjunk még korszak örökké kék-fehér. Beszélni pedig mindig nehéz, a megszólalás a legnehezebb. Írni még nehezebb róla. Mégis diktálnak egykori, gondosan eltett, elrejtett ajándékok. A nyelv is ajándék, a sűgás is adomány. Hová lesznek ezek az ajándékok? Hány évig suttognak azok a könyvek, amíg meg nem halljuk szavukat? Van valahol egy kihunyó karácsony, parázslík, halkán beszél, de hozzánk szól. Az elfeledett ajándékok újra ráfordulnak bolygóközi útjukra, és ahogy üvegtekintetükön megcsillan minden csillag fénye, mi sokadszorra is megkapjuk őket. Mert minden ajándék magasan ragyog, felettünk járnak az ünnepek és a találkozások. Szakadt szélű könyvlapok lobognak a kozmikus viharban. Milyen nehéz beszélni arról az Északi táborról, amit elhagytunk egykor, és már nem fogadhat be többé. Ajándék, hogy adhattunk.

A hős (2009; akril, olaj, vászon; 50×60 cm)

A legsötétebb nap

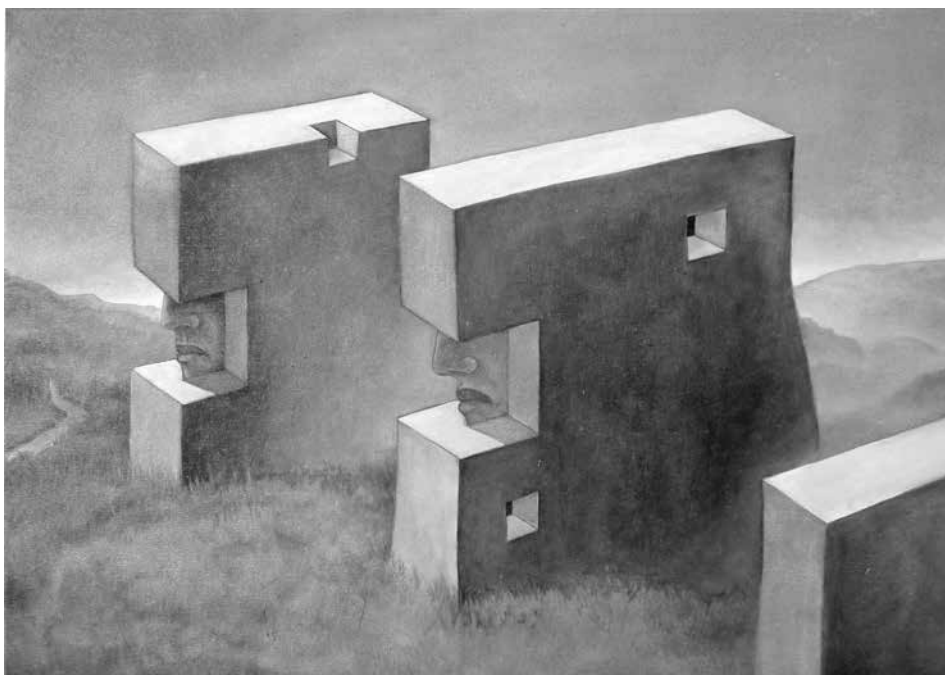
Nem az, aminek látszik
Akkor jön el, mikor nem várjuk
Megmutatja magát, ha nem
agyalunk róla
Kockáztass, de ne tegyél
a sötét lóra
Behunyt szemmel fényár
tölt el
Torkomban gombóc
neveddel
Roncsolt életem
ne vedd el
Ha hátat fordítok is
emelj fel

csak úgy ruhástul

egyik este csak úgy ruhástul
estem be az ágyba
elaludtam
fejemből mint gubóból a lárva
szörnypillangó gondolatok
kaptak szárnyra
imát mormoltam félhangon
elakadtam hogy ne vígy kísértésbe
sötét alak jelent meg a gangon
ahogy a szavakkal birkóztam
te vinnél engem innen
hátam nyirkos csatakos
azt nem engedheti isten

ima

két világ egy asztal
üdvözlégy malaszttal
teljes
a vágy marasztal
a tett gennyes
arcod nekem lámpás
sóhaj ez nem kiáltás

Rompanelek (2006; akril, olaj, vászon; 70×100 cm)

Arcképcsarnok

Krisztián

Papucs alatt bereped a metlaki.
Csuklyás izma sosem enged el.
Tőle nem veszik el a töltőkábelt.
Tőle nem veszik el az öngyújtót.
Egyszer csak felakadtak a szemei.
Itt ébredt, de nem hatja meg.
Szüleitől nem vár látogatást.
Majd az öccse bejön – ha már eltartja.
A délutáni sétán kinyújtja kezeit.
Felperzseli a felhőket az égen.

Kálmánné

Odaadtam a levest.
Azt se tudtam mi az,
csak megszagoltam.
Húsos gerslik, almák
gyűlnek előtte.
Évés közben a kenyeret figyeli.
Mindig ő viszi haza a maradékot.

Egyedül él.
Egyik fia fizeti az albérletet.
Másik nem beszél vele, de epilepsziás ő is.
Kálmán meghalt valamikor.

Görcs
Pénz
Szégyen
Cipő
Fagy szorítja,

Fény
Apja
Katonaszíj

mint hippokampusz az amigdalát.

Juli

Nem ismerek rajta kívül senkit, aki krekket szívna.
Pedig nem is lenne csúnya ép fogakkal.
Nem akart elmenni a zártról, pedig folyamatosan balhézott.
Velünk soha, az ápolókkal állandóan.
Több gyógyszert akart.
A napot akarta átaludni és az éjszakát sem tudta.
Vacsorára sonkakrémes kenyér volt,
mikor megmutatta a gyerekeit és a csuklóját.

Kinga

toporgok
toporgok
itt se jó
ott se jó
kisfiam
toporgott
így se jó
úgy se jó
toporgott
kiugrott
a férjem
 elhagyott
toporgok
 elzüllött
hol vagyok?
 nem küzdök
ki bánthat?
ki véd meg?
Istenem
lidércek
büntetés
kegyelet
csak útba
 ne legyek

Hajnika

Újra csökkentik a Rivotril adagj t^á
 á á
 maszkban van, retteg,
 anyj nak fertőzést adhat t
 á
 fel kell hívnia
 van-e m r nyolc óra?
 akkor szokta mindig
 á
 főorvos nő hova lett?
 v lla és szemöldöke
 á
 ősz hajból font marionett
 á á
 zsinóron r ng
 siet, hogy anyuka gy t megvesse
 hisztizik, mert túl gyerekesre
 sikerült a rajza
 á
 és pont a negyvenhetedik születésnapj n.

Tájkép lángoló ufóval (2019; akril, olaj, vászon; 180×200 cm)

A bölcsőringató

Debrecen is megmutattuk a reneszánsz szaxofonos feleségének. Athéné arra kérte Esztert, mutassa meg azt a helyet, ahol először találkoztunk. Egy kocsmában találkoztunk az állatkerthez közel, de azt a kocsmát már lebontották, stadiont építettek a helyére. Megmutatni egy helyet, aminek a helyén egy másik hely áll, lehetetlen vállalkozás. Nyugalmam helyére nem jutnak el, idézte Athéné a negyvenkilencedik zsoltárt. Mert itt van a tó. Ennek a partján állt az a kocsmá. Nem vihetünk magunkkal az emlékeinkbe. Inkább nézzük meg az állatkertet. Dodzsemezni is lehet a vidámparkban. Aztán megmutattuk Athénének azt a kávézót, ahol megállt az idő. Mindig ez a kávézó jut eszembe arról a versről.

A nevével sem volt elégedett. Persze erről is anya tehet. Azt akarta, hogy Holdfény legyen a neve, de Magyarországon a Holdfényt nem lehet anyakönyveztetni, ezért lett aztán Napsugár, Rojtos Napsugár, de mindenki Holdfénynek hívta. Olyan, mint egy indián név vagy mint egy szimbólum. Ady valamelyik meg nem írt verséből. Ez volt az egyik, amivel nem volt kibékülve, a saját neve. Aztán ott volt az iskola. Azt sem szerette. Persze az iskolát is a neve árnyékolta be. Mert az iskolában be kell mutatkozni. Aztán mindenki megjegyzi a nevét, és mindenki megjegyzést tesz a nevére. Te vagy az a Holdfény, aki Napsugár, a rojtos nap rojtos holdfénye. És nevetnek. Kinevetik.

Az ünnepek elmúltával visszatér minden a megszokott kerékvágásba. Holdfény szerette a megszokott dolgokat. Biztonságot adnak. A hétfőt is szerette. Hétfőn mindig elkezdődik valami megszokott, ám a hétfő magában hordozza valami újnak a lehetőségét is. Ami pedig új, az lehet jó. Persze lehet rossz is, de legalább új. Ez aztán a vigasztaló gondolat. Áll majd hétfőn a megszokott buszmegállóban, jönnek majd a megszokott arcok, gyerekek és anyukák, az egyik ötödikest nem csak az anyukája, de még az apukája is elkíséri. Elég ciki. Én nem szeretném, ha elkísérnének. Azt is rosszul éli meg, ha az apja megy érte kocsival. Hagyjanak békén, én már nagy vagyok, majdnem felnőtt. És a megszokott arcokon a megszokott ostobaság.

Ebéd közben a művészetről beszélgettünk. Két ánizspálinka között a reneszánsz szaxofonos megjegyezte, mennyire büszke rá, hogy görögnek született, mert a görögök ringatták Európa bölcsőjét. A görögök ringatták, a latinok elragadták, mert Hermész ugyan görög, ám Jupiter mégiscsak latin, sőt római. Az erősebb bika nemz utódokat. Ebből is látszik, hogy a politika határozza meg a kultúrát. A bölcsőringató görög betűket az elragadott Európa elragadó latin betűkre cserélte. A latin betűket pedig cirill betűkre és kínai írásjelekre cseréli. Vodka és rizspálinkát iszom. Rizspálinkát a japánok isznak, a koreai írásjelek pedig logikusabbak, mint a kínai és a japán írásjelek.

Barátai nincsenek. Szereti a magányt. Ez is a nevem miatt van, gondolta Holdfény, valahogy a hold mindig magányos. Hiába a felhők, hiába a csillagok, hiába a holdudvar. A hold hideg. Ahol pedig hideg van, ott magány lakozik. Lakozik. Szép ez a szó, mégsem használjuk, pedig aki lakozik, sokkal szebben lakik, mint aki egyszerűen csak lakik. Nagymama egyik régi könyvében találkozott ezzel a szóval. Nagymama egyik régi könyvében lakozik ez a szó. Szereti nagymamát és a régi könyveit. Nagymamának és a régi könyveknek mézeskalács illatuk van. Úgy lakozik a nagymama a régi könyvei között, mint egy kissé ráncos, de örökké mosolygó tündér a mézeskalácsai között. Mert nagymama tündér, nem a vasorrú bába.

Béke. Ez az első szó, ami a nagymamáról eszembe jut. Fényét a hold a naptól kapja, én pedig nagymama békéjéből töltekezem. Mézeskalács illatú könyvei között eltölt a nyugalom. Mielőtt eljövök, mindig a kezembe nyom egy könyvet. Ezt olvasd el, Holdfény, ettől megváltozik az életed. Hétfő van. Itt ülök a buszon, körülöttem a megszokott ostobaság, én pedig nagymama mézeskalács illatú könyvét olvasom. Talán az is ostobaság, hogy mindenkit ostobának nevezek. Tulajdonképpen semmiben sem különbözöm másoktól. Mindenki a saját csöndje felé törekszik, bár némelyek csöndje túlságosan hangos. Türelmesnek kéne lenni. A boldogság az a hely, amit te népesítesz be azokkal, akiket szeretsz. A boldogság ostobaság. Örület.

Fiatalságától megundorodván Hermész mézeskalács illatú nagymamává változott. Ott ült a barátságos félhomályban, kezében könyv volt, olvasott. Éppen arról a reneszánsz szaxofonosról olvasott, akivé Európa elrablása után Zeusz változott. A kopaszodó dramaturg kihúzott néhány mondatot. A harmadik színész, akiről nem lehetett eldönteni, férfi vagy nő, Artemisz maszkjában ült az öltözőben. Látszólag saját magát bámulta, a valóságban azonban a tükörből visszanéző szemek mögötti ürességet figyelte, de nem látott semmit. A második jelenetben Hermész könyvéből a padlóra pottyan Zeusz, ám a szarva beleakad az ajtófélfába, mígnem a könyvespolc tetejéről lekaszálódik Artemisz, kezében fűrészszel.

Amikor Tomi először állt elő a sülyesztett beton ötletével, Peti és Jani kételkedett a feltámasztásban. Nincs a világon se jó, se rossz, gondolkodás teszi azzá, idézte Tomi a leghíresebb dánt, aki túl sokat beszélt, mielőtt azt mondta, csönd. Fáj a hátam, mondta Peti, de ez nem volt igaz. Jani kételkedett a csodában, de tudta, hogy a kétely az értelem gennyedző leve, a csoda pedig hatalmasabb az értelemnél. Hoztam szerszámokat, mutatott a ház falának támasztott szerszámokra Tomi. Bölcsek jöttek napkeletről, aranyat, tömjént és mirhát hoztak ajándékba. Ennek a mondatnak nem volt sok köze a ház falának támasztott szerszámokhoz, de Peti szeretett idézni a Bibliából, mert Peti a szavak embere volt, a rosszul idézett szavaké.

Az volt a dologban az érdekes, hogy ez a sülyesztett beton mézeskalács illatot árasztott magából, mint Hermész öreganyja. Ez valami krisztianizált balzsam lehet, jegyezte meg Peti a bajsza alatt, miközben Jani és Tomi mézet kevert a lisztbe, amiből a szűz Krisztus Urunk testét akarta megsütöni. A szabályok értelmében ez szabálytalan, sajnálkozott Peti, amikor kilökték a mennyeországból az angyalok. Fáj a hátam, sírta elhaló hangon, ami nem volt igaz, hiszen nincsenek angyalok. Fárasztó dolog a halhatatlanság. Ezt az egyetlen mondatot Tomi karcolta bele a sülyesztett betonba egy faággal, amikor végeztek. Petinél volt pálinka, Janinál cigaretta, de nem kínálták meg egymást, Tomi viszont elővett három kívánatos almát a zsebéből. Tomi volt a cselekedetek embere.

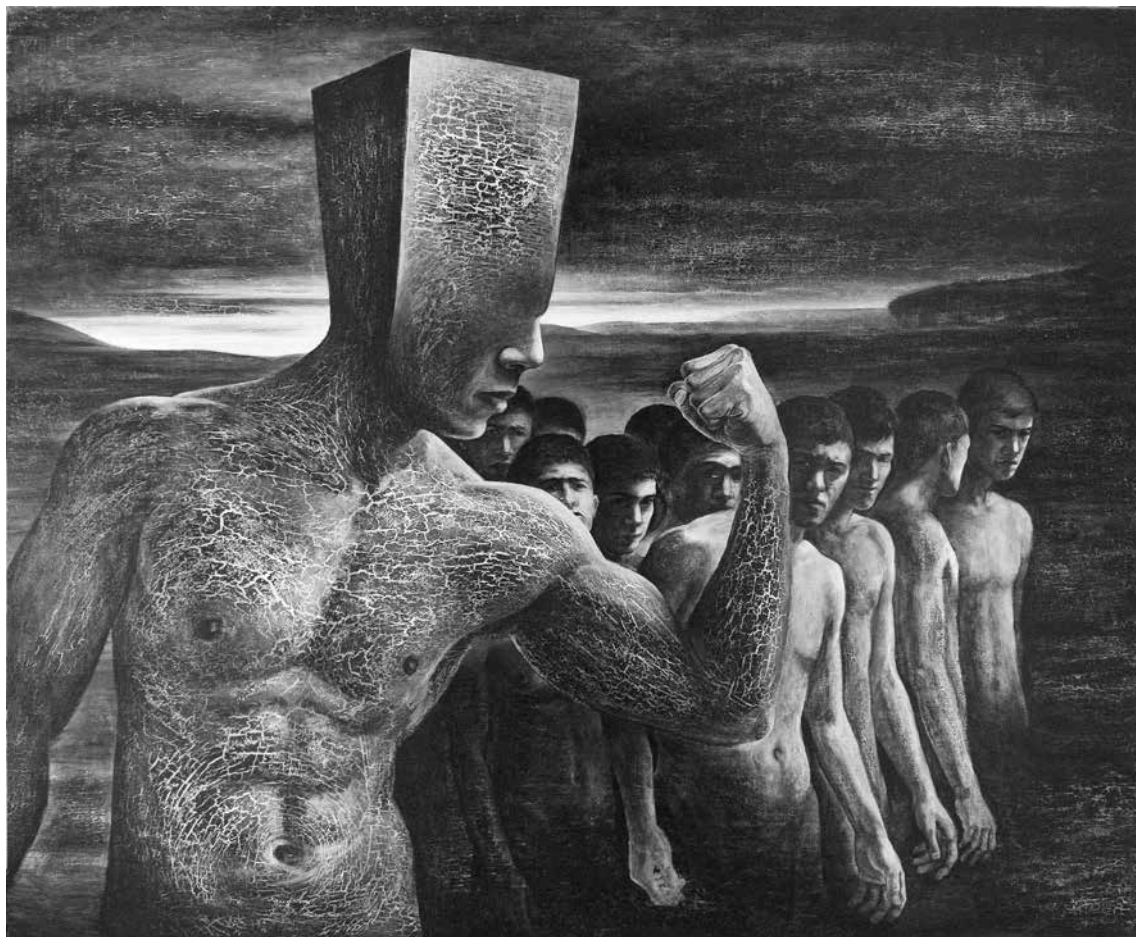
Jani volt a megtestesült illúzió. Azért nem hitt az angyalokban, mert szerinte az angyalok a perzsa népmesékből szívárogtak a Bibliába. A sülyesztett betonban viszont azért hitt, mert Tomi is hitt benne, a barátság pedig, bár mindkettő láthatatlan, fontosabb, mint az angyalok. Tomiban úgy lobogott a lelkesedés, mint egy romantikus kispófétában a buzgalom. Jani nem a szavak embere volt, inkább a hallgatásé és az elhallgatásé, ez a dolog azonban a sülyesztett betonnal közelebb hozta őket a feltámasztáshoz. Hajnalban Peti kitekerte a kakas nyakát, aztán bal kezével az ásóért nyúlt. Jani szeretett volna előzékeny lenni, ám van a szerénységnek az az arca, amikor a tolokodás látszatát kelti. A szavak és cselekedetek így veszítették el jelentésüket és jelentőségüket.

Miközben a sülyesztett betont sülyesztették a temető fekete földjébe, Peti Máté evangéliumára hivatkozott, negyedik fejezet, tizenegyedik vers. Arról van szó, mutatott mutatóujjával az ég felé, hogy a sátán és a kísértés illúzió, a valóságon kívül létezik, tehát nem létezik, az angyal viszont valóság, sőt angyalok. Minden, ami létezik, kizárólag képzeletben létezik, idézte Tomi a dalai látását. Janinak az volt a véleménye, hogy tulajdonképpen minden valóság. Ha elképzelünk valamit a valóságon kívül, a valóságon belül képzeljük el a valóságon kívül. Megállt a busz a temetőnél. Holdfény leszállt a buszról. A sülyesztett betont sülyesztő emelkedett legények nem vették észre.

A látszat kendője eltakarja a valóság póreségét. Magányosabb vagyok, mint azok a dolgok, amik elvesztették a nevüket.

Holdfény szállt a buszról. Énekórán a reneszánsz szaxofonosként emlegetett görög zeneszerző negyedik diszsonáns szimfóniáját hallgatták, ami a tanár szerint Hadészról szól. Elég sötét volt, de dallamvilágát tekintve gazdag is. Azt mesélte a tanár, hogy Hadész Kronosz negyedik gyermeke volt, azé a Kronoszé, akit az idővel szoktak azonosítani, az idő pedig elnyeli gyermekeit. Aztán Zeusz bead Kronosznak valami hánytatót, mire az kihányja gyermekeit, de Hadésznak így is eléggé szívás a sorsa, mert gyermekkorát az apja gyomrában tölti, majd meg az alvilágban gubbaszt egyedül, szinte teljesen megvakul. Elveszti szeme alvilágát. Magányosabb, mint a nevüket és alakjukat vesztett dolgok. A sötétség fénye fekete.

Hermész Holdfényt kereste. Keresés közben betért egy dzsesszbárba. A pultnál kikért egy koktélt, ami a feltámadás nevét viselte. Egy trió játszott az alacsony színpadon. Megkérdezte a szünetben a reneszánsz szaxofonostól, hogy mit tud Holdfényről. Jani azt mondta, hogy késő délután a temetőben látta, elnyelte egy sülyesztett betonból frissen épített sír gyomra, hengerítsetek egy követ a sír szájához, ezek voltak az utolsó szavai. A harmadik nap Hajnalán Hermész szállt a buszról. A temetőben könnyedén megtalálta a sülyesztett betonból épített friss sírt, aminek az oldalába karcolta Tomi egy faággal a halhatatlanságot. Az istenek mindent tudnak, a történet elmesélhetőségéért tesznek úgy, mintha semmit nem tudnának.

Ököl (2012; akril, olaj, vászon; 165×200 cm)

az elágazó ösvények kertjében

Kántor Zsolt nyomán

az elágazó ösvények kertjében
a melankólia és a rezignáció kié?
csak egy kis idő és megjelen az ebéd
egy akaratlan vagyok a szöveggel
bár munkaanyagként felhasználom
a hülyeséget
a fegyvergyár udvarán nő a hóvirág
a granulált múlt gratulál
a textus felemelkedik és nézi a vizet
az idő szavatossága lejár
egy véletlen mozzanatra felel
a megtörtént dolgok világa
s a jelentés a kontextusból kimászhat
a tapasztalat ami az időből kilép
lapozza a képzelet az éveket
az érveket
megfogja a kurzorral a dolgokat
és áthelyezi őket a múltba
vagy ha úgy akarja a jövőbe
a molett díva a piros nyelvű késsel
kibelezi megpucolja az aranyhalat
piros lakk a nagy körmökön fekete haj
és elénekli a szöveget
a végtelenített szöveget
csak egy kis idő és megjelen az ebéd
az észnek a szöveg csinál filmvetítést
de kinéz a könyvlapból a baromarcú tél
az elágazó ösvények kertjében
a lap sarkát
éjszakára a felhők behajtják

aki a kabátot kigondolta

aki a kabátot kigondolta
 nagyon fázhatott télvíz idején
 de ha átmeneti kabátra gondolt
 akkor valószínűleg ősszel vagy tavasszal
 gondolhatta ki kabátját
 ami őt megilleti és melegíti
 és a hideg szelektől megóvja

aki a kabátot begombolta
 az már valószínűleg nem álmodozhatott
 kabátról mivel már volt neki
 vagy esetleg csak egy jobb kabátról
 ami nem rongyos és nem fúj át rajta szél
 vagy esetleg rémes kabátja helyett
 préméről álmodozott
 prémgallérról és gazdag gavallérról

aki a kabátot kigombolta
 annak viszont melege lehetett
 magának szemrehányást tehetett
 hogy miért nem a felöltőjét öltötte fel
 ide majdnem felköltőt írtam
 aki reggel idejében felébreszti
 és egyben kabátos versek
 írására ihleti

de eddig még szó sem esett a köpönyegről
 pedig mindnyájan Gogol köpenyéből
 bújtunk ki
 vagy az ő köpönyegét *segítették* le rólunk
 egy tér közepén
 ám nem tudni
 Dosztojevszkij valóban mondott-e ilyet
 de télidőben valahogy nem szerencsés
 még segítséggel sem kibújni a köpönyegből
 könnyen meghűlhet
 vagy meghülyülhet az ember

az éjjeliőr semmit se látott
 igaz neki volt meleg kabátja
 és fűtött kalyibája
 bár attól még ő is álmodozhatott
 melegebb kabátról vagy köpönyegről
 ahová visszabújhatott volna
 a világirodalom elől

Üvöltés

*apa és anya tűnődnek a gyerek fölött,
hogy az miért ordít*

Drága édes kisbaba
maradj csendben kérlek
kicsit olyan vagy ma mint
a fába szorult féreg

tele szájjal úgy üvölt
mint akit a tűz éget
használjuk ki csináljunk
egy mandulaműtétet

erőlködik valamin
mert piros-kék az arca
lehet a tegnapi meccsen
kikapott a Barca

a jövőképe kétséges
de lehet hogy a csakrái
vagy csak talán épp éhes
a legelőre csapd már ki

szerintem csak rád hasonlít
olyan anyósom fajta
ha tizennyolc éves lesz
ezt leverem majd rajta

lehet ez a fengsui
rossz helyen a kiságya
holnap reggel átviszem
le a lomkamrába

adok egy ilyen csörgőt
vagy újrapelenkázlak
nehogy felverd nekem itt
az egész tömbházat

itt van ez a nemtommi
de legalább szép színes
plüssből van és kínai
kussoljál már légy szíves

csukjuk be az ajtót
itt már nincs mit tenni
ez a gyerek egyszerűen
szeret üvölteni

Anya és apa

szerintem anya a legjobb
szerintem anya a legszebb
főz nekem teát
süt nekem kekszet

kicsit meleg még
de meg fogja fűjni
anyához esténként
oda lehet bújni

anyának huszonnégy
keze van szombaton
felmos és porszívóz
jó kis nő mondhatom

befonja a hajam
arcomra pusztit ad
apa te meg a legjobb
maradékevő vagy

Intelmek

nyugodtan köszönhetsz az óvónéniknek
és nem baj az sem ha nincsen hiszti
és próbáld csak a kádban a fürdővizet
mert hogy nem te voltál nehéz elhinni

cipőtalpaddal a falat a szőnyeget –
a függönyön tegnap a hatalmas lyuk –
vagy hogy szerteszét mindig a könyveket
vagy a vécéülőke – ezt inkább most hagyjuk

ha mama kérdez csak szépen beszélsz
se buta se hülye se kaka se más
nem bánt a vérvétel se a szemész
és nem árt a brokkoli meg a tojás

spenótot megenni telefont letenni
nem hozunk minden szirszart haza
és ne felejts anyának virágot venni –
fogadj szót – mondom – fogadj szót apa

Legdrágább

a mit akarsz már megint
meg az ugye hogy megmondtam
meg az ezt mér csináltad
meg az én előre szóltam
meg a tele a minden
meg a hogy nézel már ki
meg a mit képzelsz magadról
nem vagy te francia márki
meg a késsel ne hadonássz
meg az olyan vagy mint apád
meg a le ne szúrd a tesőd
meg a ne lóbáld a kapát
meg a minek ez az izé
meg a le fogsz esni onnan
meg a figyeljél már ide
hatször el kell mondjam
meg a ne mutogasd itt
meg a mér oda teszed
meg a filctollat ne egyél
teljesen elment az eszed
meg a mi ez a tötymörgés
meg a mér kell az ágyon
meg hogy te vagy a legdrágább
nekem a világon

Piroska

Volt egyszer egy Piroska. Vajon az a Piroska? Ki tudja.

Ez a Piroska mindenből csak a pirosat szerette. Kedvenc virága a nyári pipacs volt, de szerette a tavaszi tulipánt és az őszirózsát is – persze szigorúan csakis a pirosat!

Mikor kirándulni mentek, nem szedett mást, csupán piros szamócat, málnát, galagonyát, édes somot, csipkebogyót, de messze került a hamvas szedret, kék áfonyát, deres kökényt, homoktövis, a csalánt és a kórót is. Bár az igazság az, hogy a kórót és a csalánt más sem igen szívelte.

Otthon, a kertjében két szép sudár fa almát termett – naná, hogy pirosat! Még volt ott két bőtermő meggy és egy-egy korai cseresznye. Egyéb fa is akadt: szilvakék, baracksárga, körtezőld és naspolyabarna gyümölcsökkel, de azokat nem ismerte, ajándékukat soha le nem szedte. A sárgarigók serege nem győzött hálálkodni érte!

A kis udvar hús felében volt a málnás, napos oldalán a ribizlis, piros, fehér és fekete ribizlikkel – de persze ő csakis a pirosat szemezgette. De jó dolga volt ott az egereknek!

Jaj, Piroska, hát nem lehet mindig csupán pirosat enni!

Piroska mellett lakott Zöldike, aki arról volt nevezetes, hogy zöldbabot és uborkát futtatott a közös kerítésre. Kiskertjében zöldborsó, káposzta, saláta, mángold, spenót, de még bimbós és bimbómentes kel is termett. No meg persze zöldpaprika, articsóka, rebarbara, cukkini, spárga és sóska is. A zöldalmafáról nem is beszélve – de ezt már igazán felesleges is megemlítenem.

Zöldikénél nem nőtt virág, helyette zöld pázsit, gondosan nyírt örökzöldsövény, mellé több fenyőfa és tujabokor dukált. Az árnyas részre borostyán futott, a tetőre mohapárna és fülfű költözött.

Egy napon, mikor eljött a tél – és hozta magával legjobb barátját, a hideget is –, Piroskánál elfogyott a friss gyümölcs. No, annyi baj legyen, gondolta Piroska, aki jó előre telepakolta a kamráját forró teának való szárított csipkebogyóval, ribizli- és málnaszörpökkel, som- és szamócalekvárral, cseresznye- és meggybefőttel, aszaltánnal.

Telt-múlt az idő, és ahogy a tavasz közeledett, mind jobban és jobban unta már Piroska az egyhangú kosztot. Megcsömörlött a sok lekvártól, és amit sose hitt volna, még a málnaszörptől is megundorodott. Napról-napra kijárt a kertbe nézni, hízik-e már a földben a dundi kis piros retek, de bizony még elő sem bújt.

Átment tehát megkérdezni Zöldikét, nincs-e véletlenül a sok zöld mellett egy kis piros paprikája is? De nem volt. Megkérdezte azt is, hogy nem ültetett véletlenül a nyáron szép, nagy csúnyazöld görögdinnyéket, édes piros béllé? De Zöldike csak rázta a fejét: nem.

– Akkor mid van? – kérdezte Piroska csüggedten, mire Zöldike zöldbablevessel, zöldborsó-főzeléssel és savanyú uborkával kínálta.

Szegény Piroska, annyira elege volt már a sok száraz, aszalt, befőzött pirosságból, hogy még ez a koszt is ízlett neki. A savanyú uborkából egy egész üveggel megevett, még a levét is megitta, Zöldike nagy csodálkozása mellett. Búcsúzóul hazavitt egy kis hordó savanyúkáposztát és egy jó nagy adag fagyasztott spenótlevelet is.

Másnap Zöldike is meglátogatta Piroskát, egy kis szörpöléssel egybekötött lekvárossütemény-készítésre.

Veszélyes vizeken

Sámsonnak, a fagyasztott hálnak kiválóan indult a napja. Már a mélyhűtőben jól kezdődött, amikor végre másfél hónap után megszabadulhatott szörnyűséges társától, Cézártól, a pénzes pontytól. Nem állhatták egymást az első perctől fogva, ugyanis Cézárnak igen kellemetlen természete volt. Hiába, akinek pénze van, az fentebb hordja az orrát! Most azonban végre megszabadult tőle, és egészen kora délutánig kényelmesen hátradőlhetett a marhalábszár és a darált hús társaságában.

Velük semmi baja nem volt, igaz, nehezen értettek szót. Mátyás, a marhalábszár csongrádi volt, és kicsit tájszólással beszélt, ami megmosolyogtatta. José-Alvarado Gomez de Montezuma, a darált disznóhús ellenben már nehezebb eset volt. Spanyol lévén egyáltalában nem beszélte a nyelvet, ugyanakkor igyekezett értetlenségével nem zavarni társait. Arisztokratikus kiállásával és mély önérzetével a kis társaság egyik jeles személyisége volt, igaz, nem rendelkezett azzal a kecses tartással, mint a fagyasztott virsli kisasszonyok, de azért a maga módján igyekezett adni a megjelenésére is, már amennyire ez egy zacskó darált hústól telhet.

Szerencsére Sámson, dunai hal lévén több nyelven is jelbeszélt. Most, hogy ő maradt az egyetlen vízi lény a sok szárazföldi között, egészen más szerepben tetszeleghetett, mint eddig. A szárazföldi húsok, zöltségkeverékek egyike sem rendelkezhetett olyan élettapasztalatokkal, mint ő. Számukra a kis hal történetei egy általuk ismeretlen világba nyújtottak betekintést.

Sámson nagyon élvezte a helyzetét, ki ne élvezte volna? De mi tagadás, nem voltak különösen nagy kalandjai rövid dunai élete során. A lehetőséget, hogy földi társai között tündököljön, mégse szalaszthatta el, hát kénytelen volt lódítani. Nem is keveset. Történeteiből – melyeket a zöldborsóifjoncoknak mesélt altató gyanánt, és melyekre az egész fagyasztó kíváncsi volt – megtudhatták, hogy a folyók és tengerek az egész világot behálózó nagy rendszerek, és a halak legjelesebbjei – mint ő is – számtalan veszéllyel szembenézve járnak körül a földet.

Bizony, mesélte, a tengerek és óceánok hatalmas veszélyeket rejtenek magukban, jaj annak, aki retteg! Mindenféle szörnyeket és ádáz csapdákat rejt a mély, tüzes katlanokat és éles késeket. Mivel a mélyhűtők népe leginkább az effajta vágóeszközöket és a tüzet félté, hát adott is belőlük bőven.

Teleaggatta a vizeket mindenféle fajta sütőkkel, edényekkel, kuktafazekakkal, emeletnyi lábasokkal, kilométerekre elnyúló gázrezsókkal. És ami a szűrő-vágó eszközöket illeti! Hát abból sem kevés akadt. A Fekete-erdő egy hatalmas ezüst villatenger, míg Budapest hídjai alatt bárdok és elitkommandós svájci bicskák lesnek a gyanútlanokra, akik aztán rögtön a főhadiszállásra, a Központi Kemencébe viszik áldozataikat. Néha egy-egy kis borsókölyök megkérdezte tőle, hogy a bácsi ugye nem félt sose? És ő büszkén felelte, hogy még akkor sem riadt meg, amikor horogra akadt!

„Nonszensz!” – hitetlenkedett ilyenkor a sarokból valami maradék, de a többség csodálta őt. A fagyasztott virsli kisasszonyok majd megvesztek az izgalomtól, amikor a Horogseregről és a Hálóharcosokról mesélt, az öreg marhalábszár pedig fagyosan bólogatott: „Bizony, bizony, mi szárazföldiek nem is sejtethjük, mit rejtőnek a tengörök!” – és ezen a komoly beszéden el-elkuncogták magukat a csinos kis virslik.

Jaj, de szép nap volt ez Sámson életében, egészen kora délutánig, talán a legszebb egész fagyasztott pályafutása során!

Kora délután aztán felnyílt a fagyasztó ajtaja, és egy meleg kéz nyúlt közéjük. Nem sokáig keresgélt, Őt akarta! Megragadta a hasa alatt, és kihúzta.

„Vigyáz magadra, Sámson!” – kiáltozták a virslik.

„Ég velőd!” – szólt a marhalábszár.

„¡Hasta la vista, amigo!” – mondta még a darált hús is, majd becsukódott az ajtó.

A bent maradtak sejtették, hogy Sámson többé nem tér vissza közéjük. Egyesek sírtak, főleg a kis borsók és a virsli kisasszonyok, még a büszke darált hús is ejtett néhány könnyet érte. A sarokból az a pimasz maradék sem állta meg, hogy ne szóljon pár szót:

„Valóban bátor volt, hallottátok? Nem jajgatott! Egy szava se volt. Igazi folyami hős volt, büszke vagyok, hogy megoszthattam vele a szállásomat!”

„Köztünk él a történeteiben – sóhajtott fel az egyik zöldségkeverék –, melyeket tovább adunk az utánunk következőknek!”

Ezalatt Sámson – aki az ijedségtől meg sem tudott mukkanni – betették a forró vizes csap alá. Fantasztikus érzés volt a kis meleg fürdő! Majd, mikor már kellően ellazult, és kidögönyözte régóta meredt izmait, gondosan felkockázták a testét, és betették a bugyogó levesbe. A levesben ott főtt mellette egy elbűvölő sárgarépa, néhány dundi kis gomba, és egy rettenetesen jó humorú vöröshagyma – csak úgy sírtak a nevetéstől –, ráadásul még egy kis ízletes pirospaprikával is megfűszerezték.

Csodálatos volt, ahogy átjárta a hő minden porcikáját, és ahogy együtt főhetett ezzel a remek társasággal. A répának nagyon tetszettek a meséi a tengerről, a pocakos kis gombák pedig egyenesen rajongtak érte. Sámsonnak, a fagyasztott halnak valóban ez volt élete legszebb napja, ráadásul még azt is láthatta, ahogy a család jóízűen bekebelezi azt az undok pénzes pontyot!

Tartós kapcsolat (2010; akril, olaj, vászon; 120×200 cm)

Kész cirkusz!

Turbuly Lilla *Kész cirkusz!* című regénye, a szerző 13. önálló kötete, egyben 4. ifjúsági regénye a Móra Kiadó gondozásában jelent meg Bertóthy Ágnes illusztrációival. A könyv egy új ifjúsági sorozat első fecskéje, amely a #BFF nevet kapta, azaz best friends forever, legjobb barátok örökre.

Hogyan kapcsolódtál az induló sorozathoz?

Amikor megjelent az előző könyvem, a *Pestre (f)ell*, a közös munka folytatásáról beszélgettünk a kiadóval, arról, hogy 9–10 éves korú lányoknak szóló könyvsorozatot szeretnének indítani. Az új könyvem írásakor ezeket a paramétereket tartottam szem előtt. Az, hogy pont az én kötetemmel indul a sorozat, kellemes meglepetés, meg egy kis felelősség is, hogy jól induljon, megágyazzon a további részeknek.

Kiskamaszként nem könnyű az élet, pláne ha az ember artistacsaládban él, mint az egyik főszereplő lány. A Kosársuli című ifjúsági regényed saját élményből született. A cirkusz világa is közel áll hozzád?

Egy picike magja ennek is saját élmény. Gyerekkoromban járt nálunk a faluban, Náprádfán (ma Gutorföldével egybeépült) egy vándorcirkusz, édesapám együtt katonáskodott az akkori vezetőjével – ez egyébként az Ádám cirkuszdinasztia, ma is működnek –, és meghívtak minket az előadásra. Én 7–8 éves lehettem, nagyon megfogott a cirkuszi világ, meg amit meséltek róla. Az élmény hatására barátaimmal elhatároztuk, hogy mi is csinálunk egy előadást, és egy fél nyarat dolgoztunk a produkciók begyakorlásával, belépőket, tombolát gyártottunk, és a helyi klubkönyvtár udvarán bemutattuk a szülőknél, egyéb falubelieknek a produkciókat. Tulajdonképpen ebből a gyerekkori élményből jött a gondolat, hogy akkor most valami cirkuszos szál legyen a könyvben.

Milyen produkciókat adtatok elő akkor?

Még ma is megvan az a hatalmas fa a klubkönyvtár udvarán, amire felerősítettünk egy kötelet, az ügyesebbek felmászta, valaki alul fogta a kötelet és tekerte; volt szám házi kedvencekkel, kutyával, előadtuk Eötvös Gábor híres „Van másik!” című bohócszámának leegyszerűsített változatát – a magunk kis eszközeivel elég sok energiát beletettünk, így lett egy jó élmény belőle.

Úgy látszik, már akkor is a színházi világ felé orientálódtál – gondolok itt arra, hogy meséiből előadások születtek, de színikritikát is írsz.

Igen, egy kicsit ez két rokon vonal. Mostanában még jobban közelítenek a színházhoz, az újcirkusznak nevezett előadásokban általában van valami sztori is, ami összeköti a számokat. Valóban egy új trend.

A cirkusz világa köré szövődik ez az izgalmas regény; szó van generációk együttéléséről, unokatestvérek összetalálkozásáról, van benne nyomozós sztori, traumafeldolgozás, kamaszszerelem. Hogyan alakult a meseszöveg?

Elég sok minden van benne, valóban. A családot fel kellett építeni, és az volt az alapgondolat, hogy az egyik fele egy úgymond normális, mindennapi életet élő család, a másik fele különlegesebb, utazó cirkuszi világban él. A két lány teljesen más milióból jön, és valahogy ezt a két világot kell összebékíteni. Adódott, hogy az egyikük édesanyja egy nagyon is normakövető világban él, a maga biztosítási matematikus racionalitásával, a testvére, a kötél-táncos kislány édesanyja viszont cirkuszművész, teljesen más. Az idősebb generáció is szerepel a regényben. Egyébként tapasztaltam, hogy a gyerekeket érdeklik az idősebb szereplők, akkor is, ha nem rokon. A *Kosársuliban* is volt egy asszony meg a portás bácsi, és a gyerekek író-olvasó találkozókra kérték, hogy írjam bele őket a folytatásba is. Innen jött az ötlet, hogy itt is van egy nagypapa, és nem értik, miért nem vesz részt a család életében – ezt próbálják kinyomozni. Egy kicsit játszottam azzal is, hogy az első felnőtt regényemnek, az *Eltévedt hold*nak az egyik főszereplője egy zsonglőr... Ő itt Milla apukája. Sőt, az itteni kutya abban a könyvben is szerepel.

Igen, Milla kutyája, Manfréd, északi szánbúzó, volt cirkuszi eb, szinte emberi tulajdonságokkal.

Így van! Ő is az *Eltévedt hold*ban szerepel. A zsonglőr és kutyájának figurája annak idején született, amikor Stuttgartban voltam hosszabb ideig, és mindig láttam ezt a rasztahajú zsonglőrt a kastélyparkban gyakorolni, mellette feküdt a kutya, az egyik szeme kék volt, a másik barna – ez olyan megragadó kép volt, hogy megjelent a felnőtt regényemben. Szeretek azzal játszani, hogy a verseimből, novelláimból, felnőtt és ifjúsági regényeimből egy-egy pici mozzanatot belerakok a másikba – akinek ráismer az összefüggésekre, annak ez egy jó játék. Megadtam a mostani könyvben az *Eltévedt hold* megoldását: amit abba már nem írtam bele, hogy összeházasodik-e végül a két főszereplő. Most egy pár elejtett mondatból kiderülhet, hogy a Milla apukája, miután elvált a Milla anyukájától, újra egy magyar nőt vett feleségül, aki jogász volt...

Most hogy mondd, emlékszem a figurára. Nagyon érdekes, hogy íróként ilyen összefüggésrendszert működtetsz!

Igen, szeretem. Ugyanígy a Károlyi-kert a legtöbb könyvemben benne van, ebben most pont nincs, de vannak vándormotívumok a különböző műfajú és korosztályú könyveim között.

A helyszín itt most többnyire Budapest, de írsz egy kis zalai faluról. Szülőfölded ihlette?

Pontosan! Nagyon szeretem Kistolmácsot. Nyáron járok oda úszni a tóra, beleraktam ezt a szálát a vadkacsákkal meg a forrással. Ez egy teljesen valós helyszínleírás.

Élmény volt a könyvheti bemutatón, amikor egy kislány megkérdezte, hogyan jutottak eszedbe a nevek. Fontos a névmágia?

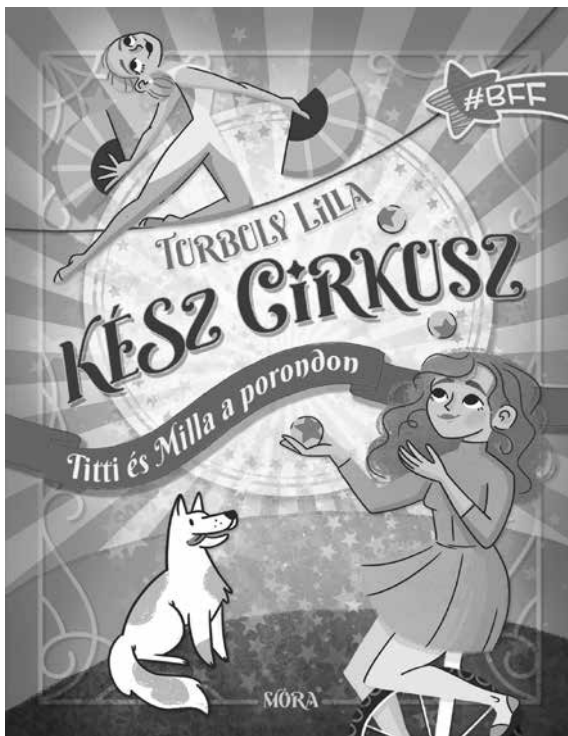
Fogalmam sincs, honnan jutott eszembe a két lány neve, a Titti és Milla névpár, megtetszett a játékosságuk, a hangzásuk. Később jöttem rá, hogy ezek a Titanilla és az Emília becenevei. Fontosak a nevek szerintem is, ezen sokat szoktam gondolkodni, meg próbálgatni. Érdekes, ennél a könyvnél a nevek voltak meg legelőször.

Jogot végeztél, utána magyar szakot, 2008-tól szabadfoglalkozású író és kritikus vagy, évente jelennek meg regényeid, versesköteteid és ifjúsági regényeid, mesekönyveid. Egy interjúban mondtad, hogy nem bánod, ha beskatulyáznak, mivel legnagyobb szerzőink is sokszor ifjúsági regényeikben élnek tovább. Másrészt annyi jó visszajelzést kapsz gyerekektől, amit felnőttektől ritkán.

Ez teljesen így van. Azt hiszem, Szabó Magda meg Janikovszky Éva idejében többen olvastak gyerekek is, de még mindig ezt a korosztályt lehet a legjobban elérni. Az a tapasztalatom, hogy ahogyan bennünk megmaradnak a kamaszkori könyvélményeink, a mostani gyerekekben is. Az ifjúsági regények az első, hosszan megmaradó fontos olvasmányélmények, viszik a gyerekek magukkal ennek az emlékét, és jó, hogy ennek én is részese lehetek.

Fontos, hogy jó irodalmat adjunk a kezükbe, hogy olvasóvá váljanak. Ha már gyerekkori élményről is beszéltünk, neked miért fontos az olvasás?

Nehéz erre válaszolni, ez alapélmény. Szerintem én gyerekkoromban be lettem oltva ezzel a jófajta droggal. Ebben a bizonyos klubkönyvtárban anyukám volt a könyvtáros, tanítónőse mellett. Mindig mentem vele, és hatalmas élmény volt, hogy én írhattam be a füzetbe, ki melyik könyvet viszi ki. Végigolvastam az egész kis falusi könyvtárat a saját könyveink mellett. Mindig jött velünk a kutyánk, aki egyszer odakölykezett a gyerekkönyvespolc mögé. Úgyhogy benne is mély nyomokat hagyott a könyvtár, nemcsak bennem! Pénteken ötökör nyitott a könyvtár, és képzeld el, tudta, mikor van pénteken öt óra, jött, hogy akkor most menjünk! Szóval én akkor beoltódtam, és úgy maradtam. Vannak persze időszakaim, amikor kevesebb idő jut az olvasásra, de mivel sokat utazom, a vonaton tudok olvasni. Megmaradt bennem a gyerekkoromból a belefeledkezés képessége, ki tudok zárni minden mást, és benne élek egy regény világában. Erről nem szívesen mondanék le.

Turbuly Lilla: Kész cirkusz. Titti és Milla a porondon, Móra Könyvkiadó, 2024

A barátság közelebb van, mint gondolnád

*Takács Viktória: Ott szemben.
Városi mesék egy galamb csőréből*

Scolar Kiadó, 2024

Rossz szomszédság török átok, tartja a mondás. De mi a helyzet a jó szomszédokkal? Egyáltalán akarunk mi barátkozni olyan szomszédokkal, akik hangosabbak, mint egy komplett olasz falu? Tényleg képes egy lány a harmadikon zsiráfbébit nevelni a szoba-konyhás lakásában?

Takács Viktória családi mesekönyvével a szomszédolás rejtelseibe kukkanthatunk be, méghozzá mádártávtalból.

Mondják, hogy a téma az utcán hever. Aztán arra száll egy élelmes városi galamb, felkapja, és berepül vele a meseíró ablakán, hogy tollba mondja neki. Ez az egyik valószínű forgatókönyve annak, hogyan készült el Takács Viktória: *Ott szemben. Városi mesék egy galamb csőréből* című könyve, mely tavasszal jelent meg a Scolar Kiadó gondozásában.

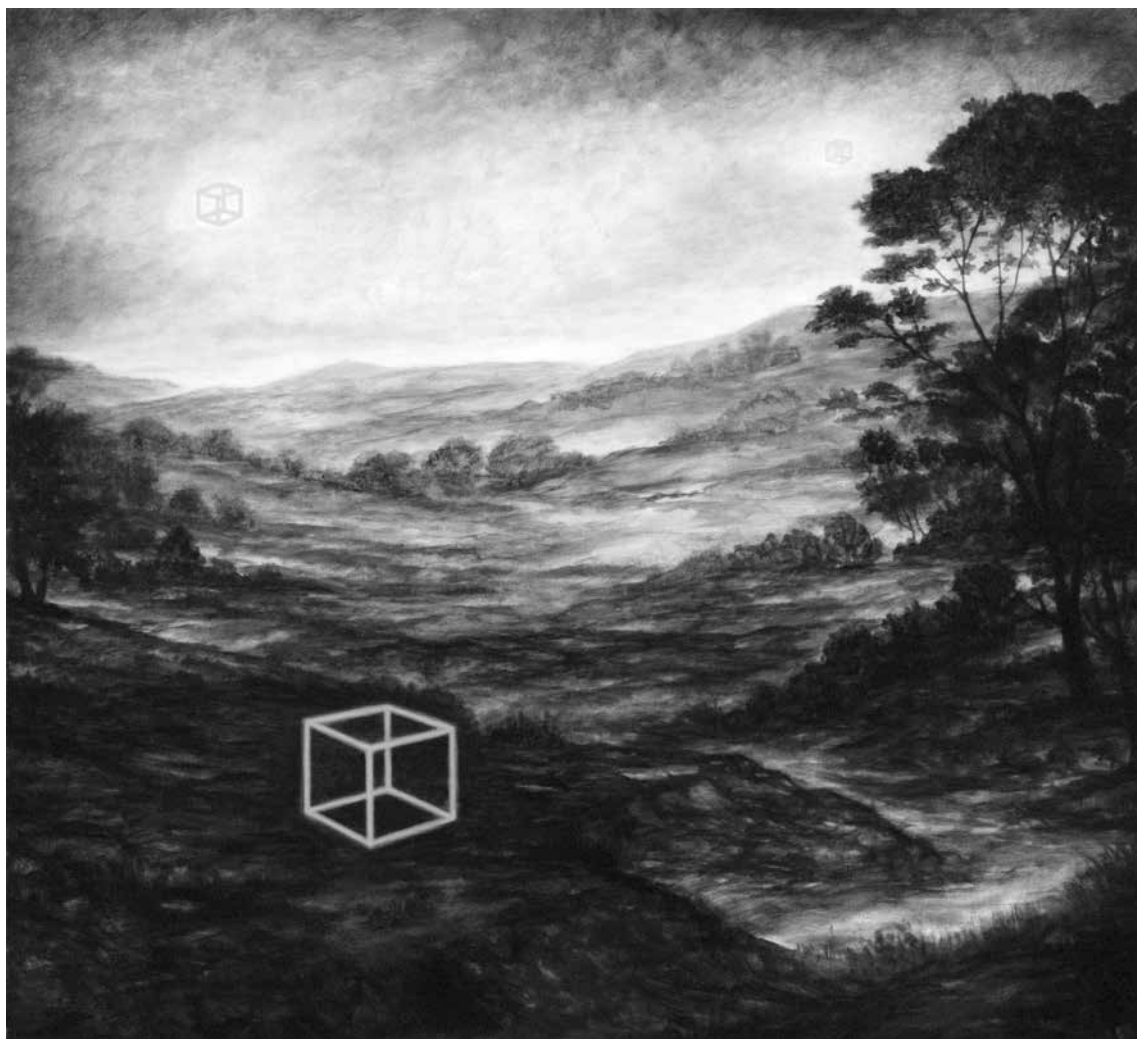
Aztán persze vannak más lehetséges megfejtések is. Ahogy arra is, mi történik a szemben lévő ház ablakai mögött a világutazóval, az akváriumgyűjtő hölgygel, a hegedűvirtuóz zenetanárral. A morcos kutyás néniel, a félénk könyvmollyal, a veszekedő párral, azokkal,

akik úgy élnek a lakásukban, mintha kalitka lenne. Károly bácsival, aki állítólag egy párizsi nőnek udvarol, méghozzá postai levelekben. A jövő kosárbajnokával, a lámpalázás bűvész-hivatalnokkal, a zsiráfbébivel, aki a harmadikon lakik – és még sorolhatnánk. Mert a szemben lévő házban mindig zöldebb a fű, mindig történik valami érdekes, és mindenkiről tudjuk, hogy kicsoda. Vagy mégsem?

Takács Viktória mesekönyve, melyet szerzőként és illusztrátorként is jegyez, több időszzerű témát tűz tollhegyre, roppant egyedi nézőpontból, egy ölelni valóan kedves történetbe ágyazva. Egy galamb szemén át láthatjuk városi hétköznapjainkat: a magányt, a félreértéseket, az előítéleteket, a szorongást, és azt is, milyen egyszerű lenne ezektől mind megszabadulni. Mert bizony a megoldás gyakran csak néhány lépésre, sőt lehet, hogy néhány centire van tőlünk, s pont ránk vár a szomszéd ajtó mögött.

A nagyalakú mesekönyvben tizenhét lakó ablakán kukkanthatunk be – többek között a szerzőén is! –, ablakról ablakra fedezve fel, mennyi izgalmas embert, életet, lehetőséget rejt akár a legátlagosabbnak tűnő városi utca, társasház. Mikor végére értünk az olvasásnak, két alsós gyermekkel megállapítottuk, hiba volt családi házba költöznünk, mielőtt alaposabban megismertük volna társasházi szomszédainkat. Bár gyanúm szerint a panel belmagassága miatt nem bukkanunk volna bébizsiráfra, és a házban lakó zenészek sem voltak virtuózok, biztos vagyok benne, hogy rengeteg érdekes embert ismerhettünk volna meg, ha tovább lépünk a kapcsolódási minimumon, a köszönésen.

Az *Ott szemben* három az egyben kötet: egy remek történet, lebilincselő böngésző és családi beszélgetős könyv, amely az óvodás, kisiskolás korosztály mellett szülőknek és nagyszülőknek is szórakoztató, elgondolkodtató olvasmány. Ott a helye a gyerekkönyvespolcon, a formátumban és hangulatban hasonlóan szeretnivaló *Tesz-Vesz Város* könyvek mellett. S ha már legalább egy tucatszor újraolvastuk, ne feledjük kölcsönadni a legkedvesebb szomszédainknak sem, vagy még jobb együtt olvasni, és továbbszólni velük a történetet egy borús szombat délután.

Jelenés (2021; akril, olaj, vászon; 180×200 cm)

A sokműfajúság mint antinómia, avagy a csak befelé tartó labirintus

Tisztelt Akadémikus Asszonyok, Urak, Tisztelt Barátok, Tisztelt Vendégek,

aki megijedt volna e majdani rövidke eszmefuttatás bonyolult címétől, rögtön meg kell nyugtassam, egyszerű dolgokról fogok itt beszélni, kellő személyességgel és oldottsággal. Ehhez azonban le kell nyelniük egy ostyába sem csomagolt keserű pirulát, rögtön itt a legelején, amely az antinómia, avagy a russeli paradoxon rövid fölillantásával képződik meg. A neves filozófus 1901-ben így ír: „Bizonyos halmazok nem tagjai önmaguknak; ilyen például az összes teáskanál halmaza, amely maga nem teáskanál. Más halmazok viszont, mint például az összes nem-teáskanál halmaza, tagjaik önmaguknak, hiszen az összes nem-teáskanál halmaza sem teáskanál. Ha vesszük az összes olyan halmaz halmazát, amelyek nem tagjaik önmaguknak, akkor ahhoz a paradoxonhoz jutunk, hogy egy ilyen halmaz akkor és csak akkor tagja önmagának, ha nem tagja önmagának.” Na, túl vagyunk a nehezen, fellélegeztünk, még akkor is, ha talán elsöre semmit sem értettünk meg ebből a russeli paradoxonból, ami tehát megint egy ilyen helyzet. Hogy jön ez a témánkhoz, kérdezhetnék. A „sokműfajúságot” időtlen idők óta használja az irodalmi köztudat, az irodalmi vizsgálódás mint létező kategóriát. De amit rajta ért, az nem az, amit ki is akar mondani vele vagy általa. Mert ha belegondolunk, adott mindösszesen a három műnem, rendesen a líra, az epika és a dráma. No more. Ezeken belül – és velük nem behelyettesíthetően – vannak a műfajok, a lírában például a dal, az óda, az elégia stb. Mivel egy valamire való író a műnemén belül a legtöbb

műfajt használja, a sokműfajúság kifejezés önmagában nem hordoz semmilyen megkülönböztetést, lévén, mindenkre vonatkoztatható kategória – mindenki többműfajú tehát. A helyes, és nem használt, kifejezés lenne a *többmű-neműség*, de ezt eddigi pályám során, idestova fél évszázadról van szó, még nem hallottam. Most akkor, kérdeném tisztelettel, mit is kellené használnom? Rám ugyanis a sokműfajú író kifejezést aggatják unos-untalan, olyan irodalomban szorgalmasan dolgozót értve rajta, aki költő, prózaíró, ráadásul még drámaíróként is tevékenykedik. Műnemváltogató tehát. Hogy maradjunk az antinómia paradoxon-jellegénél, minden író ír valamit, de nem minden író ír mindent (értjük rajta, mindhárom műnemben). Hogy tovább játsszunk a szavakkal – illetve a lehetséges lehetetlenségekkel a lehetségesek birodalmában –, minden író író, de nem minden író költő, drámaíró vagy prózaíró. Ami még érdekesebbé és lehetetlenebbé teszi a tisztánlátást, az, hogy a köznyelvben íróknál általában a prózaíró érzjük, a versíró költőnek, a drámát létrehozó embert drámaírónak nevezzük. Nagy László hiába jelentette ki – vagy be – egy elhíresült interjújában, hogy ő csak író, és a költői titulust nem használja, az irodalmi közvélekedés egyértelműen költőként tartja számon, ahogy Tandorit vagy Kosztolányi Dezsőt, vagy Weöres Sándort is, hiába az esszék, regények, prózai vagy drámai alkotások sora. Van itt még egy – nyilván több is lenne, ha megvakargatnánk – megkerülhetetlen mozzanat, amely ezt a sokműfajúságot – többműneműséget – nemcsak árnyalja, de felszámolni is látszik. 1922. február 2-án Párizsban megjelenik egy könyv,

amely feltételezhetően olyan reveláció, amelyen Beckett *Godot-ra várva* című darabja lesz majd *később*, vagy annak az eredményeit és újszerűségét is elő-meghaladó. A könyv írója James Joyce, a címe pedig *Ulysses*. Maga a könyv tudatfolyamregény, szöveg-gondolat-intenció-álom-látomás-émlék stb., asszociáció-ömleny, annyi, amennyi a csövön kifér, vagy még annál is több. Tragédia, regény, szatíra, komédia, eposz, filozófia, líra, blöff – *egy regénynek nevezett konglomerátumon belül*. Egyfajta zavaros szintézise mindezeknek. Zagyva beszéd ugyan, de kétségkívül van benne rendszer. Kísérlet a műnemek felszámolására oly módon, hogy valamennyi jelen van változó fontossági szinten e regénynek is nevezhető valamiben; de hát, ha nem regény, mert nem felel meg a regénnyel szemben támasztott addigi követelményeinknek, akkor igazából nehéz hogyan megnevezni – maradjunk a könyvnyi gondolati-nyelvi összehordottságnál, per definitionem. Az *Ulysses* 18 fejezetből áll, amelyek közül 15 egymástól elütő stílusban, sajtáságos, és közösnek nem mondható motívum- és eszközrendszerből építkeznek. De mint minden ilyen nagy és meghökkentő kísérlet, csak részben és főleg időlegesen oldotta fel a műnemi dilemmákat, mára ismét rendezte sorait a műnemzés, bocsánat, műelemzés mint módszertan a műalkotások skatulyázásához és kategorizálásához, jóllehet az írók minden eddiginél és elképzelhetőnél nagyobb oldottsággal hozzák létre a műveiket. Élünk a mi időnkben, mondja Rimbaud, nem látva előre fegyverkereskedő jövődjét, élünk hát, a mi időnk ilyen, és még mi sem látjuk a jövődönket. Legszelídebben megfogalmazva: zavaros, nem eldöntött, művészek vagyunk-e, vagy rabszolgakereskedők, a magunk rabszolgaságának a kereskedői.

Fából próbálunk meg vaskarikát fabrikálni, amikor tisztába akarjuk tenni ezt a fogalmi zavarodottságot, fel is adom mindjárt, már itt az elején. (Egyszer talán, ha sok időm lesz, és sok unalom köszön be az életembe, amire nincs sok reményem, mélyebben és érvényesebben, a megoldás valamifajta igényével fogok ehhez a témához visszatérni.)

Ha elhagyjuk a műnemkeveredést, akár a műfajkeveredést, akkor is használnunk kell, az érthetőség és a pontosság kedvéért, a műnemi határátlépést mint kategóriát. Műnemi határátlépésen – a sokműfajúság ráértéssel megközelíthető jelentését szem előtt tartva – azt a jelenséget értjük, amikor egy a maga műnemében már jelentőst, vagy legkevesebb, érvényeset létrehozó alkotó más műnemben, műnemekben is alkotásokkal hozakodik elő. Leegyszerűsítve: a költő regényt vagy drámát ír, a prózaíró verset vagy drámát, a drámaíró prózát vagy verset. Hogy ez lehetséges, és hogyan lehetséges, a legegyszerűbben úgy tudom fölvezetni, ha végigtekintek regényes – vagy drámai, vagy lírai, mit tudom én, honnan is tudhatnám – mozzanatokkal bőségesen terhes életutamon, és rávilágítok a véletlenekre vagy eldöntésekre, vagy ezek olykor egyforma fontosságára a határátlépések megtörténésekor.

Szokták mondani, minden fiatal emberi lény megpróbálkozik a versírással, az is, aki ezt később kinövi, mint felejthető gyermekbetegséget, vagy szegyenkezve letagadja, az is, akinek később pénzt hoz fájdalmas éneke. Hogy miért a versírás, annak a magyarázata egyszerű – és ne pszichológiai vonatkozásaiban próbáljuk a jelenséget megragadni. A versíráshoz kell ugyanis a legkevesebb szakmai hozzáértés, a legkevesebb írói kitartás, mi több, a legkevesebb tehetség vagy rátermettség, és ez az a legegyszerűbbnek tűnő forma, amelyik a lelki tartalmakat képes bármi/bárki számára közvetíthetően verbalizálni, avagy kifejezni. Nem igényel – látszólag – különleges felkészültséget, a strófák, rímek jönnek maguktól, a költészettnek vannak úgynevezett hívószavai, árulkodó formái, amelyek a költőiség látszatát keltik a szövegnek, ezek a dilettánsok és amatőrök legfontosabb eszközei és önmagyarázatai. (Utóbbiakon, azaz amatőrökön értem a műkedvelők és versközelenben létezők széles, általam megbecsült rétegét.) Versírás!

Félreértés ne essék tehát, versíráson messze nem költészetet értek, amelynek csak keskeny sávja maga a vers rögzítése-leírása, hanem épenséggel az egyszerűbb versszerű amőba-kép-

zöldmények megalkotását. Fokozati szinten: egyik a Himalája lábánál az alaptábor, a másik a Himalája csúcsrendszere, ahová csak kevesen tudnak feljutni oxigénpalack nélkül, vagy akár palackkal is. És ez, megbocsássanak, nem értékrendi megjelenítés, ez egy egyszerű, de talán hasznos metafora.

Velem sem történt ez máshogy, mint másokkal. 14 éves koromban meglehetősen apró termetű ember voltam, olyannyira, hogy a nagy-kőrösi híres gimnázium kilincset – ahol Arany János is tanított száműzetése 9 esztendejében – lefelé húztam magamhoz, és nem lenyomtam, ahogy egy átlagos termetű legényke. A kilincset. A test miatt, amelyik nem állt készen a hormonok erősödő parancsainak teljesítéséhez, a lélek kétségbeesett lépésre kellett rászánja magát: a valószerűtlenül magas és rettentően vonzó lányokat Ady-modorban írt versekkel igyekezett megszédíteni, avagy *leszédíteni* emeletnyi magasságukból földszintes megvagyójukhoz. Ez ugyan még nem költészet, még csak nem is trubadúrlíra, Hölgyeim és Urak, de feltétlenül jelentős felismeréssel járt a kisember számára: a versnek rendkívüli hatása van a női lélekre! Költészet tehát, mint *haszonelvűség*.

A második versíró korszakomat másfajta kényszer, az önvédelem szükségessége indukálta. Egyetemi felvételizettként 11 hónapot kellett leszolgálnom a katonaságnál. Hogy mennyi alázással és megalázkodással, gyötrellemmel, félelemmel, undorral és önundorral, mocskokkal, sőt vérrel – de nem sorolom tovább, és nem részletezem – járt ez a közel egy év, az még ma sem elmondható, vagy egyáltalán végiggondolható. Az egyetlen kiutat a költészet jelentette a megtiport és felvázott alakuló léleknek az egészben maradás felé: a vers! A katonai esküre érkező szüleim – nem tudom, milyen intencióknak engedelmességgel – három könyvet hoztak be nekem a laktanyába. Juhász Ferenc kétkötetes versgyűjteményét (*A szarvassá változott fiú kiáltozása a titkok kapujából* és *A mindenség szerelme* volt a Juhász-kötetek címe), és Pilinszky *Szálkák*-verskönyvét. Az egyik azt engedte meglátnom, hogyan léphet ki az emberi lélek a mindenségbe, oldódhat fel az úr, a

világ végtelenségében burjánzó nyelvi televények rengetegében, hogy felolvadásában megmaradjon, míg a másik a nyelv lefogyasztásával, a csönd elérésének megkísérlésével az emberi méltóság megőrzésének lehetőségét kínálta föl az átmeneti embertelenségben. Velük és általuk éltem túl azt a szűk, de rettenetesen hosszúnak feltűnő esztendőt. Költészet, mint *élet- és önértésmegmentés*. Hát ez volt a második szakasz.

A harmadik etap végső soron a legérdeklenebb, mert a legkevésbé fontos alkotáslélektani szempontból. Mégis ez bizonyult a legfertőzőbbnek, és egy életre – legalábbis eddig – kihatónak. Egyetemi éveim alatt semmilyen szempontból nem volt létszükségletem a vers. Éltem, ahogy egy egyetemistának élnie kell: bulik, alkohol, cigaretta, lányok, éjszakák és hajnalok – néha vizsgák és hasonló megpróbáltatások. Mi a tőrónak a vers, mondanám, ha nem ilyen illusztris környezetben lennék. Szegeden történtem meg egyetemistaként, ahol akkor az ország egyik legjobb, legérdekesebb lapját szerkesztette a 20. század legkomolyabb, csak Osváthtal összemérhető kvalitású szerkesztője, Iliá Mihály, aki történetesen az egyetemen tanított. (Zárójelben: akkor és az ő hatására alakult ki máig elható érdeklődésem a határainkon túl megképződő magyar nyelvű irodalmak felé.) Vissza a költészethez! Amikor megláttam – és az már csak tisztán *hiúsági kérdésként* kezelhető tény –, hogy egy egyetemista társam három verse megjelenik az országos hírű és olvasottságú lapban, eldöntöttem, ha török, ha szakad, én is megjelenek benne. Elvittem a verseimet Iliához – 1974 őszén, pár hónap híján fél évszázada –, megjelentem. Azután – ezt a trambulint kihasználva – más országos folyóiratok is közölték a verseimet. Egy nem kevés megfontolatlansággal, ám annál több indulattal megírt esszém okán pedig, amely az *Életünkben* jelent meg '79-ben, országos hírre tettem szert – de azt is lehet mondani, országos hírhedettségre. Mindegy is már, melyik volt a fontosabb.

Az ember hajlamos a jót megszokni. Megszoktam. Megjegyzem, nem annyira jó ez, mint gondolnák, de annyira nem is rossz, mint ahogy sugallom, ám semmiképpen sem bölcs és tiszt-

tességes embernek való elfoglaltság a költészet-művelés. (Annak, hogy mit értek tisztességes és bölcs emberen, egy másik eszme-futtatás tárgyát kellene képeznie...) És hogy mennyire nem készültem a költői pályára, tanúsíthatja az a sok, lírától elkülönböző műnemekben közzétett munkám, amelyeknek köszönhetően bár tarthatnak költőnek, mégsem vagyok az, vagy elsősorban sem, hiszen színházi bemutatóim száma meghaladja a százat – idehaza és külföldön több drámakötetemet jelent meg, idegen nyelven is –, prózaköteteim száma – nem számolom őket – kéttucatnyira rúg, ez idő tájt is a regény-pentalógiám befejező, ötödik kötetén dolgozom, és e munkálatokkal egy időben két drámai művet is írok.

Ha már a drámánál tartunk, rátérek első műnem-elhagyásomra és annak módozataira, kevés szakmaiaskodással, mert így, visszanezve rá, számomra inkább szórakoztató, mint tanulságos.

Kortárs-versszerkesztő lévén, a nagy időszakban – ajaj, mindenki nagy időszaknak gondolja, amikor szerkeszt, de letagadhatatlan, hogy akkor a *Kortárs* 17,500 példányban jelent meg, amennyiben talán ma az összes folyóirat nem jelenik meg, és kelt el az újságárusoknál napok alatt... na, mindegy is ez, a lényeg, hogy velem szemben nem kisebb költő, drámaíró és szerkesztő ült, mint Páskándi Géza. Nem tudom, most mi az ázsíója ennek a valóban jelentős alkotónak. Azt tudom, ha az irodalom – és a kultúra – egyszer visszatér az értékrendjéhez, mindenki tudni fogja, kiről beszélek. A Magyar Művészeti Akadémia nyilván ezt azt értékrendet igyekszik követni, amikor valamennyi székfoglaló-meghívó homlokára Páskándi-idézetet illeszt. Ez az ember azt mondta nekem, írjak drámákat, mert akkor gazdag leszek, és ha lesz pénzem, lesznek nyugati vászonzakóim is, amilyenek neki voltak, és mindkét zsebemben amerikai cigarettát fogok hordani, és a Széchenyi utca 1-ből taxival mehetek munka után haza Pesterzsébetre, ahol akkortájt laktam. A drámaírás tehát *anyagi megfontolásból* került az érdeklődésem homlokterébe. Nem szégyen ez, ha az ember fiatal, és komolyan veszi ezt

a lehetőséget. Páskándi két dolgot nem mondott. Effektíve hogyan kell drámát írni – elől a megszólaló szereplő neve, zárójelben a szerzői utasítások (amelyekre azután fittyet hánynak majd a rendezők), konfliktus, krízis vagy tetőpont stb., illetve ha komolyan gondolom ezt a meggazdagodást, ügyeljek arra, hogy csakis nagyszínházaknak írjak. Mert ott van tantiem. Az a bizonyos tantiem, amelynek a létezéséről sokáig nem tudtam. Nem lettem gazdagabb, de elkezdtem színházaknak írni, közben megtanultam drámát írni. (Egy évig még a Vígszínház ösztöndíjas dramaturgja is voltam – akkor erősödött meg bennem az a máig nem létező gyakorlat, hogy minden drámaírónak lehetőséget kellene adni, mi több, kötelezővé kellene számukra tenni, hogy legalább egy évet életszerűen eltöltsenek valamelyik színházban.) Bár a dráma eredetétől fogva a társadalmon belüli aktuális konfliktusok nem feltétlenül aktuális felvetését szolgálja, ez a lehetősége vagy kötelessége a számomra sohasem volt érdekes – legfeljebb egy-két munkám reflektált az általam megélt korszakok társadalmi feszültségeire, inkább az emberek közötti konfliktusok kerültek a figyelmem középpontjába, azokon keresztül és azokkal tudtam szituációkat kialakítani, amelyek krízishelyzetekhez, megütközésekhez vezettek. És megtanultam dialógusokat írni, ami a jó dráma fontos, ha nem alapkérdése. Ebben kimondhatatlanul nagy segítséget jelentett, hogy folyamatosan írtam hangjátékokat a Rádióknak Katona Imre József rádiódramaturg bábáskodása mellett (akkor még volt a Rádión belül külön Rádiószínház-részleg), elsősorban ismét csak anyagi belátásokból – akkoriban építkeztem, hogy elférjek a családommal, illetve hogy a családom elférjen tőlem. Megjegyzem, mert fontos lehet, nemrég egy hangjátékkötetet meg is jelentettem *Reménytelenek* címmel a Fekete Sasnál, ami manapság nem szokásos eljárása az íróknak, talán mert nem írnak hangjátékot, a felvevőpiac elvékonyodása miatt. Ennek előszavában értekezem arról, hogy a hangjáték valamifajta fekete színház, értem rajta, hogy mindent hanggal kell megteremtetni a térben, ami a színpadon látható és mozgó

emberek játéka. A hangjátékíró nem más, mint nyelvi bravúrokra képes és készített párbeszédíró. Ugyancsak ennél a kiadónál jelent meg egy gyűjteményem *Ruhatárban felejtett kabátok* címen, amely adaptációkat, átvezetéseket és átírásokat tartalmazott. Fontosnak tartom, hogy az adaptációk a valódi műnemi határ-átlépések, hiszen egy nem drámai műnemhez tartozó alkotást alakít át a szerző-átdolgozó színpadon működőképes formává. Rengeteg adaptációt készítettem kezdetben báb- és gyermekszínházaknak, később nagyszínházaknak is. Arra itt most nincs lehetőségem, hogy ennek szakmai paramétereit elősoroljam, de elképzelhetik, mi és milyen munka egy pár oldalas didaktikus meséből – *A rút kiskacsa*ra vagy az *Aska és a farkas*ra gondolok – kétfelvonásos musicalt készíteni. Ekkor vezettem be, és tartom máig magamat ehhez, hogy az adaptáció elkészültekor szerzőként feltüntettem magamat az eredeti prózai mű alkotója mellett. Teszem ezt abból a megfontolásból, hogy emlékezetem szerint sem Thomas Mann, sem Gogol nem írt például drámai művet *Mario és a varázsló* vagy *A köpönyeg* címmel, de még Gárdonyi Géza sem *Egri csillagok*-drámát a Nemzeti Színház számára. Mivel messze vezetne el, most nem megyek bele abba, mit és mennyit változtathat az adaptáló a szerző eredeti koncepcióján, de hát minden messzire vezetne, ha megvakarnánk a műnemi határátlépéseket határsértési formájukban. Mivel a Kolibri Színház, majd a zalaegerszegi Griff Bábszínház, utóbb – ez az utóbb immár közel húsz év – a Békéscsabai Jókai Színház dramaturgi állással bízott meg, és dramaturgi feladatokkal látott el, kénytelen voltam a drámaírás mellett elsajátítani a drámaelméletet és -történetet, a színházelméletet és -történetet, ezeket tanítottam is hosszú éveken keresztül. Azt nem mondhatom magamról, legalábbis ne én mondjam, hogy jó vagy rossz dramaturg lettem vagy vagyok, de azt igen, hogy jó színészek és jó színházi szakemberek kerültek ki a kezem alól, öröm látni őket a magyar színpadokon, illetve rendezésükben gyönyörködni a különféle teátrumokban. Az, hogy költőként lettem színházi ember, és még drámai-színházi

stúdiókban is elmélyültem, azzal az előnnyel járt és jár mind a mai napig, hogy nem tartom magamra nézve kötelezőnek a drámaírókra vonatkozó drámai és/vagy színházi szabályokat. Jó negyedszázada kialakítottam a magam számára egy kategóriát, a radikális eklektikát, abból kiindulva, hogy a költészetben sem voltam hajlandó sohasem a különféle műfaji határokat betartani, mi több, a határsértésekben éltem ki magamat. A kategóriát azóta többen átvették és alkalmazzák, ebből gondolom, hogy jelenthet is valamit – és használható. Itt talán visszaülhetek James Joyce-ra, aki szintén a mű belsejében megteremtett eklektikával próbált eljutni az első betűtől az utolsó pontig. Ennek leginkább élő és sokak számára ismert színházi megvalósulása *A rettentő görög vitéz*, amelyet tizenhat éve játszik a Stúdió K Színház, nem lanyhuló nézői érdeklődés mellett. Hogy mi benne az eklektika? Sok egyéb mellett az, hogy történetvezetésben, nyelvben, humorban éppúgy szól a kicsiny gyermeknek, mint a felnőtt apjának és az elaggott nagy- vagy ükszülőjének.

Nem akarok sok lenni Önöknek, de még egy vallomás hátravan, ha már a sokműfajúság – helytelenül, sokműneműség nagyképűen, hiszen a három az nem sok, csak éppen három – ügyeivel kezdtem el foglalkozni.

A próza. És akkor még sok egyébről nem beszéltem, jelesen, hogyan lettem gyermekíró, hogyan lettem dalszövegíró Huzella Péter jóvoltából, és már lassan szégyenkezem is, mi minden lettem még. De nem tehetem meg, hogy erről, mármint a prózáról ne beszéljek! Nézzék, Akadémikus Hölgyek és Akadémikus Urak, Tisztelt Érdeklődők, én nem vagyok az a kimondott tudós ember, csinálom, ahogy és amit tudok, amire talán ráteremtett az isten, író vagyok, aki nem akarja túlfontoskodni magát konkrét irodalmi problémákon vagy ügyeken, egy-egy dologra a könnyebb érthetőség kedvéért a maga életpéldáján keresztül világít rá.

Tehát már csak röviden untatom önöket – magammal.

Soha nem akartam prózaíró lenni. Se – mondhatnám némi göggel, *az se*. De mert a prózaírás is egy szakma, beszélünk kell róla,

rádásul ha a címben befelé tartó labirintust emlegetünk, ne hagyjuk ki ezt sem. És itt már tényleg nagy léptekkel haladok, már ha tudok. Az irodalmi paradigmaváltás időszakában, amikor a líra helyét, mint vezető műnemét, átvette a próza, én sem akartam lemaradni, és egy interjú során azt mertem nyilatkozni, némi szándékossággal az új érdeklődésre reflektálva, hogy regényt írok. Az mégiscsak valami, gondoltam, és még a címét is megjelöltem az első prózás interjúmban: *Papírváros*. Persze fogalmam sem volt a regényírás mikéntjéről, abban sem vagyok biztos, hogy ma van, mindenesetre elkezdtem tájékozódni a próza irányába. (A regényírásban az taszított a legjobban, hogy meg kell írni azt a rengeteg oldalt, ami kiteszi a regényt.) Számptalan kisprózai munka és megbízás talált meg, újságírás, tárcaírás, novellaírás, elbeszélésírás, jegyzet- és esszéírás, meseírás, csak éppen a nagyregény nem akart sehogyan sem elindulni. Azután, amikor elindult – gondoljanak bele, itt aztán valóban szükség volt a Münchhausen-effektusra, hajamnál fogva kirángatni magamat a magam teremtette pocsollyából, műnemi hangzavarból: alakok, helyszínek, történetvezetés, nyelv, árnyalások –, évekig nem értettem, mit keres egy (akkor még csak) költő a prózaírás rengetegében, aki kétségbeesve ismeri föl, hogy sem a maga adta címet nem érti, sem a főhősét nem sikerül megismerni, csak halad valamerre, befelé, egyre befelé az erdőbe, vagy legyünk konzekvensek magunkhoz, befelé a setét labirintusba. A regényt az ember sokáig írja, és a sok írásnak valahová ki kell lyukadnia. Ha a főhős építész, ahogy ez elhatározást nyert, az írónak valamennyit el kell sajátítania az építészsakmából a hitelesség vagy inkább a hitelesítés kedvéért, figyelmeztetett a könyv egyik első olvasója és recenzense, Alexa Károly. Merthogy az első kötetben még egy téglá sem szerepel, nemhogy épület vagy építészet. De ha bármi is lenne, sorsot kell számára teremtenie, aki nem azonos vele, mármint a szerzővel, ahogy a költők esetében mindig vagy legalábbis nagy részben igen. Rá kell jönnie, mit jelent a könyvének a címe, és milyen kapcsolatban van ez a cím a történetek szereplőivel, helyszíneivel,

a cselekmény alakulásával, már ha van cselekmény, és akar is valamerre haladni. Egy váratlan gondolat sietett a segítségemre. Kedvenc prózaíróm, Thomas Mann *Tonio Kröger* című, kisregénynek beillő elbeszélését olvasgatva találtam meg magam számára a magam regénye megoldását, vagy inkább elindításának, át- és elképzelésének a lehetőségét. Ha megengedik, ide idézem a pár sort: „Végiggondolta az érzékek, az idegek és a gondolatok sivár kalandjait, amelyeket átélt, látta magát megmarva az ironia és a szellem kígyóitól, kifosztva és megbénítva a megismeréstől, félig felőrölve az alkotás lázától és rázó hidegétől, talajtalanul és lelki kínoktól gyötörve, kirívó ellentétek sodrában, szentség és gerjedelem közt ide-oda hajszolva, túlfinomulva és elszegényedve, rideg és meszterkélte elragadtatásokban kimerülve, eltévedve, letarolva, szétszaggatva, betegen – és *zokogott a bánattól és a honvágytól.*”

Kimerülve, eltévedve, letarolva, szétszaggatva, betegen. Ebbe az öt állapothatározóba kapaszkodtam bele, amikor (hangsúlyozom, meggondolatlanul, máig bánva ezt) kijelentettem, vagy inkább be, hogy pentalógiát, azaz ötkötetes regényfolyamot fogok írni. És mit tesz az a költő, akinek nincsenek regénybe illő izgalmas, legalább érdekes élettörténetei – és kitalálni se nagyon tud hasonlókat: olyan regényt ír, amelyet már a 20. század vége, illetve a 21. század eleje bátran megenged, lehetővé tesz, mi több, talán követel is: nekiesik a radikális eklektikát a végsőig alkalmazni az írás során. És még egy fontos műfaji meghatározást hozatott elő velem a kényszer: a *Papírváros* lassúdad regény. A lassúdadság vonatkozik egyrészt a mesélés – ha beszélhetünk ilyenről – tempójára. Vallom, hogy az intellektuális unalomnál nincs magasabb rendű emberi cselekvésforma. Gondoljanak csak a már említett Thomas Mann *József és testvérei* című tetralógiájára! Dögunalom, és mégis, talán épp emiatt – felemelő! A lassúdadság vonatkozik másrészt a készülés-készülődés időbeli elnyúlására. Ha az első kötet, az *Eltévedve* 1998-ban jelent meg, és legkevesebb négy éven keresztül készült – hosszú megszakításokkal tehát –, akkor harminc év lassúdad-

ságáról kell beszéljünk. Lehet-e ilyen hosszan írni egy regényt, kérdezhetik. De azt a kérdést is fel lehet tenni, készült-e már regényciklus több mint negyedszázadon keresztül. És további kérdések sora. Tart-e, létrehoz-e valamilyen ívet az öt kötet, amelyből eddig még csak négy készült el, tehát az utolsó, a lezáró könyv hátravan. Összeállnak-e értelmezhető egészek a maguk is töredékekből, szilánkokból, önálló történetekből, versbetétekből, drámai megszólalásokból, álomleírásokból, tudatfolyam-ömlenyekből kitelő részkönyvek? Kiderül-e végül, ki a regény meg nem nevezett főszereplője, ha nem több főszereplője van egyenesen, kiderül-e végül, létezik-e a Papírváros, mert ha nem, akkor a történet főszereplője sem létezik nagy valószínűséggel; akkor hova tartott az, ami tehát sehová sem tartott? És egyáltalán, lesz-e, aki számba tudja, akarja, fogja venni a teljes történetet? Hiszen a ma kritikusa az első rész megírásakor talán még meg sem született. Vagy gyermekcipőben tipegett, és nem *Papírváros*-okat olvasott. Kell-e majd, ha elkészült, mind az öt kötetet elolvasnia annak – melyet, az eddigiekhez hasonlóan, a Kortárs Kiadó szándékozik megjelentetni egyben –, aki véleményt akar kialakítani róla, esetleg ítéletet mondani fölötte? A napokban láttam egy Szabó István-interjú-részletet, ahol a jeles filmrendező a *Bizalom* című filmjére hivatkozva kijelenti, egyáltalán nem szükséges a filmhez az ő többi alkotását látni, ismerni, sőt újranézni sem. Kérdésfelvetéseimre egyelőre nem tudom a választ, mi több, elgondolkodni sem vagyok hajlandó ezekről.

Befelé tartó labirintusról beszéltem előadásom címében, kissé pontatlanul, mert nem a labirintus halad befelé, hanem én a labirintusban. A klasszikus labirintus közepén, emlékezzünk, egy embertestű, bikafejű szörnyeteg ül, Minótauros, aki elpusztítja azt, aki eljut hozzá. Könnyű lenne most ezt a metaforát felhasználni, de ilyen könnyen nem adom fel sem az életemet, sem az irodalmamat. Eddigi munkásságom ugyanis, számomra most már egyértelműen kiderült, ezekkel a műnem-műfajváltozásokkal egy befelé tartó labirintusban való bolyongást jelent. Bolyongtam megállás

nélkül a műnemek-műfajok egymást keresztező folyosóin, sötét vagy még sötétebb alagútjaiban, hogy elérjek a középhez. De mi a közép? Semmiképpen sem Minótauros, hiszen őt Thészeusz elpusztította Ariadné fonalának a segítségével. Én vagy elfelejtettem fonalat magammal hozni, vagy nem is volt fonalam, hogy visszatáljak innen. A közép mostani elképzeléseim szerint maga a semmi. Ami nem egyenlő természetesen sem a halállal, sem a megsemmisüléssel. Költészeti munkálkodásomat 2023. december 31-én egy elhatározással befejeztem. Közeledem a labirintus közepéhez. Idén még megírok két drámát, ezekkel tartozom embereknek, műhelyeknek. Tehát 2024-gyel befejezem a drámaírói munkálkodásomat is. Közelebb, még közelebb kerülök a középhez. Jövő év könyvhetén jelenik meg, a kiadóval közös terveink szerint, a pentológia utolsó kötet, amelynek a *Betegen* lesz az alcíme. A sors úgy hozta, hogy meg kellett ismerkedjem egy különös betegséggel. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy ennek a bajnak a paraméterei lesznek sorvezetőim, fáklyafényeim a gondolati folyosókon, hogy ne csak be tudjam fejezni a munkámat, de összefogni is tudjam az öt könyvet. És ahogy sejteni lehet, ezzel el is jutok ennek a csak befelé tartó labirintusnak a közepébe. 2026-ban vaskos könyvben kellene megjelennie az öt, időben különálló, tematikában, sors- és szenvedéstörténetében egybefüggő könyvnek. Az a pillanat lesz szándékaim szerint az utolsó szépirodalmi megnyilvánulásom. A könyv kézbevétele, elolvasása Murter szigetének a szikláin ücsörögve. Eljutva ahhoz a semmihez, amelyet a *Papírváros* másik mottója így ír le, Byron sorát kölcsön véve: The tree of knowledge has been pluck'd – all's known.

Záradék

Valamit el kell mondanom, mielőtt meghatódnék saját magamtól, talán a magam mentiségére. A kissé drámaira sikeredett utolsó passzusban az irodalomból való várható kivo-

nulásomat ecsetelem. Nos, el kell mondjam, hogy ezt a szándékot eddig – rajtam kívül – még senki sem vette komolyan. A barátaim hümmögnek, és rázzák a fejüket, a tulajdon családom is kételkedik ennek a sikerességében. Mi lesz, ha mégsem tudod elviselni írás nélkül az életedet, és újra fogod kezdeni – kérdezik. Nos, nekik is elmondom, amit Önöknek is kötelességem elmondani. Ahogy az én döntésem most az, hogy abba hagyom, az is az én

döntésem lesz, ha újrakezdem az írást mint létformát. Nem fogom túlságosan szégyellni magamat miatta. Életünkben gyakran hozunk rossz döntéseket, olyanokat, amelyeket később megbánunk, és korigálalni vagyunk kénytelenek. Egyelőre maradjunk ennyiben, és bízzuk a végső megoldást a bizonytalan jövőre. Talán még sincs igaza Byronnak, még sincs minden leszedve a tudás – vagy irodalom – fájáról, és még sincs minden tudva!

Eclipse / Napfogyatkozás (2021; akril, olaj, vászon; 180×200 cm)

▶ ALEXA KÁROLY

Zalán Tibor a Magyar Művészeti Akadémia tagja

(Laudáció, 2024. április 15.)

A laudatio a klasszikus retorikák szerint az ún. bemutató beszédek egyik fajtája. Az idők során természetesen rögzültek mellőzhetetlen műfaji ismérvei: legyen alkalmi és nyilvános, védő és dicsérő célzatú. Ily módon rokona a panegirikusnak, ami konkrétan az ünnepi gyűlekezet előtt elmondott szónoklatot jelenti, amelyben szép és választékos szavakkal kiemelhetjük az ünnepelelt származását, nevelését, erejét, gazdagságát, hatalmát, személyes kapcsolatait, okosságát, bátorságát, ezeken túl egyiküknél inkább a mértékletességet, a másikuknál az impozáns külsőt. Ugyanakkor és ugyancsak az antikvitásban gyökerezik a műfajjal szembeni gyanú, sőt viszolygás is, hiszen hol lenne tágabb tere a hízelgésnek, a nemtelen és megvásárolható hazugságnak... Ami biztos: a bemutató beszéd közéleti feladat. Ehhez kívánom tartani magamat. És biztos vagyok abban, hogy Zalán Tibor életműve nem szorul hízelgő szavakra: ez az ünnepi alkalom egy olyan életművet koszorúz meg, amely erre már régen rászolgált.

Essünk túl azon, amitől közéleti feladatként nem tudok és nem is akarok eltekinteni. És most ne valami alkalmi és ide nem illő kulturális politikai traktátust várjunk, hanem csupán néhány megjegyzést író és kora viszonyáról, konkrétan arról, hogy az alkotás tere és közege hogyan segít felépíteni egy életművet, idestova fél évszázad alatt, vagy éppen ellenkezőleg: miféle ellenállás tapasztalható, Zalán esetében, mondhatni, vissza-visszatérő dramaturgiával, a közeg részéről. Közegen eufemisz-

tikusan értsünk politikai kívánalmakat éppen úgy, mint szűkebb értelemben vett intézményes érdekrendszereket, ideológiát és hiteles meg manipulált korízlést általában. A legfontosabbnak azt ítélem, hogy az utóbbi évtizedekben felszámolódt az, amit értékrendnek állított a boldog hajdankor, azaz hogy a teljesítmény, vagyis a minőség, ha nem is mérhető, de észlelhető, és kötelezően tudomásul veendő. Emlékezhünk, hogy ez alól a pártállami hatalom sem vonta-vonhatta ki magát – Zalán pályakezdésének, költői emancipációjának ideje is még ez –, mert a hivatalosságnak, támogasson vagy akadályozzon irodalmon kívüli indoklással bárkit és bármit, végső soron fejet kellett hajtania a közvélekedés és a – bármily csúf szó ez – „szakmai” konszenzus előtt. Ami minden ízlésbeli és egyéb tagoltsága ellenére az értékek kijelölésének és elfogadtatásának a végső fóruma volt. És ami soha nem akart függetlenedni a laikus – azaz az olvasó, a befogadó – közvéleménytől sem. S mint ilyen, megvesztegethetetlenül nyitott kellett legyen, hiszen éppen ez, ez a minden lényeges irodalmi tényről számon tartó nyitottság volt a létformája. Véletlen, de kézreéss példaként idézem, hogy Zalán említi: katonáskodásának nyomorult hónapjaiban két költő kortárs egyegy kötete volt a megmentője (és utólag már látjuk – megint a nem szép szó –, hosszabb távon poétikailag is „szakmai” bátorítója), Juhász Ferencé és Pilinszky Jánosé. Korszakjelölők voltak ők, ugyanazon korszak lírai emblémái, itt kétség nem lehetett, külön-külön és együtt,

világképük és poétikájuk elképesztő különbségei ellenére.

A nyolcvanas évek második felétől kezd mind észrevehetőbbé válni, hogy nemcsak az ítékezés mérlegelő nyitottsága van tűnőben, hanem mindinkább uralomra tör, lapítva, sunyonyogva, alakoskodva az az értékrelativizmus és az a kritikai szféra klasszikus önállóságát legyűró mímelt tudományosság, amely nemcsak megkérdőjelezi az irodalom vitális és morális tartalmának szinte minden szegmensét, hanem – mondhatni... – természetesen minden korábbinál zártabb és kirekesztőbb politikai érdekkörökbe óhajtja bekényszeríteni a művészetet. A globális posztmodernitás szellemi hatását nálunk a rendszerváltozás megosztó politikuma fokozta fel az elviselhetetlenségig, s meggyőződésem, hogy ezen a legutolsó évtized sem tudott túllépni. Úgy lehet – nem is akart. Függetlenül a – metaforikus – előjelektől.

Ha megíródnék végre egy alapos, tehát klasszikus, „békebeli”, azaz életet és művet egyaránt feltárni akaró Zalán-pályakép (szégyen, hogy eddig ez nem született meg, pláne ha tudjuk, hogy kikről már igen...), annak meghatározó életrajzi íve aligha lehet más, mint az a párját ritkító szerep és szerepépítés, amely a jelzett közegben alakul évtizedek óta, mind nagyobb tudatossággal, magabiztossággal, ugyanakkor artisztikus és morális elkötelezettséggel, ami – ha találó a szó, ha nem – képes volt egy nagyszabású karriert is megalapozni. Ez az elképesztően következetes és minden irányú radikalizmust vállaló küzdelem példázatos súlya révén még arra is képes volt, hogy az alkotás és befogadás terepének rosszhiszemű, ellenséges, sőt kizáró indulatait olykor észlelhetően csendesítse, sőt az akadályozó tényezőket alkalmilag és ideiglenesen visszavonulásra készítse.

Aki Zalán Tibor életművét, írói-költői életrajzát valamelyest ismeri, és arról is van némi tudása, hogy ez az írói-költői életmű a letelt félszázadnak miféle kulturális körülményei között, miféle változó ideál- és izlésképleteit tudomásul véve, gyakran azokkal szemben jött létre, miféle kényszerek és csábítások, minő szellemi és civilizációs, sőt egzisztenciális kihívások kö-

zette valósult meg, mindezek mögött miféle rendszer- és intézményes szerkezetváltozások, s mindemögött a személyes szociologikumnak miféle inspirációi lehettek jelen, nos, az hajlamos olyan közhelygyanús véleményt megfogalmazni, hogy itt egy költő-író több évtizedes függetlenségi törekvése, azaz „szabadságharca” zajlott-zajlik, sőt még olyan romantikus-plebejus képzet is felrajzolódhat, hogy íme, a vidék mélyéről elindul az ifjú, hogy verseivel meghódítsa a Várost és a magyar Parnasszust. Akár el is andalodhatnánk ezen a kimerevített metseten, de az biztos: semmi okunk, hogy ironizáljunk rajta. Hangsúlyozva mondom: Zalán életműve maga a személyes művészi életcélnak elkötelezett önmegvalósítás – aminek szemhatára azonban soha nem elégszik meg valamiféle önmagába zárt individuum létezési kereteivel. Amihez – és ez az, ami újabb irodalmunkban párját ritkító tény – külső segítséget soha nem kívánt igénybe venni.

S mindezt feltárhathatjuk a nyilvánvalóan kínálkozó paradoxok árnyalásában is. Például kevés társaságibb mozgásmódú művészértelmisségit ismerhetünk, mint őt, aki azonban agyályosan kerül az intézményesülésre mindig oly hajlamos irodalmi társulatokat. Olyan, aki vonzódik ugyan a ködlovag-életforma rekvizitumaihoz, de a polgár, a férfi és a családfő kötelezettségeit nemcsak feladatként, hanem boldogító-gazdagító életformaként is akarja-tudja megélni. Hajlamos arra, hogy tudomásul vegye még a vezérszerepet is időlegesen, de soha semmiféle táborverést nem kezdeményezett, efféléhez nem csatlakozott. Ma már irodalomtörténeti tény az a generációs seregszámhája, amely *Arctalan nemzedék* címen jelent meg – de ezt sem külső, azaz közösségi felkérésre fogalmazta meg, arról nem is szólva, hogy nyoma sincs benne valami rejtett vezéri ambíciónak. Szuverén magánbeszéd volt ez, de oly erős ifjú indulat hajtotta, és áttekintőkészsége mégis oly imponáló volt, hogy egyrészt máig emlékezetes vitasorozatot váltott ki, másrészt sokakban akkor szinte hatalmi igénybejelentésként hatott. Nem győzöm hangsúlyozni, hogy a kezdet kezdetétől szuverén volt költőként és közéleti

szereplőként egyaránt. Ez a szuverenitás persze folyamatos provokációt is jelent. Amivel számolni kell, és Zalán nem kevés alkalommal volt kénytelen szembesülni azzal, hogy ára van annak, ha nem fogadjuk el az akolmeleg kínálatokat. Emlékezhetünk, hogy micsoda lendülettel vett részt az avantgárd megújításában a hetvenes években, de arra is, hogy amikor a maga számára már különösebb hozadékkal nem kecsegtetett ez az irány, és máshova váltott, nem akármilyen pályatársi vádaskodásnak tette ki magát. A legfőbb paradoxona ennek a magatartásnak persze az a dilemma, hogy egy alkotó miként ragaszkodhat a maga művészi és közéleti területenkívüliségéhez, ha kénytelen a többiekkel egy közös terepen létezni.

És hadd hozzak ide még egy mozzanatot, amely – nem tagadom – a számomra különösen szívet melengető életrajzi tény. Tehát hadd tegyek egymás mellé két Zalán-szövegemléket. 1980-ban megjelentettem a *Mozgó Világ*-ban a *Blue Dolphin* című írását, alighanem első szépprózai munkáját. Nem ilyen szövegre, sőt inkább versre voltam felkészülve: ez egy mára már szinte felidézhetetlen szövegtéboly volt, és nem egy divat diktálta lírizáló neoavantgárd katyvasz, hanem valami lázbeszéd, szecessziós vértolulás, amely felrobbantja az időt, egy kimondhatatlan élmény megközelítése szavakkal, élmény, amelyre a lélek felkészületlen volt, amelyet egy egzotikus táj váltott ki: a tenger, a vízben hanykolódó és onnan égre szálló görög mitológia mint személyes élmény. Az írói önfegyelem teljes hiánya – vagy egy szöveg-szerkesztési téboly tökéletes imitációja? Több évtized után vettem újra kézbe ezt a műdarabot. És akkor jöttem rá, hogy a kulcsa a szövegvégi jegyzet: Korinthosz – Abony, 1978/79. Ezt valamiért fontos volt megüzennie... Ez az egyik szövegemlék. A másik: talán egy évtizede hirtelen elkezdtek sorjázni Zalán kis tárcanovellái, közöttük ciklussá bővülve a gyermekkor emlékképei. És köztük egy csendes kis rajz, ahogy a kisfiút apja magával viszi a munkába. Az apa kubikus, nagy házak fundamentumát kell kiásnia. Nos, hogy a gyereket baj ne érje, beleállítja reggel az árokba, ki sem lát belőle, kis

ásójával, vödörckéjével foglalja el magát, neki muszáj dolgoznia. Távol álljon tőlem bármiféle álbalos-álnépies demagógia, de nem tudom megrendültség nélkül nyugtázni azt, ahogy ez a két költői beszámoló az időközön át összekapcsolódik az én Zalán-tudásomban, azaz hogy az irodalom meghódítását bizony-bizony egyeseknél meg kell előznie annak a fajta emancipációnak, amely a valóság gazdagságának megtapasztalását jelenti, azét a valóságét, amelyet a társadalmi helyzet oly sokaknak nem kínál föl a gyermekkorban. Soha senki nem vette számba annak a másfél generációs magyar irodalmi alkotógárdának, amely a Zalán-életmű irodalomszociológiai közege is, a szociális „bázisát”, ki honnan jött, milyen tudást halmozott föl, és milyen technikával, mikor és hogy lépett ki a nagyvilágba. Elképesztően izgalmas tablót kapnánk. Az a benyomásom, hogy Zalán ezen a terepen sokkal többekkel rokon a korábbi, a 40-es generációval, az ún. „Nagy Generációval”, a miénkkel, mint a sajátjával. Különleges magányosságához talán ez is hozzájárul. Ugyanakkor némely pontjára magyarázatot is adhat a későbbi irodalompolitikai fejleményeknek. S arról se feledkezzünk meg, hogy miután a magyar irodalom végleges szétválása megtörtént, az egyik oldal szerzői minő lehetőségeket kaptak arra, hogy kilépjenek a „malomalja Magyarországról...” Éppen azok, akik zömmel nem a mélyből indultak. Zalánt nem találjuk eme szerencsések között. És talán megengedhetjük magunknak, hogy ehhez a képhez odahúzzunk egy-két sötétebb vonást. Ám zárójelben meg kell jegyeznem, hogy ezt a társadalmi-családi mögöttest, vagy amit kívülről annak vélünk látni, Zalán a maga lírai életművében soha és sehol nem tematizálja. Arra persze ki merne vállalkozni, talán még ő maga sem, hogy az érett művész megfogalmazott létélményei mélyére hatoljon, hogy a hajdani, szinte már elmitizálódott inspirációkat megpróbálja fellelni.

Nem lenne ildomos persze, ha az alkotói magányosság motivációinak a lélektanán medítálni próbálnánk: biztos, hogy akad itt nem kevés olyan élmény, amelyet valaha alkalmilag úgy fogalmazott meg, hogy „mindenkinek út-

ban voltam”, és ezzel szemben olyasféle józan mérlegelést követő döntések is, hogy a függetlenség vállalása az alkotás minőségében milyen garantált hozadékkal jár. Nehezen állom meg, hogy az irodalmi megosztottság utóbbi évtizedeinek gyalázatosságaiba el ne merüljek, magamat sem véve ki a sebeket osztó és sérüléseket elszenvedő irodalom-közéleti aktorok közül, jöllehet illő szerénységből vagy elemi önvédelemből magamat aligha sorolhatom a jellegadók közé, most (és de) legyen elég egyetlen faktum: nem hiszem, hogy akad Zalánon kívül még egy jelentékeny irodalmára napjainknak, akinek nevét egyetlen irodalmi szerveződés taglistáján sem találjuk ott. Viszont ott találjuk a legkülönbözőbb irányt követő folyóiratok szerzői között, ha nem is egyforma intenzitással. És az is biztos, hogy a protokolláris kapcsolatok nemigen kereső író, bizony, nagyon jól érzi magát – a színházi berkek és képzőművészeti műhelyek mellett – egyes szerkesztőségek humán televényében, gondolok itt a régi *Mozgó Világra*, a *Napútra*, a Kortárs Kiadóra, az Életünkre vagy a *Bárkára*. Persze ez az állítás csak múlt időben érvényes. Hol vannak mára már az ún. szerkesztőségek! És az azokhoz oly szoros földrajzi közelségben működő, kedvező árfekvésű vigalmi intézmények. Viszont azon is elgondolkodhat ki-ki a maga irodalompolitikai elkötelezettségének minősítő gesztusait mozgósítva, hogy miért nem közölte őt soha a *Holmi*, csupán egyetlen alkalommal a jó pár évig működő Újhold Évkönyv és az 1990-es évek legelejétől egyszer sem a *Hitel*. Arról sem tudósítanak kötetének impresszumai, hogy a Magvetőnek preferált szerzője volna. A hangsúlyozott különállást természetesen a különben egymással szembenálló szekértáborok egyaránt a maguk elutasításaként nyugtázzák, s ennek megfelelően viselkednek, többnyire az elhallgatással. És azt hiszem, ennek tünete az is, hogy Zalán költészetéről meg szépprózájáról, és a legfeltűnőbbben százas nagyságrendű drámaírói terméséről viszonylag kevés a komoly elemző, azaz munka- és időigényes, és ami a legfőbb: mentálisan is elkötelezett tanulmány, méltatás, elemzés, értekezés, és – amint emlí-

tettem – botrányos hiánynak minősítem, hogy nem íródtak róla monográfiák. Igen, így – többes számban. Ezért jelképesen is sokatmondó annak a három nagy szintézisnek az „anyagkezelése”, amelyet a legutóbbi évek hoztak létre. A Magyar Tudományos Akadémia által menedzselte igen terjedelmes, 2010-ben kiadott magyar irodalomtörténetben nincs benne a neve. A szerző: Schein Gábor. A másik oldalon Domonkos László *Gúzsban tánca* egyszer írja le a nevét (egy érdektelen felsorolásban). S végül őszinte örömmel jelentem, hogy a Magyar Művészeti Akadémia azzal, hogy Zalán Tibort most tagjaként befogadta, mintegy „felzárkózott” az MMA egyik legkomolyabb szakkiadványának értékrendje mellé: ez a Falusi Márton és Pécsi Györgyi által létrehozott *Magyar irodalmi művek*, amely négy könyvét is a magyar irodalom 1956 és 2016 közötti éveinek legjava munkái közé választotta. Két verseskönyve és a regényciklusának első darabja, illetve az *Azután megdőglünk* című drámakötete ott van, ahol lenni kell, és ott, ahol... Itt kinek-kinek ajánlom a felmérést: ki hiányzik innen, és ki hány említéshez jutott. Talán mondanom se kellene, hogy ugyanez a mustra a másik két nagy összefoglaló névmutatójánál sokkal több vidám és vértolulós pillanatot szerezhet.

Milyen költő is tehát Zalán Tibor? Olyan poéta, aki számára a poézis terepe nemcsak a vers, hanem a prózai szöveg és a dráma is. Olyan költő, aki ama folyamatosan verset író lírikusok közé tartozik, mint Csokonai, Petőfi vagy Ady, aki nem vár „az ihlet percére”, mert már a kezdet kezdetén felismerte, hogy egy időben zajlik az élete a valóságban, és léte a versszövegben. És ennek fejleménye az, hogy oly gyakran csomósodnak nála össze az egyes darabok ciklusokká, amelyek címet sem igényelnek, mert egymást hívó, egymásnak kiszolgáltató fragmentumok sorozata. Kötetek sora állt össze úgy, hogy egy poétikai lelemény szervezte maga köré azt, amit az ihlet éppen aktuálisnak ítélt: ilyenek a nagy haikuhullámai, ilyen az, amikor a sorvégi szavak látszatra ötletszerű megtörésével egy teljesen újszerű (de a mélyavangárd hagyományra ráépülő) olvasás-

módot kényszerít az olvasójára, ilyen azoknak a félhosszú verseknek a gyarapodó sora, amelyek úgy kacérkodnak a verses epikával, hogy radikálisan elutasítják a történetmondást, és ilyen az, amikor a szonettet vágja ketté, és a második szakaszt különleges dialógusba állítja az elsővel, és éppen ezáltal emlékeztet a petrarcái ősmintára. Ez utóbbiak remek gyűjteménye az idei könyvhéten fog megjelenni. És éppen ezért olyan erősek a hirtelen előbukkanó nagy versek. Olyanokra gondolok, mint az örök Magyar Tóra megfogalmazójának (Cs. Szabó László), Arany Jánosnak a megidézése *A névtelen velszi bárd* című költeménnyel, amely úgy ars poétika, hogy egyben vállalása mindannak, ami magyarság, férfierény és művészet. Zalán klasszikus költő, a szó XX-XXI. századi és mégsem posztmodern értelmében. Azaz úgy klasszikus, hogy magáévá hasonlította a modernségből mindazt, amit nem koptatott el az idő. Jelképes és igencsak tanulságos tény, hogy a közelmúltban jelent meg egy kis kötet – románul –, ahol két modern magyar eposz néz szembe egymással és a világgal: Kassáktól *A ló meghal a madarak kirepülnek*, és Zalántól az Ének a napon felejtett hintalóért.

Ha a világtól kellene valami érvényeset mondanom ennek a robosztus költészetnek, legjobb, ha az ő szövegfordulataihoz fordulok: „Pangea homokján felejtett lábnyomok”, „Dünyögés félhangokra”, „Egy elsüllyedt repülőter koordinátái”, a „Halhatatlanság nevű bordély”, „hullik a létből az élet”, „Grammatikai szemétegető”, „a semmi helyén”, „Kadenciák félhangokra”, „Holdfénytől megvakult kutya”, „Ruhatárban felejtett kabátok”, „Pangeát elhagyják az angyalok”... Nem kommentálom, még afféle közhelyeket se hozok ide, hogy mennyire más a mindennapokban burjánzó és tenyésző élet, és mennyire más képet kapunk a létezésről, ha közel engedjük magunkhoz a létre törő démonok látványát. És

azt is tudjuk, hogy a köznapokat velünk együtt morzsoló, élvező és átkínló íróember delegál maga helyett egy médiumot, aki a versek valódi létrehozója és tulajdonosa. Ne keverjük össze a kettőt. Ezért is hadd idézzek inkább ide egy régi őszi pillanatot Egyházashetyéről. Egy derűs, aranyló délután, amikor már vöröslőbb, és könnyebben alászállni kívánczik a napsugár, s amikor a tavalyi furmint úgy járja a végét, hogy közelebb már nem juthat a teljességhez, szemére hánytam Tibornak, hogy miként gondolhatja érvényes magyar költőnek magát, ha nem írt verset Berzsenyi Dánielről. Láttam rajta, hogy afféle morranást fojt vissza, amit *A helység kalapácsából* így ismerünk: „Ugyan úgy-e?” Aztán előállt egy-két napra rá a *Berzsenyi Hegyhátszentmártonban* című verssel. Alighanem a magyar irodalom szerepverseinek a csúcsai közül való. „Még tart az őszi ám karmait unt idő / nevetve vájja az utazóba...”, a vers alkaioszi, mert mi más lehetne a mi időnkben, amely idő egyszerre akkor és most, a hely meg maga a költői valóság, ahol természetesen Berzsenyi soha nem járt, hiszen akkor még Zalán nem horgászgattott a Rába nagy kanyarjában, viszont Lolli „a szilvalekvárt télre kifőzte rég”, „sugár-cécóban hangzavarrá / rendezi újra magát az élet”.

Mintegy hatvan könyv, féltucatnyi dal-kazetta és album, legalább kéttucatnyi hangjáték, és száznál több dráma meg egyéb színházi játék, 2005-ben köztársasági lovagkereszt, tudjuk, kik voltak hatalmon, 2015-ban Magyarország babérkoszorúja, azt is tudjuk, hogy ekkorra már kiké lett a hatalom. A verset olvasom tovább: „Mit tudna erről Kölcsey és a sok / magát meghordó pesti fafűz poét / a kávéházi olcsójankók / kiknek az ő dala csak parasztos...” És – grácia a fejemnek – azon kajánkodom, hogy Zalán Tiboron kívül van-e ma még egy Balassi-kardos magyar költő, akinél az Élet és Irodalom is kivárja, hogy sorra kerüljön?

„Költői életem gyakorlatilag megszűnt”

Beszélgetés Zalán Tiborral

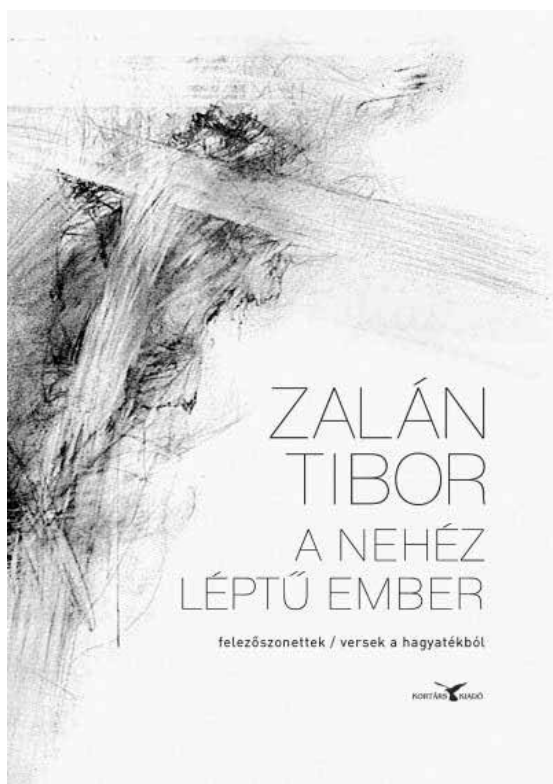
A nehéz léptű ember két ciklusra, verscsoportra oszlik: az első a felezőszonettek, a második a versek a hagyatékból. Magától értetődő volt ez a felosztás, szerkezeti megoldás? Milyen dilemmák kerültek elő szerkesztéskor?

Ennek a kérdésnek a megválaszolására igazából nem vagyok az illetékes. Bármilyen meglepő, a könyv szerkesztésében jómagam nem vettem részt, a versek összerendezéséről, a szerkesztő szándékairól vagy szempontjairól egyedül a valódi szerkesztő, Zalán-Lipák Sára tudna érvényes válaszokat megfogalmazni. Hogy kiadtam – elengedtem magamtól – ezt fontos alkotói feladatot, csak részben magyarázom lustaságommal, illetve túlterheltségemmel. Több bizodalمام van a lányomban, mint magamban, ezzel azt is elmondtam, hogy feltételezem, mind a versekről, mind a megírási időszakról többet tud, jobban emlékezik nálamnál, és jobban ismer, mint én ismerhetem magamat. Objektívebb az irodalomtörténész oldaláról a könyvszerkezet létrehozásában, és szubjektívebb a versek érzelmi megközelítésében. Ami az anyag ön-elrendeződését illeti, nyilvánvaló volt, hogy a könyv nagyrészt a mintegy másfélszáz felezőszonett teszi ki. Ehhez nem kell külön szerkesztő. Amikor tisztába kerültem a befejező, azaz, az utolsó felezőszonett megírásának a várható idejével, már csak az volt a kérdéses, mi legyen azokkal a versekkel, amelyeket vagy az előző kötetem és az újabb elkészülte között írtam, illetve, mi legyen azokkal a sok „kószá”-versekkel, amelyeket vagy kifelejttem még az előző kötetemből, illetve, valahonnan a

versidőimből előperegtek. Bejelentetem ugyanis, hogy 2023. december 31-ével befejezem a versírást. Most már múlt időben kell fogalmazzak: befejeztem. Több verseskönyv kiadását semmiképpen sem terveztem. Ekkor vetődött fel bennem, hogy adjuk ki azokat a verseket, amelyek hagyatékként maradtak volna utánam – a halálom után. De hát, költői életem gyakorlatilag megszűnt, egyfajta alkotói halált elszenvettem, még akkor is, ha a magam jóvoltából történt ez meg. Ezek a nagyobb rendezőelvek, vagy inkább a tények. A komoly szerkesztői munka ez után következett el Zalán-Lipák Sára számára: a felezők elrendezése, ciklusba rendelése, ha úgy gondolja, egybeszakítása, ha meg úgy, tematizálása; és a hagyaték-verseket is valamilyen sorrendbe kellett állítania, amelyek időben, hangban és üzenetben nagyon különbözőek voltak, egymástól elütők, olykor egymást kizáróak. Nagy és remek munkát végzett, miközben nyomasztotta az utolsó kötet vélt fontossága és tudomásul vett véglegessége. Nem kis felelősség volt rajta, nem irigyeltem.

A második ciklust (versek a hagyatékból) Gyenge Zoltán esszéisztikus – talán – előszava nyitja meg, melyben lényegében a szövegek primátusát hangsúlyozza a szerzővel szemben: „A szerző maga, törődünk bele, teljesen lényegtelen.” Miért éreztétek fontosnak, hogy egy ilyen külső, elemző-előkészítő szöveg kerüljön a második ciklus elé?

Részben játékból, részben egymást szerető emberek finom egymásra figyeléséből. Jellemző, hogy épp egy grinzingi-borozós, esős

délutánon merült fel a kiváló filozófus-professzorban, hogy szívesen írna előszót ehhez a hagyatéki vállalkozáshoz. A „halott költő talált versei”, barát általi találtságban, igazán kedvére való játék volt. Másrészt, nekem nem csak hiúsági szempontból volt fontos, hogy egy részemről (és nem csak részemről) ennyire megbecsült ember áll alkotóként mellém, hanem az ebbe a ciklusba került verseknek is teremt pseudokierkegaard-ként pseudolétet. A hagyatéki szó halottat feltételez, a halott után maradt (talált) holmik meglétét, amelyeket a túlélőknek kell elrendezniük. Ebben az esetben ketten is rendeztek: Zalan Sára a szerkesztést, verselrendeződést (vers-összejátszatást) vállalta fel, míg Gyenge Zoltán a „talált verstárgyak” megtisztításának történeti-filozófiai megalapozottságát teremtette meg. Utóbbinak természetesen hangsúlyoznia kellett, hogy nem halott barátja fölött akar lamentálni, hanem a hagyatéki mibenlétéről és létjogosultságáról kell töprengenie. Így tehát a találtság, a meglét kapott a létrehozóénál nagyobb fontosságot. Meg kellett teremtenie egy halott költő helyett egy

halott költészet hagyatéki ügyeinek a léterét. Ezt kellő humorral, „baráti” iróniával, kritikával és tetszetős önkritikával fogalmazta meg.

Az első ciklus több mint 170 felezőszonettet tartalmaz. Van még ennél több is, vagy a kötetben szerepel az összes? Kellott válogatni, elengedni? Ha igen, milyen szempontok mentén?

Hogy így mondd, meglepő számomra, ez milyen sok. Írtam, írtam és csak írtam. Ahogy kívánczok, a maguk tempója szerint, bizonyára sokáig. Elsősorban ők érdekeltek az elmúlt évek során, a felezők. Ezekben gondolkodtam, a tizennégyszótagos, hétnél megforduló tizennégyes két-versszakokban. (Persze, a számtan soha nem tartozott az erősségeim közé – a szerkesztő a százhetven versnek minimum felénél „elszámolási problémákkal” keresett meg – a hét az se nem nyolc, se nem hat, és sohasem öt...) Természetesen a százhetven lehetett volna valamennyivel több is, akár a hagyatéki-versek rész is terjedelmesebb – a kézirat leadása óta nem egy, a két könyvrész valamelyikébe belekerülhet, vers fényre derült; most nem tudom, mit kezdek majd velük. (Géczi János költőbarát – épp az erkélyemen időzött, amikor három szöveg is előrobbant a mély fedésből két régebbi megjelenés fölemlgetésekor – kárörvendő igyekezettel és némi epével azt javasolta, Sára adja ki majd „Újabb versek A versek a hagyatékából-kötetből” címmel, ami szellemes, de nyilván használhatatlan.) Két gonddal kellett szembesülnöm a szerkesztéshez átadott versek ügyében. Egyrészt, rendkívül trehány, esetlen, már-már idétlen vagyok az önadminisztrációban. Három gépen dolgozom párhuzamosan, adott pillanat kérdése, az kész művet melyikbe mentem a három közül, illetve ott is hova. Ráadásul, az elmúlt pár évben legalább három laptopom hagyott cserben elhagyás vagy ellopás útján a vonatokon. Teli, rám jellemzően, másolatok nélküli szövegekkel. Magyarán, szüretkor találtam, amit találtam, amit a seregélyek rajta hagytak a tőkéken. A szerkesztő maga is a „hóna alá kapta” az internetet, és szedte össze mindenholnan a folyóirat-megjelenésekben föllelhető szövegeket. Az

elengedés és a válogatás munkáját elengedtem, természetesen. Azért természetesen, mert a kötetbe került összes vers megjelent folyóiratokban. Kettős szűrőn mentek tehát keresztül a szövegek. Én nyilván késznek gondolt, készre szerkesztett és kalapált szövegeket küldtem a szerkesztőségeknek, a szerkesztőnek pedig nyilván érdeke volt figyelni a szövegek minőségére, tehát szerkesztettségére is. Ki nem kerültek szövegek a kéziratból. Hogy hány vers nem került bele, az még a jövő idő meglepetésjátéka.

A felezőszonett mint forma a kötetet olvasva nagyon nagy teret biztosít tematikai értelemben: (mély)filozófia, anyanyelv, hommage stb.; de nyelvi szempontból is változatos. Úgy tűnik, a forma egyértelmű szabadságot ad. A felezőszonettek tükrében hogyan értékeled ezt az állítást?

Nemcsak nagy tematikus és gondolkodási vagy érzelmi tereket biztosító forma volt számomra a felezőszonett, hanem bármire lehetőséget biztosító találmány. Bármin értsd azt, hogy bármin. Hajdanán én megalkottam a radikális eklektika kifejezést, és megtöltöttem tartalommal. Nos, a felezők ennek a csúcsmegvalósításai. Szonettek, amelyek a szonettformának gyakorlatilag csak egyetlenegy paraméterét mutatják fel: 14 sorból áll a vers. nincs a klasszikus tagolások bármelyikre is emlékeztető részre bontás, a vers feléig tart, és felétől visszaégeti magát. Vagy inkább tükrözi. Régóta írok én már „tükörverseket”, de ott a téma kibontása kívánta meg a szerkezetet. Ezek a szonettek eleve erre a kívánalomra épülnek rá a maguk tizenegyszer tizenegyükkel (valamennyi sor ugyanis tizenegy szótagot tartalmaz, nem egészen véletlenül...). A metarofa talán ismert, többször nyilatkoztam, de talán nem elégszer. Olyannak tekintem ezeket a felezőket, mint valahány vízparton eljátszott tükörjáték. A víz sima tükrén képezem meg az első hét sorban a képet. A második hét sorban ellentétére vált a szemlélő nézőpontja, azaz úgy haladunk előre a sorokkal, hogy valójában visszafelé haladunk az első hét sorral, az olvasásban. Ráadásul egy apró kavicsot is ráejtek az addigi tiszta és világosan tükröző felületre, ami szavak, sorrendek elmoz-

dulását, olykor cseréjét idézik elő, kívánják meg. Az olvasat tehát akár erősen el is különbözhet az előző hét sor első olvasatától. A lelkiismeretes versolvasó ilyenkor újraolvassa az első hét sort, ami viszont diszkrepanciát eredményez a második hét sor első olvasatával. Valójában így a végtelen olvashatóság, avagy, a végtelen olvasás lehetőségét teremtem meg.

Végezetül: min dolgozol most? A felezőszonettek alkotói korszaka lezárult vagy – valamilyen formában – tovább él?

Az előbb már félig megválasoltam érdeklődő kérdéseted. Nemcsak a felezőszonettek alkotói korszaka zárult le, hanem egy alkotó versalkotói korszaka is lezárult vele. Öröm és büszkeség, hogy a Kortárs Kiadó a könyvvel méltó keretet adott ennek a búcsúnak. Zalán-Lipák Sára az ötödik, Horváth Bence igazgató, felelős szerkesztőként, a sokadik könyvemet szerkesztette. Bogdán Csilla a második, a szándékaimmal mindenhol találkozó könyvborítót és -belső tervet tervezte meg, és ahogy valahánynál ott volt, itt is velünk van – egy ideje már csak emlék-lélekként – a barát, Kovács Péter, a grafikai munkáival. A költő tehát elköszönt. Sokan hitetlenkedve rázták és rázák a fejüket a bejelentés hallatán. Bár legyen nekik igazuk! Mindenesetre fél év eltelt, és nyoma sincs költői munkáknak a „fiókomban”. A még az előző év végén írt versek fel-felbukkannak itt-ott, de frisseket már nem tudok a kérőknek küldeni ezek után a megjelenések után. Egy drámán dolgozom éppen, Jókai és Munkácsy képzelte párizsi találkozását vizionálom összevissza, a magam módján, a Jókai Színháznak. Még egy drámát írok az idén a Nemzeti Színház, majd a Békéscsabai Jókai Színház legendás ügyelőjének „megrendelésére”, és azt befejezve szándékozom lezárni drámai barangolásomat a drámák írói világában. Így már csak a *Papírváros* befejezése marad hátra, terveim szerint azt a jövő év közepére tető alá hozom, év végéig talán meg is jelenhet. Az azt követő évben, tehát 2026-ban, a Kortárs Kiadó ígéretében bízva, a pentalogiát, azaz az öt könyvet egy nagy könyvben fogom

megjelentetni. Ez lesz az utolsó szépírói munkálkodásom – és nem először, de alkotóként talán utoljára – hátraarcom az irodalomban. Az irodalomnak. Írói önmagának. És ne

kérdezd, hogy miért, azt meg főleg ne, hogy majd mit kezdek magammal akkor, mert ez most egy időn túli kérdés lenne – ezt az interjút (is) már lefújta a bíró.

Új hajnal (2019; akril, olaj, vászon; 60×70 cm)

Önismeret

Szurcsik József művészetéről

Három dolog... idegenként szemléléd magad, felejtsd el a látványt, őrizd meg a nézést. Illetve csak kettő, mert hiszen a harmadikban benne van a második.

Franz Kafka

Franz Kafka az idegenség írója, aki a létezésben nem talál semmiféle otthonosságot, az ember létét a világban kiüttalan, elidegenedett, szorongással és félelemmel teli állapotként jeleníti meg, elsősorban a groteszk és az irónia segítségével, egy szürreális, mégis ismerős világ megteremtésével. Miben különbözik Szurcsik József Kafka groteszk, szürreális, félelemmel teli világától?

Műtermében beszélgettünk, de nem interjút akartunk, hanem még jobban megismerni a művészt. Nemrégiben a Vigadóban megrendezett retrospektív kiállításáról már írtunk. Eddig az volt az általánosabb, hogy meglátogattunk egy művészt, aki a kiállítására készült, megírtuk az esszénket, amit határidőre kellett leadni, ha nem online megjelenést terveztek, így a kiállítást csak később láttuk. Mikor megnyílt a kiállítás, azt éreztük, másként íránk, új gondolatok születtek a jól összeállított tárlat látán. Most fordított helyzet állt fenn, megvolt a tökéletes élmény a Vigadóban. A műteremlátogatás azonban mégis felülmúlta az elképzelésünket. Összeállt egy alkotó korszakainak folyamata, a hely szelleme, a tágas tér, a festő eszközök akkurátus elrendezése, a nélkül, hogy kínos rendet éreznénk, a kis képek sorozata vagy a sorozat egy részlete, és az a tény, hogy a hatalmas vásznak is érvényesülnek, megtalálták helyüket a műteremben. Otthon vannak. Míg beszélgettünk, a legtöbbet az egyik nagy tájképet nézem, a Vigadóban a hatalmas tájképek

nagyszerű helyet kaptak, itt ugyanúgy, pedig nincs extra megvilágítás. Nem azt érzem, hogy nincs ember a kies tájon. Van. A művész szeme, ott ragyog és ezért is nem lehangoló, depresszív alkotás.

Szurcsik mindent folyamatában lát. Gyerekként hajtotta a juhokat, nehéz feladat volt vigyázni arra, hogy a bárányok el ne bódorogjanak, gyerekeknek ez nagy felelősség. Eközben is figyelte a tájat, a növényeket, és ez a pásztorkodás kinyitotta a szemét a világra, megtanította a természet tiszteletére. A kisbárányok megszületésétől kezdve végig követte, ahogyan felnőttek, látta, hogy a juhok gyapját lenyírják, hasznosítják. Kimosták, festették a gyapjút és művész édesanyja ebből szötte meg gobelinjeit, így ezekben az alkotásokban ott rejtőznek a kisbárányok és juhok. Szurcsik József most is pásztorkodik, tanít, nem is akárhol, a budapesti Képzőművészeti Egyetemen,

Alkotásain fejtetőre állított bizarr, és egyszerű otthonos és mégis idegen világ látható. Paradoxon, ahogy az is, hogy felülemelkedett helyzetből, kívülállóként, egy földön kívüli lény, egy időutazó szemével tekint az egyénre, viszonyaira, lehetőségeire, a hibákra, a rossz döntésekre. Nem eldönthető, hogy mi látszat, mi valóság, mi csak fikció. Egyik sem, mert misztikus és mágikus egyszerűre, a figurák, tájak meghatározhatatlan térben és időben mutatkoznak. Motívumai klasszikus motívumok: a csapda, a

hiány, a falak, az emberi viszonyok, illetve a formázott mitológiai kompozíciók.

A falnak nem csak füle van, benne rejtőzik a fej, az arcél. Éleslátás? Pszeudo Kőműves Kelemen? A kockából nő ki a fej, avagy fordítva, kockafejé válunk? Mindegyik kockában ott rejtőzik az ember, emberi kéz alkotta, ilyen kocka nem található meg a természetben. Építő! Szurcsiknak az. Lebegnek, ellenállnak a gravitációnak. Százötven évvel ezelőtt nem hitték, hogy egy levegőnél nehezebb tárgy repülni tudjon, tud. Szuperszónikus.

A varázsló kertje című életműkiállításon is látható volt, hogy legújabb képein az ufók, égi jelek uralják a kép terét. Lebegés egy ismeretlen, kietlen tájban. Irracionális világ, felfoghatatlan (*Liget*, 2019; *Jelenés*, 2021, *Metafizikus jelenés*, 2021). Egy új Ninive előtt állunk? Eltűntek a besúgók, az áldozatok, eltűntek az emberi figurák. Vajon hol lapulnak. Ki kér segítséget? Segítségre várunk? Elzárt világ ez, mintha Tarkovszkijjal utaznánk a tiltott területre. Szurcsik manipulálja a nézőt? Az emberi arcok és alakok hiányával a művész látómezeje válik hangsúlyossá, a semmibe tekint, ahol csak a köves, hegyes, égő, tűzpiros táj van. Ebben a tájban egy lépést sem teszünk. Nem akarunk tenni. Világégés következik?

Az ezredfordulón a mitológiához, a szimmetriához fordul. Az isteni egyensúlyt, harmóniát, az időtlen szabályosságot keresi erősen stilizált, absztrakt műveiben (*Eurumenes*, 1998, akril, olaj, vászon, 63 x 50 cm; *Kretheus*, 1998, akril, olaj, vászon, 41 x 50 cm; *Heraclitus*, 2001, akril, olaj, vászon, 134 x 81 x 16 cm; *Lemnos*, 2002, akril, olaj, vászon, 110 x 122 x 20 cm). Szurcsik *Téglák* (1989) című alkotása Madách falanszterét is megidézi, az egyformaság végletekig fokozott világát, ahol nem létezik egyéniség, ahol a személytelen egyhangúság uralkodik. Egy embertől idegen, tiltásokkal, szabályokkal körülbástyázott regnáló hatalom és alattvalói viszonyát mutatja meg. Doboza már-már örkényi mélységben világítja meg a szürrealitás jelenlétét (*Doboz I–II.*, 1998). Huszárvágás. A kartondoboz oldalából kiszakított lap, ahol a felirat is olvasható, popart is lehetne,

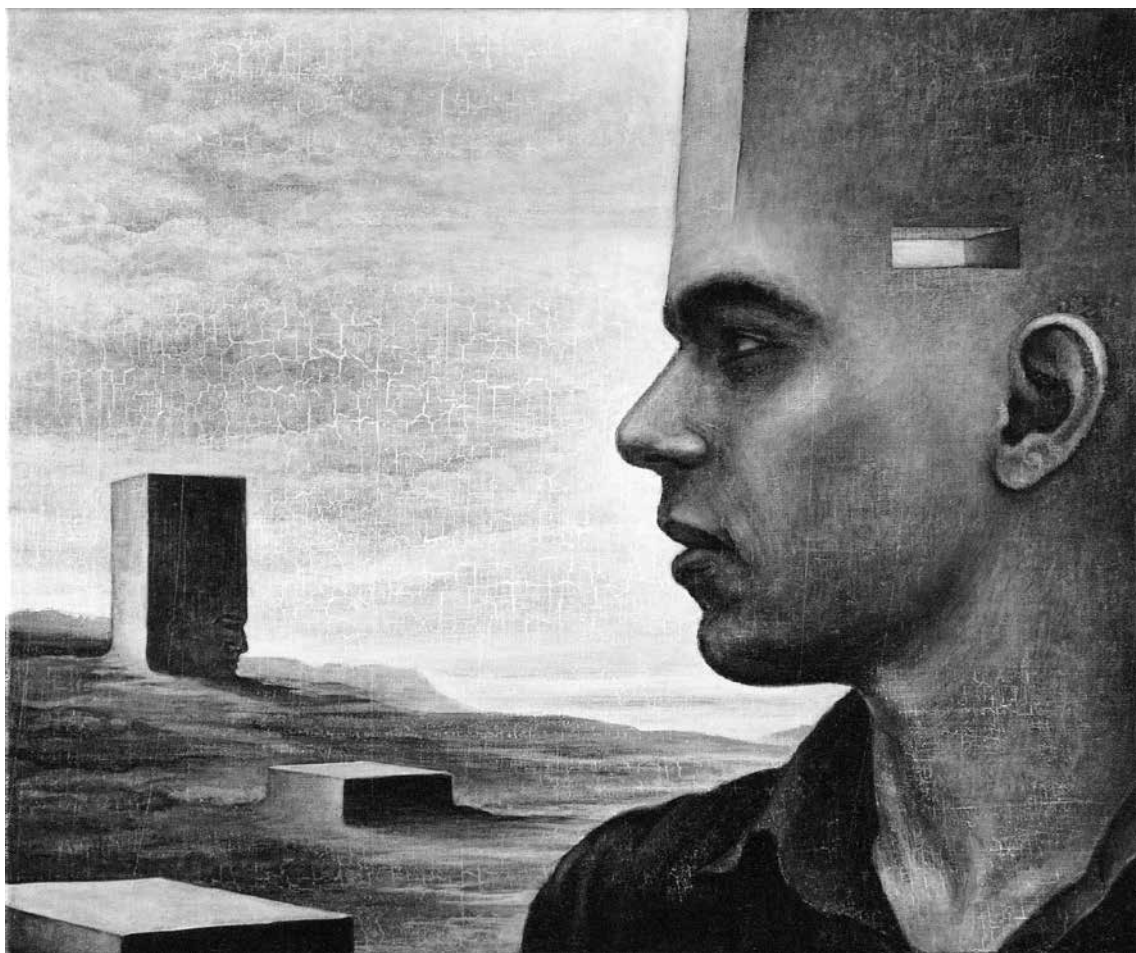
de nem a leveskonzervet reklámozza, az emberarcú kocka kivette magából a feliratot, szétszakítás, vagy függetlenségi törekvés, ne címkezzenek minket.

2005-ben ismét feltűnik a táj, mint belső élmény. Szurcsik József nem lefesteni akarja a tájat, hanem kiragadni a valóságból, belső tájjá alakítani. Bunkerré, eróddé változik a táj. Az ember lőréseken át tekint a kinti világba. Kockák lebegnek a térben, akár régen a légghajók. Verne Gyula léggömbje nyolcvan nap alatt kerüli meg a földet, a szabadságot jelképezve, az idővel küzdve, célba ér-e időben. Szurcsik képein nincs semmiféle romantika, inkább az ismeretlen és kiszámíthatatlan, egyben nyomasztó jövőt látjuk (*Egyedül*, 2008, *Zarándoklat*, 2010, *Csend*, 2010, *Időkép*, 2018).

Szurcsik kockológiája egyedi, felismerhető. A kockák tökéletessége szenved csorbát, a torzulásuk révén, a kocka váratlan helye és lebegése, fallá változása a rend, a szabályosság, a stabilitás hiányára utal. Egyben arra a vágyra, hogy a világ mégis legyen otthonos, változatos és kiszámítható. Ebben is különbözik Kafkától. A kocka emberi szimbólum. Nem a kör négyesgöcsítése, hanem a kocka humanoiddá tétele a tét. A varázsló kertjében járunk. Klónozza figuráit, mégsem válik a látvány monotonná, unalmassá.

Az *Emlékek foglya* (2010) filozofikus szemlélettel bír, az időt akarja keretbe foglalni, az időt és az emléket összekötni, és ezt követni. A *New York* sorozat képei vizuális emlékfoszlányokból építkeznek, egy metropolisz megtapasztalt világát idézi föl az alkotó. Akár egy labirintusban is lehetnénk, nincs kijárat, a bezártság, kiúttalanság érzete vesz erőt a nézőn. Magány és idegenség sugárzik a képekről, a szabadság városa egészen más arcát mutatja, mint elsőre gondolnánk.

A *Küzdők* sorozatot (2017) a *Bestiárium humanum* majd a *Danse macabre* sorozat követi, ekkor jelenik meg az ember. Haláltáncot járva? Ez lenne az utolsó tánc? Színpadias, olyannyira, hogy nem is kelt félelmet a sok halálfej, nem félünk a farkastól, de tudjuk, hogy nem árulhatunk a végtelenségig petrezselymet, kö-

A poéta (2013; akril, olaj, vászon; 50×60 cm)

nyörtelenül fel fognak kérni erre a táncra, az utolsó. Bestiárium humanum sorozat lapjairól a képeiről hiányzó arcok sokszínűsége, hihetetlen variációja tekint ránk, fekete-fehéren, na, választatok. Nem tudunk.

A rejtély világa ez. Nincs előzmény, a következmény adottság. Időtlen világ ez. Történt valami, de ennek a történének csak szemtanúi, de nem részesei vagyunk. Kizárja az életet ebből a tájból. Élet előtti pillanat van, vagy élet utáni. Eldönthetetlen. Kozmikus világ, távoli és ismeretlen. Nem ilyen helyre kívánunk a Földről eltávozni, egyszer, ha szükséges lesz. Szurcsik az atmoszférára és a hangulatra összpontosít, a fény és a szín harmonikus keverékét alkalmazva a spirituális transzcendencia érzetét kelti műveiben. A magány helyeit látjuk. A magány metaforáját. A lélek magá-

nyát, amely már nem lát semmit, mert nem akar vagy nem tud látni, eldöntetlen kérdés. Önmagát sem látja, önmaga fölé sem akar emelkedni. Tiltakozásról van szó vagy inkább a helyzet tudomásul vételéről? Szurcsik társadalmi problémák iránti érzékenysége most így jelenik meg, válik láthatóvá. Godot-ra várva. Magunkra vagyunk hagyva? Hagyatékká válnunk vagy már azok is vagyunk? Túllép a világ rajtunk? Privát magányunkon? A közösség hiánya hangzik fel ezeken a képeken. Az összetartozás érzésének hiánya. Neutron bomba robbant? Elpusztultak az emberek, az épített táj megmaradt. Vajon rejtekükből előbújnak majd az arcok?

Nincs utópia, nincs megváltás sem. Mintha Krisztus magára maradt volna. Alphonse Osbert francia szimbolista festő festménye (*Krisz-*

Tűz a mélyből (2022; akril, olaj, vászon; 180×200 cm)

tus magánya, 1897) Jézust ábrázolja, amint egyedül áll egy hatalmas tájon, félhomályban. Az árnyék és a színek használata mélységet és intenzitást ad a jelenetnek. A kék és sárga árnyalatok feltűnő kombinációja éteri hangulatot teremt, fokozva a Krisztust körülvevő magány érzését. Ez a festmény a keresztény vallás erőteljes szimbólumaként és allegóriájaként is felfogható. Arra hívja fel a nézők figyelmét, hogy reflektáljanak saját spirituális utazásukra, emlékeztetve őket arra, hogy még az elszigeteltség pillanataiban sincsenek egyedül. Szurcsik száz évvel később Osbert álomszerű jeleneteivel rokon műveket hoz létre, gyakran szürkületi beállításokkal, magányos figurákkal. Titokzatos tájaiban földöntúli fényeket, formákat fedezhetünk fel, a művek színvilága földszínű, barna, sötét árnyalatokkal, pirosba hajló színfoltokkal. Tájképein az ismert és ismeretlen természet fizikai szépségére figyel, ezek az alkotások képesek empátiát kiváltani azokból, akik ezeket nézik.

Szobrai, öntvényei, mint egy kihaló szelvény, akár CT-felvétel részlete is lehetne, közben absztrahált, de mégis felfedezni itt is a rejtőzködő arcot. Álomőr, Lélekőr, ezek megint az emlékezetre figyelmeztetnek, őrizzük álmainkat, lelkünk rejtett zugait. Szerszámszobrai az afrikai fafaragványokra emlékeztetnek, a munkaeszköz műalkotássá emelése, a kétkezi munka megbecsülése is.

Új tájképeinek időtlensége elmélkedésre inspirálja a nézőt, a hitről, az emberségről és a körülöttünk lévő világban elfoglalt helyünkről. Mély érzelmekkel teli alkotásaival a napjainkban megélt nyomasztó jelenségeket ragadja meg, az emberi lélek és a tárgyi környezetének egyedi módon való szürrealisztikus összekapcsolásával teremt meg egyedi stílusát. Arcképei nem portrék, tájképei nem tájképek. Üzenetek, figyelmeztetések, hozzánk, látogatóhoz szólnak, azokhoz, akikben még van figyelem, akiknek még fontos a nemzet és az értékőrzés, mert az élet él és élni akar (Ady Endre).

A létezés, az ember abszurditása

Szurcsik József művészetéről

...a forma organikus kulcsa a létezésnek, minden élőlénynek birtokolnia kell formát, hogy élhessen, és így a művészet, a tragikus is, az életörömről beszél.

Borisz Paszternak

Szurcsik József (1959) művészcsaládban nő fel, édesapja Szurcsik János festőművész, édesanyja Sárkány Anna festő- és gobelinművész. 1985-ben sokszorosított grafika szakon végaz a budapesti Képzőművészeti Főiskolán. A képzőművészet szinte minden ágával foglalkozik. A sokszorosító grafika valamennyi ágát megtanulja, rézkarcot, szitanyomatot, litográfiát, digitális printeket, irodalmi művekhez illusztrációkat, könyv- és lemezborítókat készít. És fest, nagyméretű pasztellképeket, egyéni technikával akril-olaj képeket, ceruza- és tollrajzokat készít.

Kisplasztikákat, festett szerszámszobrokat alkot, kísérletezik a térbeliség lehetőségeit kihasználva, plasztikus, színes papírinstallációkkal. Jelentősek díszlet- és könyvtervezései, illusztrációi. Többek között Vámos Miklós nagy sikerű *Apák könyve* című könyvének borítóját is ő tervezte.

Performer, zenél, az 1986-ban létrehozott „rendszerelváltó” *Art Reaktor* művészeti-zenei csoport alapító tagja, emellett számos zenei formációban, művész zenekarban játszott az *Erste Benedict*-től a *Tapasztalt Ecseteken* át a *Budapest Noise* vagy a *Face2Face*-ig. Szövegeket írt és adott elő, színpadterveket, élőképeket készített. Ma basszusgitáron játszik, kötöttségek és konkrét minták követése nélkül. Vizuális módon közelít a hangszerekhez. Van, hogy szájharmonikázik, ha kell, zongorázik. Ma is varkocsba fogva hordja haját. Ragaszkodik régi

szokásához. Rendszeresen részt vett a Dada-bánya Underground Művészeti Fesztiválon, Tatabányán, ahol együtt alkotott Gaál József, Kótai Tamás, Ferenczy Zsolt, Matyus Dóra, Gulyás Andrea, Jámbor Éva és Szurcsik Erika művészekkel. Volt katona és faipari tanuló, dolgozott a mezőgazdaságban, az iparban, kórbonctani intézetben. Különösen vonzódik Hercegszántóhoz, ahol gyerekkorában nyaralt, ahol édesapja, Szurcsik János született.

1986-ban a *Hangár* című kiadvány számára borítóképet készít, melyen először jelenik meg a később védjegyévé vált, profilból ábrázolt férfifej. Számára teljesen mindegy, hogy absztrakt vagy figurális egy műtárgy. Neki az sem hiányzik, hogy egy alkotás mindenképpen szóljon valamiről. Ahogy ő fogalmaz: „Fontosabb, hogy meglegyen benne az a bizonyos lelki tartalom, ami az ember legfőbb sajátja. Engem csak a mű minősége érdekel”.

Szurcsik József képeinek gyakori alanya és tárgya az ember, az emberi arc és a fiktív táj. A lélekábrázolások formai megjelenítése távol áll az idealizált ember világtól. Az emberben is a belső tájat keresi, a tájból hiányzó embert az alkotó fókusza helyettesíti. A néző is a művész szemével nézi a fiktív, lecsupaszított tájat. Maga válik a természet részévé, mintha ott lenne. Szurcsik József ezzel az alkotói módszerrel a nézőt – lélektanilag – belehelyezi a tájba. Hol magát a kocka-arcot, hol magát a félprofil. Humanizálja a tájat. Ez nem posztumán vi-

lág, csak a létezés ellentmondásainak, a létezés abszurditásainak megfigyelése és elemzése. Az ember önmagához, a tájhoz való viszonyának ábrázolása. Magatartási mintákat, tömegjelenségeket látunk, mondhatnánk sémákat is. Tömör sémák, formai hasonlóságukból bomlik ki a figurák természete, érzelme, gondolkodása. Az idegenség, az egyéniség hiánya. A szubjektum csonka és csonkított ember.

Az alkalmazkodást látjuk, az alkalmazkodás abszurditását. A mindenáron való megfelelő torzító hatásának sokoldalú ábrázolása a gogoli világot idézi. Az álarcot, a köpönyeget. A rejtőzködést. Ez nem velencei farsang, inkább a társadalmi lét hiátusa. Valami bizonytalan, valaminek nem várt kimenetele lehet. Az álarc mint félelem, mint titok, mint a testi, lelki, szellemi nyomor megjelenése.

Szurcsik József nem szenttelen alkotó és tárgyilagos látásmódja mindig magában rejt egy zörejt, egy ellentmondást, amely révén a látott világ, a társadalmi helyzet és szerep ellentétébe fordul, a látható láthatatlanná válik, a láthatatlan láthatóvá. A holt lélek életre kel, a társadalmi együttérzés megkerülhetetlen, iróniája és humora pátoszmentes, ugyanakkor misztikus világot teremt. Mitológiákat idéz, mitikus időkbe lép, jelenvalóvá teszi a múltat. Visszautal a régi korokra, egyben önmagára is. A természet állandósága és változása foglalkoztatja, az élet transzcendenciája és ellentmondásai.

Figurái magukban hordozzák, magukban rejtik a szorongás, a félelem, a szégyen, a reménytelenség érzéseit. *Félnek a társas helyzektől, az ismeretlentől, a valahova tartozástól. Magányos alakokat látunk képein, még akkor is, ha több figura van jelen, ezek a magányos alakok kinézete, formája, helyzete megkérdőjelezi a saját értékességüket. A magány nem az emberek, hanem a valódi kapcsolatok hiányát jelenti. Egyre több időt töltünk egymástól elszigetelődve.* Bezárkózunk, szabadságvágyunk sorvad, az esetlegesség jellemzi mindennapjainkat. Szurcsik szerint mindig az egyén dönt, az egyén magányának

egyéni okai vannak. Vallomása szerint alkotásai „...a létezésről, egyetemes problémákról [szólnak]. (...) Nincsen tömeg, csak egyén van. Nem létezik kollektív fájdalom, de kollektív öröm vagy szerelem sem. Nem lehet kollektív büntetést elszedni nem létező kollektív bűnökért. Az egyén és a hatalom viszonya, az egyén és a társadalom viszonya, az emberiség alapprobblémái mind-mind az egyén életén, szándékain, vágyain, tetten keresztül nyilvánulnak meg. Gyúródnak össze, adódnak egymáshoz, olykor kivonódnak, erősödnek fel vagy gyengülnek el.”¹

Szurcsik az értelmiségi lét konfliktusait keresi, kutatja. Az értelem miként hasonlik meg önmagával, veszi el erkölcsi érzékét, emberi tisztaságát. A hazugságra az irónia árnyéka vetül. Az igazságra a titokzatos fény, amely homályban hagyja az igazság arcát, elferdíti, megkérdőjelezi érvényességét. Figurái nem jutnak Dorian Gray sorsára, csak eltűnnek a kép teréből, mintha kivonultak volna a világból. A *Dorian Gray arcképe* (Oscar Wilde) című regényben a főszereplő megfestett portréja a főszereplő helyett öregszik, míg Dorian Gray megőrzi szépségét és fiatalságát. Szurcsik a tájban találja meg az embert. Számára a természet nyújtja az örök fiatalság, az örök megújulás ígérését, kételyekkel, a kép terében zajló esemény(ek) az ember számára kedvező kimenete bizonytalan. Képeinek időtlensége az egyiptomi világot idézi. Azt a világot, amelyet az ősi hagyományon alapuló régi meggyőződés hat át, hogy az írástudók nélkül nincs jelen, de múlt sincs. Ez az írástudó, a történelem ismerőjének mindenkori fennsőbbisége a mítosszal, ill. annak őrzőjével, hordozójával szemben. Műveiben az antik szerzők gondolatai jelennek meg.

Művei nemcsak kulturális relevanciával bírnak, hanem társadalmi hatással. Társadalmi kritikák. Művei a testvéri kiigazítás szellemét, az emberi hit iránti felelősségvállalást hordozzák, nem zárva ki az istennel való találkozás vágyát (*Csapda* 1., 1993; *Erőd*, 1993; *Figyelők*, 1993;

1 <https://muut.hu/archivum/2205>

Vágybörtön, 2005; *Múlt és jövő*, 2006; *Zarándoklat*, 2009–2010; *Csend*, 2008–2010).

Pályája töretlen, hű fiatalkori önmagához. Hisz az emberi lélekben. Pszichodramákat rajzol, fest. Lélektükröket. Dante poklát. Életműkiállítása is ezt bizonyítja. Beckett mélységeibe száll. A halál ólálkodik képi világában. Képeit átszínezik a misztikumhoz köthető motívumok, jelenségek. A félprofil változik, háromdimenzióssá válik. A misztikum légköre rabul ejti a nézőt, sőt vonzza is, anélkül, hogy pontosan tudná, miért, amint sokakat vonz az olyan művek általános légköre is, amelyekben számos hatás keveredik, például okkult, természetfölötti vagy kísérteties elemek.

Körütekintő és következetes alkotó, figyel – filozofikus látásmóddal – az emberi jelenségekre, a tárgyi környezetre, a képtelenségekre, a torzult, instabil és változó, az együttélést és a tudás elkerülhetetlen terjedését hordozó világ ellentmondásaira, a közhelyekre, a hit és dogma zárt világára, az életünkhöz köthető előírásokra, szabályokra és tiltásokra, amelyeket észre sem veszünk (*Fogat*, 1989; *Diadalív*, 1991). A kibeszéletlen traumákkal küzdő és szabadságában korlátozott egyént állítja középpontba.

A tárgyi világ valós elemeinek szürrealisztikus összeolvadása, építmények, a táji környezet, illetve képzőművészeti antropomorfizálása, festett szerszámszobrok átlakításáig jutott 1994–1995-ben készült műveiben. A tárgyi környezettől való elvonatkoztatás ez idő után egyre erőteljesebben jelentkezik képein, és a kilencvenes évek második felében a körbevágott és plasztikus művek sora („antik” sorozat) és legújabb táblaképeinek motívumai tiszta geometrikus formákká redukálódnak. Az intenzív koloritú, csaknem homogén felületű sík és íves idomok következetesen őrzik „lelküket” az éleken kibontakozó arcban.²

Nem megoldást keres, inkább bemutat, jelképek és allegóriák, ritmikák és változó hangsúlyok segítségével, eszményítés nélkül, de felvállalva, hogy műveiben jelen van a politikai-morális állásfoglalás. A létezésnek kiszol-

gáltatott ember szorongásait, félelmeit és esetlenségeit (az emberi sorsot) ragadja meg és tárja elénk sorozataiban. Hol részvétet, együttérzést kiváltva a nézőből, hol keserű humort. Miként tartjuk fenn a tekintélytisztelést, valamint miként bírjuk engedelmessegre az embereket a szokás és a félelem útján. A megsebzett, akadályozott, megnyomorított és megszorított élet tárul elénk műveiben, és ez az élet mindig élni akar. Akkor is, ha csak kőszavatagot látunk, ember nélkül. A vele készült műtermi beszélgetés során fogalmazta meg, hogy különösen – Becketthez hasonlóan – Jézus szörnyű halála ragadta meg.

Képeinek kódját feltörni szinte lehetetlen. Műveinek nincs egyértelmű olvasata, s ezt a sejtetést támasztja alá a technika, a tökéletesség elutasítása az esetlegessel szemben, a reflexivitás, a nagyon is tudatosan alkalmazott „rossz festészet”. Abszurdan emberi világ tárul elénk, bölcs mélabúval, melankóliával. Avantgárd és posztmodern alkotó. Szembenéz a méretre szabott irracionálizmussal, a tolerancia hiányával, a gondolkodás minden következményével.

Egyik festményén fiatalon áll előttünk (Álló önarckép, 1976–77). A művész mint médium a fenomenön önmegteremtő képességéről vall. Nem tükörkép, eredeti, nem duplikátum, az éntudat kifejezése. A tükörkép talán nem mondana igazat. Az önarckép szeméz velünk. Fiatalkori műve az önmegismerés, a kitarulkozás, a jelenbe tartozó, de a jelenből kilépő, az elidegenedéssel, a leplezetlen kíváncsisággal szembenező alkotás.

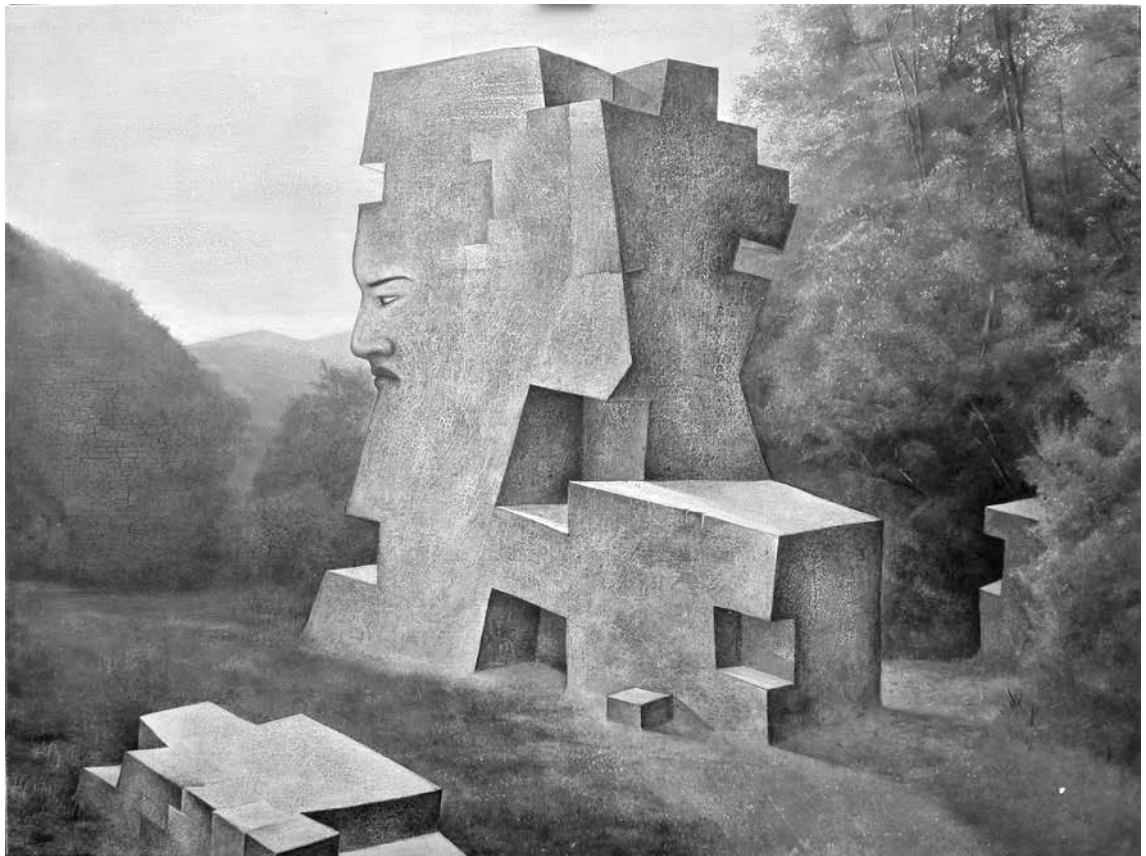
Alkotásai a világ teremtését, ősi aktusát is felidézik. A megmaradás mint szemtanú egy elképzelt rend és rendszer titkát keresi, a jelen hiteles képét festi. Nem Isten, hanem az ember, az emberi lélek hiteles lenyomatát. Nem a szépség kánonját követi, hanem a néző jelenlétét, hogy azt érezze, ő mint néző ott van a képen, a rajzban, a szoborban.

Szurcsik József alkotói világa nem egy ki-merevített világ, a tárgyak, a tájak a nézők szemé előtt formálódnak, és az alkotó, ill. a néző

2 Sz. Molnár Piroska: Három Szurcsik, http://www.naputonline.hu/naput-kiadvanyok-arhiv/naput_2001/2001_02/049.htm

érzékei maguk hozzák létre a tárgyat, a tájat, miközben az értelem és érzelmek szakadatlanul alakulóban vannak. A világban elfoglalt pozíci-

óját tárja elénk mint alkotó, miként is látja a világot, miként küzd meg azzal a művészi igény-nyel, hogy a világ feltárulkozhasson.

Rom (2005–2006; akril, olaj, vászon; 140×190 cm)

Múltra épülő jelen

A XV. Deszka Fesztiválról

Két év szünet után, idén 2024. május 9. és 18. között rendezték meg a kortárs magyar drámák mustráját Debrecenben. Az eseménynek a Csokonai Nemzeti Színház felújított Kossuth utcai épülete, illetve a Csokonai Fórum és a Vojtina Bábszínház adott otthont. De a rendezvény a város más tereibe is beszivárgott – az Apolló moziban levetítették Hajdu Szabolcs új filmjét, a *Kálmán-napot*, és mellette többek között Egressy Zoltán-, Tasnádi István-, Háy János- és Németh Ákos-szövegek megfilmesítéseit. A Dósa nádor téren beszélgetések, valamint koncertek zajlottak – én például az Electro Lyrába futottam bele. A zsinagóga is teret biztosított a fesztiválnak: Visky András *Kitelepítés* című regényének az Árkosi Árpád rendezte háromszereplős változatát láthattuk ott.

A színház új vezetői, Dr. Mátyássy Szabolcs és Szabó K. István a korábbi hagyományhoz visszatérve, a Drámaírói Kerekasztallal közösen szervezték meg fesztiváljukat. (Ez utóbbi elnöke, Németh Ákos például több szakmai beszélgetést vezetett, akárcsak a Csokonai munkatársa, Gyürky Kata – akik minden bizonnyal a szervezői munkából is bőven kivették a részüket.) A fesztiválnak nem csak megmaradt, hanem talán még növekedett is a gyermek- és ifjúsági előadások, illetve a színházi nevelés iránti érdeklődése, valamint a határon túli színházak iránti nyitottsága. Ismét volt (visszatérő) díszvendége a fesztiválnak: a Kossuth-díjas drámaíró, a debreceni színházhoz is erős szálakkal kötődő Szakonyi Károly.

Zajlottak könyvbemutatók is, izgalmas szakmai beszélgetések, melyeket több ízben Sándor L. István vezetett. A tanácskozásokon

felmerültek a színház és a szöveg találkozásából fakadó kérdések, firtatták a sajátos (magyar) nyelvi környezetből való kitörés lehetőségeit, ebben a fordítók és a dramaturgok szerepét. A mesterséges intelligencia térhódításának esetleges módozatai is szóba kerültek. Többször felmerült a szerzői jogvédelem kérdése is – az internet korában állandó, orvoslást igénylő problémaként. Felvetődött, hogy a drámák jelen lehetnének a digitális adatbázisokban, ahol a rendezők jobban elérnék őket – és hogy mi módon oldható meg ez esetben a szerzők honorálása.

A beszélgetések során felidéződtek a közép-európai térség kulturális együttműködésére tett eddigi kísérletek, mint ahogy az is, hogy a poszt szocialista országok közös múltja egy közös, piacképes művészi nyelvezetet is eredményezhetne, ami akár összehangolt kultúrpolitikai akarattal a térség védjegyeként is működhetne.

A XV. Deszka nagyszínpadi nyitóelőadása az *Adáshiba* volt. Kérdésként merülhet fel, hogy Szakonyi Károly fél évszázaddal ezelőtt írt szövege tud-e működni a mai néző számára, úgy, hogy a közös televíziózás élményét már rég felváltotta a device-használók magányossága.

A tér viszonylag keveset változott az archívumokban fellelhető előadásokhoz képest. Igaz, Vereckei Rita igyekezett egy mában is vállalható átlagotthon képét megteremteni, nem kis sé Ikea-bemutatóterem jelleggel kölcsönözve a díszletnek. Illetve megpróbálta egy kertes ház miliójét is megidézni. Ez így szolgáltatott némi okot arra is, hogy a középosztálybeli pár hogy fér meg egy albérlővel egy „légtérben”. A gye-

Adáshiba, fotó: Csokonai Nemzeti Színház, Debrecen

rekek félig-meddig kirepülőfélben vannak, de a családnak szüksége van egy efféle jövedelemkiegészítésre.

A színészek is a hetvenes évek berögzültségével bíró család normarendszerét mutatják fel. Elképzelhető lenne, hogy a családon belüli dinamikák ma is hasonlóan működnek? Vereckei jelmezei még rá is erősítenek erre.

Gáspár Sándor televíziós csatornákon szörföző Bódogja a paternalista viszonyrendszer letéteményese. Az ezúttal kissé antipatikusra formált Bódog gyanakvó és elégedetlenkedő, de nem gonosz. Leginkább őt erősíti a Zsurzs Kati által karikírozottan megformált, álmodozó Bódogné, aki szintén önműködő módon a rutinnak megfelelően éli az életét. A két veterán színész igazából dominálta is az előadást. Lévay Viktória Vandájának a csábító nő álcája mögé rejtett elkeseredése inkább hatott vígjátéki mozzanatnak, mint azt a cselekmény meg-

kívánta volna. Kovács Tamás Döncijének tudálékossága nem teljesen volt kiaknázva, illetve a Varga Lili által megformált Saci is sikerülhetett volna hangsúlyosabbra.

Bagó Bertalan rendezése valamelyest próbálja modernizálni a darabot. Méghozzá azzal, hogy a felnőtt gyerekek a telefonjukba temetkeznek, és úgy pislantanak fél szemmel a tévére és a többiekre, illetve egy-egy a mobilból betörő információval színesítik a képet. Ebben számos vígjátéki lehetőség rejlene. Mégis, mintha meggátolná a valódi frissítésben a rendezőt az *Adáshiba* múltja felé érzett tisztelet.

Ha a fiatal szereplők online életmódja mint lehetőség jobban ki lett volna használva, talán a megváltó Emberfi szerepében Imre Krisztián kozmikussága is nagyobb hangsúllyal működhetett volna. A „Kelj fel, és járj!”-csodatétel jelenete egyébiránt a Szűcs úrral az előadás egyik kiemelendő momentuma volt.

Kárpáti Péter nevétől is elválaszthatatlan a misztérium, a csodavárás több művét áthatja. Az idei Deszkára a *Szturnusz gyűrüje* című előadással érkezett, amelyet saját maga rendezett a budapesti Örkény Színházban. Mivel az író-rendező az Örkény színészeire, az ő élet-történetükre hangolta az előadást, élek a gyanúperrel, hogy a debreceni közönség számára elveszett néhány belsős utalás.

Veronika Keresztesová díszlete több helyszínt magába rejtett. A sokszor átkent, de még így is lepatogzott festékű vascsőszerkezet annak hatását kelti, hogy a nagy életlehetőség elszalasztása, miszerint bárkiből kiválasztott lehet, csak lassan korrodálódó emlékek és érzelmváznak marad meg. Az ezekből épített fém téglatestekre próbálunk felkapaszkodni, hogy ráfeküdve, beltekintve perspektívát váltsunk.

Ugyanis Kárpáti egy visszanezésörvénybe tessékeli be a színpadon felbukkanó figuráit. A központi szereplő (Nagy) Zsolt, egy kamionsofőr, aki várandós feleségéhez száguld haza teherautóján a lengyel-szlovák autópályán. A fáradtság kikezdte vezető az álom és ébrenlét határán két világ között tévelyeg. Szembejön a múlt, amikor még a rendszerváltás utáni milióban fürödve, barátaival majdnem világhírű zenekarrá, a Szturnusz gyűrüjévé avansáltak. A kulcsszó a „majdnem”. Ennek örvén próbálják Zsolték felgöngyölni, hogy a siker kapujából hogyan katapultáltak vissza magukat. Az Orpheusz és Eurüdiké-történetbe dobozott történetben Szandtner Anna a magabiztoság fémpáncéljának vértetzetséggel ruházza fel karakterét. Ez inverze a Józsa Bettina által megformált szülésközeli helyzetben lévő új barátnőnek.

A leghosszabbra nyúló, és talán a legemlékezetesebb jelenet a tejfakasztó kanmuri, mely egy absztinens-fogadkozásból igazi lealjasodáshoz vezet. Nem csak itt, hanem az előző jelenléteiben is kiemelkedett Znamenák István, akinek figurája még ebben a dévaj részegségben is egyfajta szimpatikus józanságot képviselt, mintegy ellenpontozva a többieket.

A magával némiképp azonos figurát alakító Jáger Zsombor nem csak a kamionba behuppa-

nó stoppos, hanem az önmagát kereső színházi színész is, aki itt most a Fórum Kóti Árpád termében bolyongva veszíti el majdnem saját magát. Jelzem, ha a régi épületben lett volna az előadás, benne lett volna a lehetőség, hogy Jáger akár megidézzé saját gyerekkorát, csokonais múltját. De persze egy előadásnak nem feltétlenül kell a vendéjáték adta játéktérhez igazítania a színpadi történéseit.

Radu Afrimék amúgy már nem voltak restek Pass Andrea eredetileg sepsiszentgyörgyi környezetre átfogalmazott *Napraforgóját* kicsit debreceniesíteni. Afrimot amúgy sem érdemes a szöveghűség felől közelíteni, hiszen meglepetésekkel tarkított világa, a fikció és a valóság találkozása sajátos művészi kézjegye.

Ugyanígy túlsúfolt jelmez- és díszletvilága is egyediségét kifejező védjegy, ám ez most a letisztultabb formavilág felé evezett. Irina Chirilă napraforgó színű színpadképet tervezett, mely üres, sárga rajzfelületként is teljesen működőképes volt. A tér persze nem ennyire egyszerű – hatalmas kinyitható dupla ablaka az előadás „mindenképpen elsülő revolvereként” például majd mindvégig vészjósló drámai elem.

Kissé didaktikus is ily módon az előadás, a felnőtt szereplők esetében például eléggé le vannak osztva, kivel tart a néző, és kivel nem. Nekem az apa szerepét játszó Erdei Gábor volt eleve az emberem, azonosulási felületet kínálva számomra, de a színész ettől függetlenül is mély pillanatokkal ajándékozott meg.

Janka szerepében most Varsányi Szabolcs tetszeleg. Tény, hogy Janka szorongó lelkivilágához némileg hozzátehet az, hogy a széles csontú színésznek diszkomfort módon egy kislánytestbe kell összehúzódnia. Benedek Ágnes Klárijára pedig egy előző Afrim-rendezésben feltűnő karakter kislány-énjét mutatja meg, meglepő módon kapcsot képezve így két különböző előadás között.

A gyerekszereplők hangsúlyozottan felnőtt-élettséggel bírnak. Az Eriket és Dzseniffert játszó Kónya-Ütő Bence és Korodi Janka némileg South Park-szereplőket idéznek meg, miközben magukban hordozzák a

Napraforgó, fotó: Csokonai Nemzeti Színház, Debrecen

többségi társadalom által a romákra aggatott sztereotipikus viselkedési mintákat, beszédmódot is.

Afrim általam kedvelt világához hasonlóan nehéz elvonatkoztatni attól, amit Hajdu Szabolcs a Látókép Ensemble alkotói közösségével már letett az asztalra. A kamarakörülmények közé zárt társadalmi drámáknak ő az egyik legnagyobb szakértője. A *Legközelebbi ember* kevésbé van kiforrva, mint Hajdu korábbi trilógiája – az *Ernellának Farkaséknál*, a *Kálmán-nap*, az *Egy százalék indián* –, de még így is a fesztivál felső karéjában képzelendő el.

Az előadást szokás szerint íróként és rendezőként is Hajdu jegyzi, illetve a legérdekesebb karaktert maga is játssza előadásában. Ezúttal

alkotótársként viszont Kelemen Kristóf dramaturg van feltüntetve a színlapon.

Ez a díszlet sem hagy sok mozgásteret a színészeknek, emiatt a kapcsolati dinamikákat szöveg szinten lehetne inkább kibontani. A Kóti Árpád terem hátsó sorából azonban nem éreztem, hogy fojtogatna az egyébként zsúfolt, klausztrófó tér. Az első sorból viszont ez bizonyára másképpen hatott.

A *Legközelebbi ember*ben a családi és párkapcsolatok mélységeire fény derül ugyan, de mégis az volt az érzésem, hogy ezeket már láttam sokkal összezsírtabb kivitelezésben. Mind a dráma szövege, mind a Hajdu által teremtett világ mintha direkt eltávolodni vágyt volna a szerző szociorealizmusától. Mintha Hajdu legalább

megidézés szinten visszatalálni igyekezne má-gikus realista irányvonalához, de megtorpanna félúton.

Pető Kata jelmezei a mai magyar állapotokhoz képest túlzóak lettek, akárcsak a hajviseletek. A szereplők mintha a *Pomádéból* vagy a *Ford Fairlane kalandjaiból* léptek volna elő, ezzel némi ötvenes évek retróját megélő nyolcvanas éveket lopva a miliőbe, nem igazán érthetően.

Az előadás érdekessége, hogy a családból leginkább az apa figuráját rajzolja meg, annak ellenére, hogy a figura nem tűnik fel hús-vér valójában a színen. Baki Dániel Krissze és Porogi Ádám Martinja olyan fivérek, akik közös múltbanézése némiképp irreleváns és teátrális konfliktushoz vezet. Sodró Eliza Elvirája és a Berényi Nóra Blanka által megformált Petra pedig leginkább a férfiak jellemét árnyaló párkapcsolati szál mentén működnek leginkább.

Az, hogy a színészek saját maguk ötleteiből a próbafolyamat közben építik fel a karaktereket, az előadás szerkezetén is megfigyelhető. A rendező által játszott Bob olyan, mint egy elindított próbafolyamatba becsöppenő direktor, aki megnyitja a többiek félkész karaktereit.

Hajdunak a jelmeze is idézi az idegent. Illetve maga is hozzátesz némi kortalanságot és titokzatosságot a karakterhez, és részben talán azért is, mert ő írta a szöveg végső változatát, az ő mondatai hangzanak leginkább otthonosnak ebben a közösen kialakított, ventiláló közegben.

A fókuszba tolódó háborús állapotok miatt plusz aktualitással bírt Tasnádi István *Szibériai csárdása*, Hargitai Iván rendezésében. Tasnádi az I. világháborúban orosz hadifogságba esett magyar katonák esetét dolgozza fel, mely szerint a szibériai fogolytáborban a fogolycseréhez a szabadsághoz vezető út a *Csárdáskirálynő* című operett értő színrevitele.

A legkiemelkedőbb Quintus Konrád alakítása volt, aki egész lényével egy szenvtelen katonatisztet hozott létre. Quintus a vígjátéki sémákat úgy tudta ellenpontozni, hogy az a felnagyított érzelmvilágú operettkörnyezetből sem lógott ki, de realista módon tükrözte

azt, hogy egy főtisztnek mekkora hatalma van hadiállapot idején. Illetve azt, hogy az alkotói szabadság diktatórikus környezetben hogyan porlad iziben semmivé.

Amellett, hogy Hargitai Iván úgy tolmácsolta Tasnádit, hogy az operettkörnyezetet idéző témák, poénok és zenei betétek repítsenek végig az előadáson, az előadás feszültségkeltő hatása a végkifejletig fenn tudott maradni, annak ellenére is, hogy a sokszereplős előadásban a karakterjegyek eleve kissé egysíkúak lettek. Mindeközben a csillogó, glamúros máz alatt érezhetőek voltak a összes helyszínen a háború fokozatai.

A fesztivál általam látott előadásai közül a Jurányi ház és a FÜGE produkciója, a *MILF* tűnt ki leginkább, amit a Kovács ikrek – Kovács Viktor és Kovács Dominik – közösen jegyeznek. A 'one woman show' jellegű előadást Gergye Krisztián rendezte, miközben Zsigó Anna dramaturgként működött benne közre. A *Milf* szerepében Pető Kata vitte a prímet, akinek igazából aládolgozott Rohonyi Barnabás a *Sexymotherfucker* szerepében. A két színész az életben is egy párt alkot, és mivel nem egy korosztályhoz tartoznak, a saját élethelyzeteiket, környezetük reakcióit a köztük lévő korkülönbségre bele is építették az előadásba.

A *MILF* díszletét részint a színésznő és a rendező, illetve Isépy Andor rakta össze fejben. A púderes pasztellszínek, a nőiességet sugalló kiegészítők közegében Pető bő szövegvilágú színpadi jelenléte nagy és pezsgő játékalmazzá válik. A színész játéka az improvizációt idézi, annak ellenére, hogy tudható, itt patikamérlegesen kimért arányokról van szó. A játék tempója lassul, gyorsul, ahogy azt a szöveg és a helyzetek épp megkövetelik. Pető standup-ol, pontosabban Dr. Pető egy negyven feletti nő érzelmvilágába húzza be a nézőt, hangsúlyzásaiban rengeteg öniróniát alkalmazva. Még akkor sem ereszt el, ha csendben van, sőt.

Az előadást persze nagyban segíti, hogy partnere, Rohonyi Barnabás, alias *Sexymotherfucker* is a színen van. Rohonyi sokszor csak fizikai jelenlétével támogatja meg Pető one woman showját, de a megfelelő narratív pontokon

MILF, fotó: Csokonai Nemzeti Színház, Debrecen

előtérbe lép, és karakterei a Pető által alakított milf egyenrangú társaivá szegődnek a színpadi történésekben. Rohonyi, ha kell, trubadúr-sze-repben tündököl, ha kell, egyfajta DJ-vé avanz-sál, és ha kell, akrobatikus elemeket visz az előadásba, akárcsak Pető.

A Kovács-ikrek darabjának egyik érdekese-sége, hogy nem csupán dühös feminista kiált-ványként fogalmazzák meg az érett, gyereket nevelő, egyedülálló nő élményeit, hanem egy olyan sikertörténetbe építik azt be, amelyben egy segítő, jó svádájú fiatal férfi mint kiegészítő elem, társ jelenik meg. Az előadás egy kissé a *Szex és New York* miliójét idézi, mégis up to date módon próbál hétköznapi lenni. A *MILF*-ben láthatjuk az egyébiránt operakritikusként dolgozó nő párkeresési stációit, míg végül egy olyan férfi mellett köt ki (és/vagy a férfi köt ki mellette), aki a gyerekekkel szívesen foglalkozik, akinek nem gond a házimunka, sőt, aki – ha úgy adódik – a félbehagyott kritikát is szívesen befefejezi.

Nagy Fruzszi jelmezei Bárdos Katinak is köszönhetőek, a rózsaszín kosztüm eleganciája mellesleg a szívecskés zoknival plusz magassarkúval számomra szexi volt. Illetve a jószerivel az előadást egy gatyában végigjátszó Rohonyi Barnabást pedig alsófronton látja el többször is viccesen a jelmeztervező. A zene Matisz Fló-rát dicséri, az előadást zeneileg egyébiránt komolyzenei betétek ugyanúgy öltöztetik, mint a gitárjáték, a vicces telefoncsörgés vagy akár a színpadon felállított pult, amit a színészek is használatba vesznek. Nem véletlenül időztem el a *MILF*-nél: ez volt számomra az idei Desz-ka legösszerakottabb produkciója.

A Nemzeti Színház a fiatal művészeinek lehetőségét biztosít arra is, hogy saját kútfőből dolgozzanak. *A sűgöt* Berettyán Nándor írta és rendezte is egyben. Az alapötlet nem volna rossz persze, ám fogas kérdés, hogy a színhá-zi világ belső állapotainak leleplezését hogyan lehet megcsinálni úgy, hogy ne öncélúnak has-son, hanem a néző számára is érdekes legyen?

Berettyánék igyekeznek ugyan elkerülni, hogy az előadás poénjai túl specifikusak legyenek, de mintha mégsem találnák meg az utat a közérthetőséghez. Berettyán vállaltan vígjátéki formában gondolkodik. A színészek különféle színészattitűdöket erősítenek fel szerepeik szerint. A bizonytalan, a rendezgető, a magyarázó, a mesélő, a kérdező, a röhögő és az elégedetlen az abszurd bolondozás felé igyekszik kormányozni a produkciót, de az ötletben lévő lehetőség az általam látott előadásban kiaknázatlanok maradtak. Ez nem feltétlenül a színészek számlájára írandó, hiszen, hogy csak egy dolgot emeljek ki, Ifj. Vidnyánszky Attila *Woyzeckjében* például sokuk benne volt, és fenomenális élményt nyújtottak együtt.

Szintén nem volt a legerősebb a Lendvai Zoltán által rendezett *Interaktív* sem, a Szatmárnémeti Északi Színház Harag György Társulatának a magyar tagozatának előadásában.

A szerző, Varga Lóránt a tanár témában keresett lehetőséget. A Lendvai rendezte előadásban az osztálykiránduláson felügyelő öt tanár egy többágyas szálláshelyen kezd el poharazgatni és csevegni. Ez az alapszituáció. Az előadás az egyre inkább lerészegedő tanárok tantestületen belüli dinamikáinak szinte klisészerű felvillantását mutatja meg a felszínen.

Az előadás mozzanatai azonban könnyen ismerősnek hatnak annak, aki a tanár-feldolgozásokban valamelyest is jártas. Erre Lendvai rá is erősít azzal, hogy az ismert *Még egy kört mindenkinek* című film zenéjével zárja a produkciót. Ez is – az ismerős díszlettel egyetemben – azt látszik alátámasztani, hogy az előadás felelősei mintha mindenholn nyúltak volna egy kicsit.

Eggyel vállaltabb módon, de Kucsov Borisz világa is ilyen. A Szabadkai Kosztolányi Dezső Színház előadásában a korábban leginkább

A sügő, fotó: Csokonai Nemzeti Színház, Debrecen

Édes Anna, fotó: Csokonai Nemzeti Színház, Debrecen

színészként ismert Kucsov a saját művét vitte színre, és hozzá a díszletet is maga tervezte. A *Félelem és reszketés Szabadkán*-ban Kucsov a háttérvetítésre is nagyban épített. Mint a cím is utal rá, a gondolatébresztő alapmű Hunter S. Thomson klasszikusa, illetve gyaníthatóan inkább az abból készült Terry Gilliam-film, a *Félelem és reszketés Las Vegasban* volt. Képregény-drámaként hivatkoznak az előadásra. Ez annyiban mindenképpen találó, hogy az előadásban több képregény-szuperhős is megjelenik, illetve tetten érhető benne a pókember-mánia, pontosabban a Marwell univerzum, ami eleve önmagában sorsdrámák tömkelegét foglalja magába. A popkulturális elemek kaotikus egymásra dobálása pedig némiképp azzal van magyarázva, hogy a szereplők tudatmódosítókat használnak.

Az inspiráció onnan is fakadhat, hogy Szabadka Csáth Géza szülővárosa, aki, mint köztudott, bensőséges viszonyt ápolt a mákból kinyerhető vegyületekkel. Csáth egyfajta mágusként jelenik meg a színen, a *Deszkán* látott előadásban nem Kucsov, hanem Mészáros Gábor varázsló-jeleneteiben.

A szappanbuborékokat fújó/szívó pókember a város polgármesterének, Polgár Jenőnek (szintén egy popkulturálissá nemesült utalás) szúrja leginkább a szemét. A Búbos Dávid alakította Pókember-Raoul pedig a társadalmi romlás ellen használja fel „szupererejét”, leginkább úgy, hogy a jövőbe vetített, ugyanakkor a mában is érvényes rémképpel igyekszik szembesíteni az előadás nézőjét. Mindez annyira abszurd, nem jó értelemben, hogy elfogott tőle a feszengés. És bár tudom, hogy a szabadkai társulatnak némiképp egyedi elképzelései vannak a színházban rejlő társadalmi nevelő potenciálról, a *Deszkán* látott előadás magán hordozta némileg az öncélúság bélyegét. Amennyiben viszont a néző nem ismerte fel a kulturális kulcsokat, értékelhette úgy is, hogy egy dadaista performansznak volt részese. Akkor nem biztos, hogy ezt az előadást negatív élményként tette el.

A XV. Deszka egyébiránt nem csak a kortárs drámairodalomnak kedvezett. A fesztivál kínálatából például kiemelendő Szabó K. István *Édes Annája*, mely annak ellenére, hogy a Kolozsvári Állami Magyar Színház színészei

némelyikén érződött némi évadzárás közeli fáradtság, sokkal összeértebb volt, mint amikor otthoni terében, az Interferenciák nemzetközi fesztiválon láttam.

Szabó K. István *Édes Annájában* a politikai klíma nincs túllhangsúlyozva. Ellenkezőleg. Fókuszában a Román Eszter által játszott Anna és a Kali Andrea által alakított Vizyné kapcsolatának dinamikája áll. A rendező tehát a gyermektelen nő és a szinte gyermeki korban lévő Anna viszonyára épít. A gyerekgáyat is formázó cselédággal való játék az előtérben példának okáért erre erősít rá, szép jeleneteket kölcsönözve a történetnek. Ám a bolyongó Anna örületére utaló vizuált és az egyébként magában is jól működő színpadi világot nem feltétlenül volt szerencsés keverni, mint ahogy a bagoly-szimbólum behozására is egyéb módot találhattak volna ki. Ettől eltekintve ez az *Édes Anna*-feldolgozás a kolozsváriak egyik legerősebbje. Külön kieme-

lendő a cselédek kara, akiknek dalra fakadását Cári Tibor zeneszerző segítette. Illetve fontosnak tartom megemlíteni a Deszkán látott előadásból Bogdán Zsolt remeklését, akinek karikírozott Vízije most volt a helyén igazán, sokszor adva egy-egy friss löketet az előadás menetének.

Külön érdekességnek szokott számítani a Deszkán a FORTE társulat játéka. Ezúttal a Földeáki Nóra és Horváth Csaba nevével fémjelzett előadás Ady Endre nem annyira ismert novellairói munkásságára épített. Az *Apró véres balladák* a FORTE szövegekre és élő zenére alapozott mozgásszínháza. A több kis etapból álló füzér egy általam addig alig ismert Ady szociografikus és egyben meseszerű világára nyitotta rá a szememet. Földeákiék játéka mindeközben a humor és a tragikum közötti széles skálán hullámoztattak.

A Lukács Miklós Cimbiózis Trió zenészei bár a színpadi háttér dobogóin helyezkedtek

Barguzin, fotó: Csokonai Nemzeti Színház, Debrecen

el, de a zenészek kifejező arcjátéka(i) onnan is hatással volt rám. Mimikális reakcióik nem „csak” saját zenei dialógjukra vonatkozóan jelentek ugyanis meg, hanem a színészi játékra, a mozgás és a zene kapcsolatára is reagáló gesztusnyelvként. Ezáltal a zenészek, színészekké is előlépve, mintegy együtt játszottak a többiekkel.

Az élőzene szintén fontos elemként jelent meg a Pécsi Nemzeti Színház Tar Sándor-novellákat alapul vevő *A mi utcánk*-előadásában. A több szerepet játszó Köves Ferenc Tar figuráit párbeszéd közben ábrázolja, úgy, hogy közben magyarázó módon narrátorként is monologizál. Ezáltal az író külső szemszöge is megjelenik a színpadon.

A színész Tar figuráin keresztül úgy fest meg egy, a középkorú debrecenieknek még ismerős világképet, hogy közben a rendszerváltás utáni kor elmúlására is utal egyben. Figyeltem, hogy a nézőtérben azok, akik már a XXI. században születhettek, nehezen viselték Tar Köves-féle tolmácsolását.

Köves regionális tájszólásban beszélteti figuráit. A Deszka közönségében tapinthatóan ez némi otthonosságérzetet keltett. Tar Sándor alföldiségét a nyelvezetben is megragadó Köves a szociális térkép szélére sodródott emberekre, a rendszerváltás veszteséire nyitott rá. Azonban a Szabó Attila által kreált színpadon létrejövő világnak nem lehetett igazán érezni végig az alkoholszagát. A rendezőnek viszont az a megoldása, hogy a részeg ember botorkáló mozgását a színész a színpadra fektetett gumiabroncsokon bukácsolva valósítsa meg, kifejezetten tetszett. És bár végig a színészen voltak inkább a fények, a nagybőgőn közreműködő Szabó Kornél Dénes zenei támogatása jót tett, oldott a kissé töményre sikerült előadás túlnyújtottságán.

Az élőzenének nagy szerepe volt egyébiránt Fábíán Péter *Barguzin – Lehullt csillag fénye* című, saját maga által rendezett darabjában. A színpad rendezői balján ül Rozs Tamás és csapata, akik az ősmagyar sztyeppéi népek rituálisnak ható zenéjével adnak az évszázadokon átívelő történetnek valamiféle ősi transzcendens zenei aláfestést. A Ciróka Bábszínház előadása azok közé tartozott,

ahol a szöveg és a forma felemelő módon egymásra talált. Nem csupán a zene és a színpadi jelenlét talált itt kiemelkedő módon egymásra, hanem a rendező Petőfi szövegeit felhasználva teremtett nyelvi változásokon átívelő környezetet. Illetve fontos kiemelni, hogy az előadás külön egy sámándobra utaló díszletelemen keresztül felfrisítette az árnyjáték hagyományát.

A szerző Petőfi születésének 200-ik évfordulójára teszi a történet egyik síkját, kecskeméti történetre alapozva. E városból indult útjára az a misszió, mely Petőfi csontjainak megtalálásával borzolta fel a közvéleményt. A földi maradványokról később kiderült, hogy női csontok. Ez adhatott ihletet Fábíán drámai elemekkel tarkított, de alapjában nagyon is vicces darabjához és annak színreviteléhez.

Az egyik legenda szerint Petőfi fogságba került, majd a messzi keletre szállították, ahol szerelembe esett, és utódokat nemzett. A régész Petőfi-kutató – Fülöp József megformálásában – a rokonság nyomába ered, és feltett szándéka az, hogy a költő csontjait hazahozza. A sztyeppék különféleképpen – gyanakvással, örömmel, elutasítással – fogadják a távoli rokont.

A másik kiemelendő szál a Petőfi Sándor, ez esetben Zander, 48-as honvéd szerelembe esése a vad pusztai lánnyal, Darimával. A főszereplő, Madácsi István mellett Darvas Emőke tündököl leginkább az előadás során mint Darima – aki az autonóm nő prototípusaként fogalmazódik meg. Ez is azt jelzi, hogy Fábíán bár neveltet, de a mai társadalmat is foglalkoztató kérdésekre is kutatja a választ. A női és a nemzeti identitás, a történelemben vetett hit, az idegenség, a kulturális rokonság keresése mind felbukkan az előadásban. Ehhez hívja segítségül Petőfi költeményeit a vendégszövegeket szívesen használó Fábíán.

Az idei Deszka azt juttatta eszembe, hogy amikor új csúrt építenek, a régeből egy deszkát mindig az újba is beépítenek, hogy ezzel vigyék tovább a hagyományt. A felújított színházépület és a nem oly régen játéktérként működő FÓRUM legalábbis ezt a hangulatot idézi meg. Ahogy az idei fesztivál színházi előadásai is, megfejelve a színházi nevelési előadásokkal. A múlt egy szeletére újat építeni. Lehetőleg tartósat.

„Nincs pénz fagyira”

Lezajlott az Országos Színházi Találkozó

re: OSZT – hirdette plakátokon, molinókon, szórólapokon a somogyi megyeszékhelyen a Csiky Gergely Színház. Hiszen 2021 után most először, 2024. június 10-e és 16-a között szervezték meg, egyben újjá az Országos Színházi Találkozót. Azaz a Pécs központú POSzT után az OSZT-ot, amely nem kevesebbre vállalkozott – olvashatjuk a kaposvári teátrum fesztivált beharangozó felületén –, mint a színházi sokszínűség megünneplésére, a szakmai kapcsolatok erősítésére, és nem utolsósorban arra, hogy a közönség számára is felejthetetlen élményt nyújtson. Mindennek érdekében a hazai és a kárpát-medencei színházi élet pillanatainak újfajta megvilágításba helyezését is ígérte.

Igen, nem csupán hazai, de határon túli kitekintéssel is kecsegtetett a színházi találkozó, hiszen a kaposvári seregszemlére nemcsak anyaországi, de kisebbségi nyelvetterületeken működő kőszínházak és független társulatok is benevezhették azokat az előadásaikat – egy kamaratermit és egy nagyszínpadit, ráadásul műfaji megkötések nélkül –, amelyek bemutatója 2023. december 31-éig megvalósult. A teátrumoktól beérkezett ajánlatok közül aztán neves szakmai bizottság – jelesül Bán Teodóra, a Margitszigeti Színház ügyvezető igazgatója, Lantos Anikó, a Thália Színház fesztiváligazgatója, Németh Ákos drámaíró, valamint Zalan Tibor író, költő válogatott húsz előadást, majd a javaslataik némi kaposvári „rostálása” után jött létre az OSZT úgynevezett szemleprogramja a maga tizenhat – rendkívül impozáns – előadásával.

Olysfajta produkciókkal, amelyek akaratlanul – egyben jelezve, hogy szüzsé

vonatkozásában mi is foglalkoztatja manapság a magyar színházcsinálást – látszólag észrevétlenül, csehovi „vízalatti áramlásként” nagymértékben összefüggenek egymással, párbeszédet folytatnak nemcsak a szakmai és a civil közönséggel, de egymással is. Nem véletlenül említettem a nagy orosz klasszikust: két Csehov-előadás is helyet kapott az OSZT szemleprogramjában, s közülük a Vígsház hozta, David Doiasvili rendezte *Sirály* „vendégszövege”, azaz a középkori író, Trigorin kötetéből idézett csehovi mondat, mely szerint: „ha valaha kell majd neked az életem, csak gyere érte és vidd”, mint ha jó néhány más, az OSZT-on felvonultatott előadás mondanivalójának az alapját is képezte volna. Hisz nézzük csak meg alaposabban, miről is szól ez a mondat? Ha a *Sirály* szüzséjére „szűkítjük”, ott elsősorban a Márkus Luca megtestesítette Nyina „kapaszkodik bele” ebbe a trigorini mondatba, hisz bármikor elvitetné magát e mondat szerzőjével, a Stohl András által feledhetetlenül alakított Trigorinnal. Igen ám, csakhogy Trigorinnak Arkagyinával (a kiváló Nagy-Kálózy Eszter) „kell” elutaznia, és mind ebbe a „körbeszeretésbe” a Nyinába reménytelenül szerelmes, a művészetet – és magát az életet is – megújítani igyekvő Trepljov (ifj. Vidnyánszky Attila) fog a végén belepusztulni. Mindez tehát önmagában a másik ember iránti fékezhetetlen és viszonzatlan szenvedélyt, a másvalakizhez, a máshová vágyódást tükrözi, amely csehovi meddő vágyba – láttuk ebben a plasztikus, minden ízében kidolgozott, remek zenei aláfestéssel és főleg humorral, a szereplők öniróniájával fűszerezett előadásban – nemcsak fizikailag, de lelkiileg is maximálisan bele lehet pusztulni.

Csirkefej, fotó: Komlós Attila

Ráadásul a Vígszínháznak a a szárnyalni vágyás szimbólumát, a sirályt még egy sokatmondó díszletelemmel – a magasba vágyás veszélyességét tükröző fémszerkezettel is – jelző előadását a másik Csehov-produkció, a *Ványa bá* oly mértékben egészítette ki az OSZT-on, hogy ebben a kiváló, Thália Színház előadta produkcióban a trigorini mondat, a „vidd magaddal az életem” egyben a falusi lét magányából és zártságából való kitörést is szimbolizálta. Ványa bácsi – ebben az adaptációban a Görög László alakította „Ványa bá” – hiába szerelmes az egykori sógora, Alekszander (Szervét Tibor) új feleségébe, Jelenába (Czakó Juli), az még csak nem is a férjét, s pláne nem Ványát, hanem Asztrov doktort (Szabó Győző) szereti, neki adná oda az életét, menne el vele a kietlen vidéki kilátástalanságból, de hiába. A csehovi „körbeszeretés” okozta tragédia megmarad, változatlanul és változtathatatlanul, sőt, fokozódik: amíg a *Sirályban* az a bizonyos színpad mögött megtöltve várakozó puská „cél ér”, s Trepljov halálát okozza, Ványa bának még a lövés se sikerül: egyszerűen arra is képtelen, hogy pontosan célozzon, és eltalálja az ellenfelévé lett Alekszandert.

De ha már a fegyvernél, annak félrehordásánál vagy célba találásánál tartunk, szimbolikusan ez a motívum felfedezhető volt a szintén a fennálló életkörülmények közül való elvágyó-

dást tükröző *Magányos emberek* című, Tarnóczi Jakab rendezte, Katona József Színház előadta produkcióban is. Ez esetben a csehovi motívum szintén egy mindentől elzárt, paradox módon mégis „nyitott háznak” aposztrofált, orosz dácstát idéző lakásba „csap be”, amikor az ott élő fiatal párhoz, Jánoshoz (Lengyel Benjámin) és Katához (Tóth Zsófia), illetve a velük élő, céltalanul kallódó baráthoz, Barnához (Béres Bence) megérkeznek János szülei, Csaba (Rajkai Zoltán) és Márta (Pelsőczy Réka). Na meg egy lány, Anna (Mentes Júlia), akinek a jötte tényleg olyan, mintha egy fegyver találna célba: ráadásul épp a házasság és kisgyermekes János szívének közepébe. Aki ettől kezdve már csak egy valamire vágyik: szeretné, ha Anna magával vinné az életét, el ebből az országból, el a csehovi „elbeszélünk egymás mellett”-házasságból és szülőikkel való kapcsolatból, amelynek toxikusságát a Pelsőczy Réka játszotta anya rendkívül hitelesen tálalja. A *Magányos emberek* azonban nemcsak a túpontosan ábrázolt mélylélektani összetevőivel, hanem a formai újításaival is elvarázsoltta az OSZT közönségét: a lakásszínházi körülmény „szüneteiben” olyan „partykba” invitáltak – be a „nyitott házba” – a nézőket, amelyek során „testközelbe” lehetett kerülni a szereplőkkel, sőt, még a Pelsőczy Réka főzte tonhalas tésztával is.

A csehovi fegyver ismét konkrétan is jelen volt az Örkeny Színház *The Black Rider* című, Polgár Csaba rendezte fenomenális, sok szempontból formabontó előadásában is. Mert annak ellenére, hogy a darab alapját képező, Robert Wilson rendezte amerikai produkció jogdíjai sok tekintetben nem engednek változtatni sem a látvány- sem pedig a hangzásvilágon – lásd például, hogy a Tom Waits szerzett dalbetéteket nem lehet lefordítani semmilyen más nyelvre, így magyarra se —, a produkció mégis az Örkeny Színház művészei által telt meg igazán élettel, ők tették a „zenés mesét”, a Weber-opera, *A bűvös vadász* modern átíratát igazán hátborzongatóvá. Azáltal, hogy a Borsi-Balogh Máté játszotta főhős, vagyis a „tipikus” bölcsész Wilhelm vadászfamiliából származó szerelme szívének elnyerése érdekében, leendő apósa, Bertram (Friedenthal Zoltán) kérésére kénytelen fegyvert fogni és vadászni. Ez azonban csak úgy megy neki, ha szövetkezik az ördöggel (a Takács Nóra Diána fenomenálisan alakította Patással), aki a mindig célba találó varázsgolyók felajánlása közben nyilván Wilhelm lelkét is követeli. Az ördögi megkísértés „gyakoriságát”, történelmi koro-

kon és élethelyzeteken átívelő, univerzális jellegét a Polgár Csaba-féle rendezés szereplőinek marionett-figurái testesítik meg: a bábuvá, más kezében és szemében bábbá válást, az ehhez tartozó gépies mozgást, az automata-létet, így a gonosznak való kiszolgáltatottságot remekül hozzák az örkenyes színészek, jelezvén: a Sátánnal kötött alku emberi mivoltától fosztja meg még azt is, aki azt hiszi: mentesülhet alóla.

Az ördögi megkísértés mint az élet megváltoztatásának lehetősége egyéb OSZT-előadások szüzsészerző elemeként is jelen volt. Gondoljunk csak a Soproni Petőfi Színház hozta, Kéri Kitty rendezte *A pacsirta* című produkcióra, amely a francia történelem egyik fontos és meghatározó korszakába repítette vissza a közönséget. A Jeanne d'Arc-féle küldetést ugyanis ebben a Jean Anouilh drámája nyomán készült előadásban a francia katolikus egyház egyértelműen a sátáni megkísértés „eredményének” látja. A Labánné Szalai Katalin alakította Jeanne d'Arc isteni elhívását, a csak és kizárólag a fiatal lány hallotta „hangok” által közvetített életfeladatot a hivatalos szervek egyértelműen az ördöggel való szövetség jeleként értelmezik, s ettől kezdve „egyenes

Frankenstein, fotó: Piti Marcell

út” vezet a főhős máglyán való megégetéséhez. A darab érdekessége ugyanakkor, hogy ezt az „egyenes utat” visszafelé, retrospektíve láttatja velünk: az előadás elején a lány elleni perbe csöppenünk, ahol a hatóság tagjai – köztük a Warwick grófját remekül megtestesítő Haumann Máté – a lány gyerekkorától kezdve „veszik végig” azokat a tényeket, amelyek Jeanne d’Arcot azzá tették, ami. S akit Labánné Szalai Katalin a maga természetességével lenyűgözően alakított az OSZT-on.

Azt azonban, hogy az isteni elhívást milyen könnyű az ördögi megkísértéssel összekeverni, az OSZT szemleprogramjában leginkább talán a Budapest Bábszínház előadta, Keresztes Tamás rendezte, Mary Shelley rémregénye ihlette *Frankenstein* című produkció képviselte. A tudós Victor Frankenstein (Márkus Sándor) által kikísérletezett, életre hívott szörny, a Kreatúra – amelyet a bábszínházat és az emberszínházat profi módon „keverő” budapesti társulat monumentális, három ember (Teszárék Csaba, Bartha Bendegúz, L. Nagy Attila) által mozgatott bábja képviselt a színpadon –, felveti egyfelől az ember isteni, teremtő mivolta körüli problémákat, másfelől – a szörnyszülött életre hívása miatt – a teremtés, az alkotás ördögi természetét is. S a történetben bizony ez utóbbi válik hangsúlyossá azért, ahogy ez a csodálatosan mozgatott báb – képletes formában és ténylegesen is – életre kelve gyilkolni és rombolni kezd. A teremtője által megállíthatatlanul és feltartóztathatatlanul. Az előadás így az alkotó ember hatalmának „mikéntjére” kérdez rá elsősorban: teremthetünk-e „veszélyek” nélkül, s ha igen, teremtményünk meddig tartható a befolyásunk alatt? És ha elszabadul, annak vajon milyen következményei lesznek?

Mintha ezekre a kérdésekre (is) kereste volna a választ az OSZT szemleprogramjának véleményem szerint egyik legnagyobb hatású előadása, a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház Tompa Miklós Társulata *Lázadni veletek* akartam című, Bódi Attila írta, Sebestyén Aba rendezte produkciója. A Ceaușescu-érába visszarázóító, három, érettségi előtt álló fiatalember – de tulajdonképp egy egész nemzedék – sorsát

„koncertszínházi” formában láttató darabban az ördögi megkísértés azt a Zolit (László Csaba) éri, aki a középiskola KISZ-titkáráként a román Securitate, azaz maga az ördög „bűvkörébe” kerül, s nem tudja elkerülni a beszervezést. Közben másik két társával, Péterrel és Áronnal (Sebestyén Aba) együtt lázadni vágyik, akikkel a dalszöveggé is váló szlogenjüket, a rendszer kizsigerező jellegét egy mondatban összefoglaló „nincs pénz fagyira” jelmondatot egy éjszaka fel kívánják festeni a település hídjára. De a rendszer által kötelezően használt „sorszám”, amely az akció közben leesik Zoli kabátjáról, lebuktatja őket. Azon túl, hogy az előadás harminc év távlatából – egy közelgő osztálytalálkozó apropóján, tehát ismét csak retrospektíve – láttatja velünk, hogy mi lett ennek a végzetes éjszakának a következménye, az ördög általi megkísértés elfogadására vagy elutasítására egy gyönyörű, az előadás Barabás Olga színpadra alkalmazta szövegébe ültetett bibliai motívum is reflektál. A Jelenések könyvében olvasható: „Tudom a te dolgaidat, hogy te sem hideg nem vagy, sem hév; vajha hideg volnál, vagy hév. Így mivel lágymeleg vagy, sem hideg, sem hév, kivetlek téged az én számból” intelemből a lágymeleget Zolira értik a társai akkor, amikor ódzkodik a rendszer elleni lázadástól. Amikor hezitál, hogy a lázadásával segítsen-e megoldani a pénztelenség, a szegénység, a kilátástalanság és kiszolgáltatottság problematikáját, amelytől a Ceaușescu-érában élők mindegyike, de különösen a kisebbség szenvedett. Igen ám, csakhogy a Bibliában a lágymelegség nemcsak a semmilyenség, ezáltal a gyávaság szimbóluma, amelyért „cserébe” Krisztus kiveti a hívét az öleléséből és az oltalmából, hanem annak is jele, hogy a krisztusi szeretet, törődés és felebaráti odafigyelés helyett az ember szívébe beférkőzhet a Sátán: a beszervezett Zoli története ezáltal is korrelál a Sátánnak, azaz a Secu-nak még ha „ideig-óráig” is, de „lefekvő” bármely kismember történetével.

S ha „nincs pénz fagyira”, akkor egy másik fajta ördögi megkísértés, a háború akár ezt a problémát is megoldhatja – jelezte az OSZT-on a nézők számára a budapesti Nemzeti Szín-

Iráni konferencia, fotó: Barabás Zsolt

ház Kurázi mama és gyermekei című előadása, amely a harmincéves háború idején a háború poklából hasznot húzni akaró markotányosnő története. A görög rendező, Theodórosz Terzopulosz „védjegyet” képező, különlegesen erős koncentrációt igénylő színpadi mozgást, sőt, légzéstechnikát a színészeketől most is megkövetelő előadásban azonban hasonló történik, mint a *The Black Rider*-ben: a szereplők épp a beszabályozott mozgásuk miatt mintegy marionettbábukká válnak, szintén – az Örkeny Színház felvázolta problematikával párhuzamosan – a helyzetnek való kiszolgáltatottságuk: jelen esetben a háború elembertelenítő hatását tükröződő. Így találkozik a rendező által görög sorstragédiává emelt történet – a gyermekeit sorra elvesztő markotányosnő kártyából előre „megjósolt” elkerülhetetlen végzete – az eredeti dráma szerzője, a Bertold Brecht nevével fémjelezhető elidegenítő effektusokkal. Ennek eklatáns példája a Kurázi mamát játszó Szűcs Nelli egyik szívhez szóló songja, amit aztán egyetlen mozdulattal „agyoncspap”, nehogy túltengjenek a dal kiváltotta érzelmeink. Az pedig, hogy az előadás közben csupán egy va-

laki, mégpedig a Halál (Bordás Roland) az, aki az eseményeket narrálva soha nem hagyja el a teret, önmagában jelzi, hogy valójában „ki az Úr a háznál”.

A háborúból, pontosabban a politikai helyzetből másvalaki is igyekszik nyeréskedni – ám bizonyos erkölcsi határok megtartásával teszi mindezt. Erről tanúskodott az OSZT-on a *Tizenhárom almafa* című regényből már megismert Wass Albert-figura, Tánczos Csuda Mózsi újabb székely „alkalmazkodásáról” szóló előadás, a Békéscsabai Jókai Színház előadta *Elvásik a veres csillag* című Kiss József-rendezés. Az orosz komisszár „szolgálatába” állott, Mózsit megtestesítő Tege Antal színpadi jelenléte a főhős erkölcsi tartását, „embernek maradni az embertelenségben”-elvét rendkívül hitelesen közvetítette a nézők felé.

Ám ha Brecht markotányosnőjének még lehetett némi reménye arra, hogy a pénztelenségét megoldja a háború kálváriája, és Mózsi is „ügyeskedhetett” úgy, hogy a rendszer kiszolgáltatásával biztosítsa a családja betevőjét, két olyan előadás is szerepelt az idei OSZT-on, amelyből az tükröződött: nemhogy fagyira, de

normális ételre, sőt, normális, emberhez méltó életre sincs se pénz, se lehetőség. Az egyik az a harminc év után most újra elővett és aktualizált, Spiró György drámája ihlette, Vincze János rendezte *Csirkefej*, amelyet a Pécsi Harmadik Színház jóvoltából láthatott a seregszemle közönsége. A lepusztult térben, egy koszos udvarban játszódó előadásban sajnálatos módon harminc év után is aktuálisan szembesülhettünk a pénztelenségből, de nemcsak abból fakadó kilátástalansággal, valamint a kiüttalanság dehumanizáló jellegével. S a félelmetes az, hogy a pécsi színészek alakította karaktereket látva végig azt érezhettük: ha volna pénzük, se biztos, hogy másképp tudnának egymással viselkedni. Ember mivoltunk legalapvetőbb tényezői hiányoznak a Spiró megalkotta figurákból, akiket – főleg a srácot (Tatai Gergő) és a Haverját (Fischer Norbert) látva –, azt érezzük: a pénz meglelte esetleg még tovább deformálná őket, hisz úgysem tudnának mit kezdeni vele.

A *Csirkefej* utáni napon került sor – nyilván a szervezők is érezték a két előadás tematikájának hasonlóságát – a Csokonai Nemzeti Színház Debrecen Borbély Szilárd első és egyben utolsó regényét, a *Nincsteleneket* feldolgozó előadására, amelyben Botos Bálint rendezése a pénztelenséget szintén univerzális síkra emeli. Amíg a *Csirkefej* az ember mint morális lény szegénységből (is) fakadó teljes válságára, addig a *Nincstelene* a születéstől fogva létező determináltság deprimáló hatására hívja fel a figyelmet. Az előadás a kis faluból való kitörési képtelenség mentén láttatja egy család – benne a narrátor fiú (Komlódy Márk) – történelem és közeg okozta hányattatásait, miközben a szemfüles néző tisztában van vele: a tíz éve halott Borbély Szilárd saját sorsát hallja és látja viszont mindabban a plasztikus és szívszorító játékból, amelyet csokonais színészek képviselni tudnak a színpadon.

Az, hogy Borbély Szilárd sajnálatos módon immár egy évtizede halott, egy másik társulatot is megihletett: a Forte Horváth Csaba rendezésében nem kisebb feladatra vállalkozott, mint hogy az alapvetően költő- és drámaíró Borbély egyik misztériumjátékát, az *Akár Akárkit* szín-

re vigye. A Forte Társulatra jellemző, zenés és mozgásszínházi elemekkel ötvözött előadás modern, mai közegben láttatja a darab által felvetett problematikát: a halálhoz – sőt, inkább a Halálhoz – fűződő viszonyt. A hamleti „Lenni vagy nem lenni” kérdéséből kiinduló, azt „Vanni vagy nem vanni”-ra változtató produkcióból a Borbélyt mindig is foglalkoztató lételméleti kérdések: az „életet halálra ráadásul kapja” József Attila-féle felvetés is visszaköszön: az úgyis meghalunk, hát akkor ehhez képest kéne élnünk tematikája. Miközben az erről való gondolkodás, vagy pláne az eszerint való élés itt, a darab szerinti kisszerű élethelyetek tárházában és a „meglett emberek” helyett a kisszerű alakok körében – mutatták meg nekünk a fortés, több szerepet játszó csodálatos színészek, Fehér László, Földeáki Nóra, Horkay Barnabás, Krisztik Csaba, Pallag Márton és Widder Krisztof – nyilván nem opció.

S ha már lenni vagy nem lenni: igen, egy csodálatos *Hamlet-feldolgozás* is helyet kapott az OSZT-on. Azt, hogy modern feldolgozásról van szó, a produkció címe: a *Hamlet crazy and cool* is tükrözi, amelyben Ilja Bocsarnikovsz rendező mindössze öt szereplővel „oldja meg” a hamleti szeretethiány, majd az ez ellen való lázadás következményét: az abból fakadó tömeges halál bekövetkeztének láttatását. Az, hogy a Karinthy Színház színészei közül csak ötöt látunk a színpadon, a darab egy fontos – az eddigi rendezésekben nem, vagy nem feltétlenül hangsúlyozott – problematikájára is rávilágít: jelesül a különböző pozíciók betöltése közbeni hasonmássá válásra, az egyes társadalmi szerepeket betöltő hasonmások jelenlétére. Az, hogy az apát és a mostohaapát játszhatja egy és ugyanazon figura (Bokor Barna), például rámutat a hatalom okozta torzulás lehetőségére, a „királyságból” mint létállapotból fakadó korrupciós sanszokra. Vagy az, hogy Rosenkrantzról és Guildensternből ebben az adaptációban egy alak, Guildenkrantz lett, a szolgaság létállapotát teszi bárki számára egyértelművé: ha ezt vállaltad, ha beálltál a sorba, felejtse el, hogy addig esetleg saját világnézettel vagy személyiséggel rendelkezél. Miközben Ham-

Magányos emberek, fotó: Horváth Judit

letből természetesen most is csak egy van, s az őt alakító Karácsony Gergely feledhetetlen játéka a shakespeare-i megismételhetetlen figura unikalitását és unikális küldetését: a „kizökkent az idő; – ó kárhozat! Hogy én születtem helyre tolni azt” mondattal fémjelzett életcélt önmagában csodálatosan képviselte az OSZT-on.

De hogy a kizökkent időt mennyire nehéz helyre tolni, arra az Országos Színházi Találkozón egy három idősíkban játszódó történet, a Radnóti Miklós Színház előadta, a horvát Tena Štivičić drámájából készült *3 tél* című produkció is jó példa volt. A szüzsé szerint először Jugoszlávia megalakulásakor zökken ki az idő, amelynek aztán évtizedekkel később egyenes következménye lesz a délszláv háború kitörése, valamint Horvátország 2011-es EU-csatlakozása. Ez a három korszak, ez a három tél a Kos-család történetén keresztül, Alföldi Róbert rendezésében egy nagyívű sagában tárult elénk. Úgy, hogy a darab színhelye, a Kos-család otthona, azaz a kommunista államosítás következtében az arisztokrata Amruš-családtól nekik kiutalt lakás tulajdonjoga körüli kálvária még három emberöltővel később is képes befolyásolni a család életét, ami nemcsak a történelem menete által kizökkentett időt és létállapotot, hanem az OSZT-on más előadásokban is felmerülő problémát, a

csehovi elvagyódást is felvetette. Nevezetesen a menni vagy nem menni kérdéskörét, hiszen a Jugoszláviából kivált Horvátországban felcseredő nagyobbik Kos-lány, Alisa (Bata Éva) bizony évek óta nyugaton, Angliában próbál szerencsét, miközben az otthon maradt lány, Lucija mindezért nemcsak, hogy szemrehányást tesz neki, de a küszöbön álló esküvőjével a délszláv lét- és életforma mellett is maximálisan leteszi a voksot. Sodró Eliza mint Lucija az államosítás során „kizökkentett időt” ugyanis a gyanús ügyleteiről híres leendő férje oldalán úgy kívánja helyre tolni, hogy az színészi teljesítményben, de a nem várt fordulatokban bővelkedő szüzsé szempontjából is párját ritkítja, miközben mindezzel a családjában újratermeli azt a problémahalmazt, amely Jugoszlávia felbomlásakor is érvényben volt.

A pénz okozta problémákat és a családban zajló konfliktusok témakörét ötvözte az a Szolnoki Szigligeti Színház előadta *A fősvény* című darab, amely rámutatott: hiába van pénze a családfőnek, ha nem tud élni vele. Hiszen olyanynyra csak a vagyona érdeklő, hogy emiatt minden szeretetet és figyelmet megvon a családtagjaitól. Nagy rajongója vagyok a Molière-drámáknak, ám be kell vallanom, hogy ennél a produkciónál kissé vegyes érzelmekkel távoztam a nézőtérről: miközben ugyanis a molière-i

Ványa bá, fotó: Ilovszky Béla

figurákat remekül hozzák a színészek – külön kiemelném itt a Kléant-ot megtestesítő Hajdu Tamás Miklóst vagy a Lizit játszó Bíró Panna Dominikát —, azzal, hogy Szabó Ádám rendező Mucsi Zoltánra osztotta a fősvény Hargagon szerepét, sajnos „bulvárosította” a klaszikus darabot. Nemcsak azért, mert a szöveg modern átíratába rengeteg obszcén kifejezés is vegyült – ami Mucsi szájából elhangozva a közönség egy bizonyos rétegét nyilván behúzza, és az OSZT-on is behúzta a színházba –, hanem bizonyos, számomra közönséges vagy abba hajló színpadi megoldások miatt is.

A nekem kevésbé tetsző A fősvény után viszont az OSZT-ot szó szerint megkoronázta az utolsó produkció, a Sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház hozta *Iráni konferencia*. A nálunk is népszerű és sokat játszott orosz drámaíró, Ivan Viripajev darabja önmagában rendesen fel tudja borzolni a kedélyeket a témájával: a Koppenhágában tartott, iráni helyzetről szóló, különböző tudósok részvételével zajló konferenciával, ahol olyan vallási, erkölcsi és életvitelbeli elveket ütköztet, amelyeket hallva a néző szó szerint elbizonytalanodik, hogy most vajon kinek is van igaza? Ám ahogyan mindezeket a véleményeket ebben az azóta sajnos háborús közegünkben a Bocsárdi László rendezte da-

rabban a sepsiszentgyörgyi társulat ütköztetni tudja, az „minden pénzt megér”. Még akkor is, ha itt is kiderül: „nincs pénz fagyira”, hisz az Iránban élő nők helyzetét „se pénzzel, se paripával, se fegyverrel” nem lehetne megoldani, hiszen a problémáik egyáltalán nem fordíthatók le európai, sőt, materiális szintre se...

A válogatók döntését egyébként minden más produkció esetében nagyra értékelem, azt viszont kevésbé, hogy ezeket a fentiekben felsorolt szakembereket az OSZT szervezői nem hívták meg a biennáléra. Azt nem gondolnám, hogy a „nincs pénz fagyira” állapota miatt állt elő ez a helyzet, inkább némi figyelmetlenségből fakadhatott, ám ez – tudjuk meg Zalán Tibor Facebook-bejegyzéséből – igen rosszul esett a válogatóknak.

A szervezés azonban más területeken igen imponánsnak mutatkozott. Minden egyes nap után – az aznap terítékre kerülő előadásokat követően – a Csiky Gergely Színház színészbüféjében szakmai beszélgetéseken lehetett részt venni, amelyek házigazdája az egyik zsűritag, Dr. Gombos Péter volt. A felkészült szakember az adott előadások alkotóinak címzett, jól irányzott kérdéseivel a kulisszák mögé repítette az érdeklődőket. Ezen kívül az úgynevezett OFF-programok is nagyban emelték a fesztivál

hangulatát, például azzal, hogy minden nagyszínpadi produkció előtt úgynevezett Hangulatkoncert várta a színház bejáratánál a nagyerdeműt, vagy azzal, hogy a teátrum mögötti Színházparkban felállított sátorban gyakorlatilag reggeltől késő estig lehetett különböző műfajú produkciókat – ingyen – hallgatni és nézni. Volt ezek között gyermekeknek szóló mesejátékok, például a Szegedi Pincészinház *Négyszögletű kerek erdő* című előadása, ízelítőt lehetett kapni a Fővárosi Nagycirkusz repertoárjából, de különböző, felnőtteknek szánt színházi előadásokra, illetve könnyű- és komolyzenei koncertekre szintén sor került az egyhetes seregszemle ideje alatt. Így aki könnyedebb, mégis tartalmas kikapcsolódásra vágyott, a Rózsavölgyi Szalon

produkciójától kezdve az SZFE-s hallgatók *Merülő Szaturnusz* című darabján át Dánielfy Gergő vagy épp Nagy Szilárd akusztik koncertjéig találhatott magának kedvére való programot.

Az OSZT-on díjazták is a szemleprogramban résztvevő előadásokat. Több szakmai szervezet is küldött ítéleteket a biennáléra: az OSZT2024 zsűritagjai Jágerné Katona Zsuzsanna, Kulcsár Edit, Vajda Márta, Bérczes László, Kis Domonkos Márk és Dr. Gombos Péter voltak, a MASZK Országos Színészegyesület Danis Lídiát, Molnár Zsuzsannát és Harsányi Attilát delegálta, a Színházi Dolgozók Szakszervezetét pedig Császár Angela, Izsó Kati és Pregitzer Fruzsina képviselte.

Az Országos Színházi Találkozó zsűrije a következő elismeréseket osztotta ki:
Legjobb rendezés díj – SEPSISZENTGYÖRGY, Tamási Áron Színház
– Iráni konferencia – rendező: Bocsárdi László

Legjobb női szereplő díj – DEBRECEN, Csokonai Nemzeti Színház
– Nincstelenek – Tokai Andrea

Legjobb férfi szereplő díj – Vígszínház
– Sirály – Ifj. Vidnyánszky Attila

Legjobb díszlet díj – Nemzeti Színház
– Kurázi mama és gyermekei – Theodórosz Terzopulosz

Legjobb látvány díj – Budapest Bábszínház
– Frankenstein – Keresztes Tamás, Hoffer Károly

A MASZK zsűrije ezeket az elismeréseket ítélte oda:
Legjobb színésznő – Katona József Színház
– Magányos emberek – Tóth Zsófia

Legjobb színész –
A MAROSVÁSÁRHELYI Nemzeti Színház és a Yorick Stúdió közös produkciója
– Lázadni veletek akartam – László Csaba

A Színházi Dolgozók Szakszervezetének (SZIDOSZ) zsűrije a következő díjakat osztotta ki:
Legjobb 35 év alatti színésznő – Örkény Színház
– The Black Rider – Zsigmond Emőke

Legjobb 35 év alatti színész – Karinthy Színház
– Hamlet crazy and cool – Karácsony Gergely

Mértani közép

Zalán Tibor: A nehéz léptű ember

„Az elmúlt kilenc év lírai összegzését nem lehet egyetlen irányzathoz sem sorolni, az egyes versek is nagyon különböző jegyek egymás mellettségéből alakulnak ki” – olvashatuk Zalán Tibor előző, *A lovak reggelije* (2021) című verseskötetének ajánlójában. Mindez legújabb kötetére is igaz.

Mindig felszabadító érzés, ha egy alkotó adott formát csúcsra járát. Felszabadító, mert olvasóként is láthatjuk egy impozáns munka eredményét, egyben a forma nyújtotta – szinte korlátlan – lehetőségeket. Legyen szó akár egy több ezer oldalas nagyregényről, akár egyperces novellákról, jegyzetéről, tárcákról stb., vagy versről. Ez esetben a (felező)szonetról. Zalán Tibor több mint 170 felezőszonettet és „hagyatékkereseket” (versek a hagyatékból) tartalmazó kötete, *A nehéz léptű ember A kritikáról* című felezőszonettjében a kritikust is felszólítja: „Pestises csöndben / megíródik a meztelen király története” – a záró sorokból persze mindez nem egyértelmű, s hogy miért gondolom épp a költészetet, az irodalmat témává tevő verseket a kötet csúcásának, arról később.

Zalán Tibor felezőszonettjeit évek óta olvashatjuk különböző folyóiratokban. A központozás elhagyásával és a mondatkezdő nagybetűk meghagyásával a szerző kettős dinamikát hoz létre: a szövegek áradnak, egyben meg-megállítja őket. Több felől közelíthetünk a robosztus anyaghoz – érdemes leírni a felezőszonettek működési elvét. A szonett tizennégy során s a tizennégy szótagból álló sorokon kívül nincs más szabályos formai megkötés – például nincsenek sorvégi rímek, legfeljebb belső öszszecsengések. A szonettek a szöveg – mértani –

közepénél stórfát váltanak, a kétszer hét sorból álló versszakok egymás tükrei. Az első versszak általában megfogalmaz egy tételt, állítást vagy kérdést („A felejtésnek nincs szándéka ha van akkor túl / lép a megbocsáthatón” – *Amikor a rákok*), amely megadja a szonett alapját, a legváltozatosabb témákban. Találkozhatunk filozofikus versekkel, tájleírásokkal, helyzetekkel, portrékkal, hommage versekkel, gyászdarabokkal („A halott túlfátyol alatt feküdt” – *Piros kockás ing*). Minden más gondolati egység ezekhez a kiindulópontokhoz kapcsolódik. További fontos elem, hogy minden mondat-gondolat kétszer, vagy ugyanabban a formában, vagy egy-egy variánsként jelenik meg. A mondat és a gondolat szétválaszthatatlanságára, nyelv és nyelvi elem, jelölő és jelölt stb. egységére, egyben esetlegességére is felhívják a figyelmet Zalán felezőszonettjei: „A fürdőszobában még évekig ott maradt a / fekete por (...) // A fürdőszobában évekig sötét illatok” – írja a *Fekete por* című versben. A kiindulópont és a zárlat között eltelő versidő maximálisan kihasználta; olyan, mintha a vers önmagába hajolna vissza, az utolsó pillanatban mégis elcsúszik, s így nem teljesen szabályos, nem teljesen kerek. A „keretelenség”, kvázi-szabályosság, a verseket formailag jellemző hiányalakzatok teszik igazán izgalmassá a kötetet. Első ránézésre tökéletes, tüchtig szonettekkel áll szemben az olvasó, de amint elmélyed bennük, felfedezheti a szabálytalanság termékenységét.

A felezőszonettek tehát „félúton” feleződnek el, ebben egyszerre érezhető „a külső kéz” suhintása, s az, hogy ez így logikus. A tengelyvonal meghúzása teremt lehetőséget a vissza-

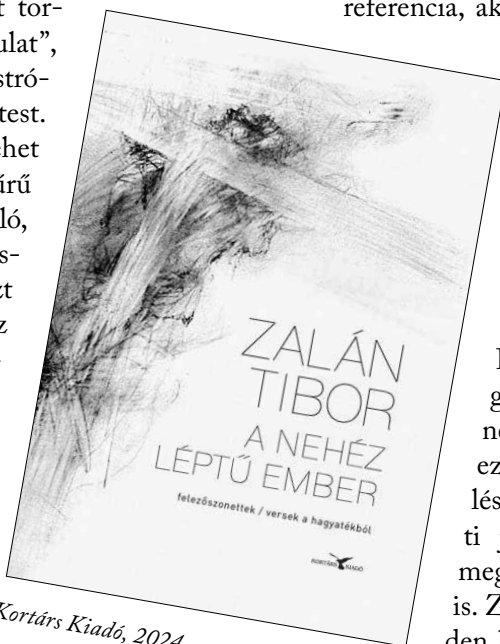
tükrözésre, variánsteremtésre. Ilyen értelemben a szövegek gondolatrítmusa sem értelmezhető automatikus mechanizmusként, sokkal inkább egyfajta „egyet előre, kettőt hátra” lépéssorozatként – épp ezért nem válik unalmassá sem. A felezés gesztusában a külső erő és a belső szükségesség is megmutatkozik; mondhatni, Zalán felezőszonettjei a shakespeare-i és a petrarcai szonettek különös hibridjei. A hangsúly nem a zárlaton és nem a tercának fordulatanál van, hanem a felezőponton. Itt történik a „misztikus fordulat”, összeér és szétválak a két strófa, levegőt kap a szövegtest. A felezés lényegét nem lehet eléggé hangsúlyozni. A sűrű versszöveget, a sokszor ziláló, központozás nélküli versmondatok megkövetelik ezt a „szelepet”, hogy az egész vers új erőre kapjon. Ráadásul az egymásra kapcsolódó versmondatok izgalmas (félre)olvasási eseteket eredményeznek („Róla beszélnek de nem érti Inkább tűnődik / azon mikor érdekelte utoljára az hogy / ki mit gondol róla” – *Pódiumon*).

A tengelyen levést, a folyamatos átfordulást (egyik strófából a másikba, egyik versmondattól a másikba) a kötet elé választott egyik idézet is felerősíti: „Úgy tűnik, bárkik legyünk, bármikor és bárhol éljünk is, az életünk átjárók között zajlik.” (Suzuki Tadashi, fordította: Jámbor József). A beszélő pozíciója vállaltan ambivalens: egyszerre személyes, ugyanakkor érezhető az ellenállás is, ahogy a lírai én igyekszik mégis felülről szemlélni mindent, mindennek az ironikus-cinikus élet veszi elő, mégsem rejti el a lényegét. „Mit mond S mi a véleménye / Így hát még keserűség sem volt benne amikor / rájött hogy már ő maga sem érdekes magának” – írja a *Pódiumon* című versben. A spleen és a sztoikus magatartás keveredik („Hirtelen öregedett meg Nem napról napra mint / a bol-

dog ember Egyszerre őszült meg akár a / boldogtalan istenek” – *Szél a teraszon*); az idézetek ezáltal – a kötet egészét figyelembe véve – a saját életmű értékeléseként is olvashatók. A felezőszonettek nagyrészt egy harmadik felet (ő) jelölnek meg, ami a verseket több irányba nyitja: érthető a lírai énre, mely ezáltal is távol kerül saját szüzséjétől, így pontosabb, radikálisabb képet ad; másrészt, még ha nincs is megjelölve, kinek ajánlja a szerző a verset, vagy nincs egyéb referencia, akkor is körvonalazódik egy független megszólított.

A variáció, téma és variáció tárgykörében több előkép is eszünkbe juthat. Az egyik Weöres Sándor költészete (pl. *Téma és variációk*), a kombinatorikus versszervezés maximális kihasználása. Fontos azonban megjegyezni, hogy Zalán Tibort nem e virtuozitás vezérli, ez „csak vele jár”. Az ismétlés-variálás szerves szerkezeti jellemző, ugyanakkor önmeggyőzés, önigazolás, mantra is. Zalán nem mutat meg minden lehetséges nyelvi kombinációt, csak a számára fontosakat, revelatívákat: „*A semmi közelít*

Ezt / régen másra értette és kevésbé volt akkor / így ez romantikus” (...) „Régen is inkább a semmi felé közelített s nem a / semmi közelített felé” – *Kék zongora* (kiemelés – „A semmi közelít” – az eredetiben). Másrésztől eszünkbe juthat a rondó refrénes forma: az első sor szavai a szöveg közepén és végén megismétlődnek. Ez Zalánnál a variánsok által is teljesül. A másik a pantum, egy távol-keleti eredetű versforma (lásd: Arany János: *Bor vitéz*), melyben minden sor kétszer szerepel. A felezőszonettek magával ragadó tulajdonsága, ahogy lebontja a határt formá és nem-forma, kötött és nem kötött között, ezáltal nem próbál meg steril határokat képezni, elkerüli az esszencializmust, mégis képes árnyalt, határozott állásfoglalásra. Egyszer-

Kortárs Kiadó, 2024

re szabad és kötött, ugyanúgy fontos a zeneiség, mint a mintázat és a randomitás, az organikus és a mesterséges: „Táncolni kell A zene majd megjön valahonnan” – írja a *Zorba* című versben.

Mit bír el a felezőszonett formája? Több mint 170 versben elég sok mindent. Szinte mindent. A kötet ezen, mennyiségileg is hangsúlyosabb felét (felezőszonettek) a szerző különböző négy soros snittekkel tagolta, melyek maguk is kitesznek egy önálló verset: „A kabócák megismerték A tenger hallgatott / Itt vagyok dadogta Csak zavarnak a hajnalok / még És a túl magas ég S a túl fényes csillagok / Túl Kornati Egy halott emléke is ideért”. A variációk ezeknél is fontosak, később a „halott” motívuma így tér vissza, megnyitva egy új ciklust: „Egy halott emléke lesz aki rég erre kószált”. A halál, az elmúlás gondolata általánosan is visszatér a felezőszonettekben: „Mert aki meghal arra haragszunk” – *Egy s más a halotról*. Az elmúlásról való erős gondolkodás jól illeszkedik a cinikus-ironikus-sztoikus közlésmódhoz; megfér egymás mellett a fennkölt és a profán, gyakran élőbeszédszerű szöveghelyekkel, durva kifejezésekkel is találkozhatunk. A filozófiát, gondolati költészetet előtérbe helyező versek (ezek inkább a felezőszonett-egység első felében találhatók, ilyen például a *Szomorú rino-*

céroszok vagy a *Labirintus*) mellett megférnek a közélettel, az irodalmi közeggel foglalkozó versek is. Ennek egyik kiteljesedése, csúcspontja az a 4-5 versből álló rész, amelyben Zalán a kritikáról, a versírásról értekezik.

A nehéz léptű ember cím ezt a nagy témaívet is lefedi. Rövid formába öntött súlyos, örvénylő témák. Nem mehetünk el azonban amellett, hogy a kötet egy – jelentősen – kisebb része „versek a hagyatékból” címen egyéb, korábban nem közölt írásokat tartalmaz, melyek elé Gyenge Zoltán esszéisztikus „előszava” került, amely kiemeli, hogy a legfontosabb elsősorban a szöveg: „A szerző maga, törődünk bele, teljesen lényegtelen.” Számos alkalmi verset, önreflektív szöveget olvashatunk ezek között, s az a gesztus, hogy Zalán ezeket „hagyaték-nak” tekinti, nemcsak e ciklust, hanem egész életművét hagyatékolja. A felezőszonettek után a hagyatékversekkel válik az anyag igazi életműkötté, abban az értelemben, hogy Zalán költészetének nagyívű teljesítménye – persze fontos megjegyezni, hogy a felezőszonettek önmagában is teljes értékűek, sőt. Ha kötetkompozícióként tekintünk az anyagra, persze kompaktabb lenne „csupán” a felezőszonetteket tekinteni, a „versek a hagyatékból” szövegeivel a kötet azonban lekerelkedik, lelassul – az életmű pedig a végéhez ér?

Eleai Zénón, Homérosz, Heidegger, Wittgenstein és a többiek

Tőzsér Árpád: Akhilleusz beéri a teknőst

Hatodik, egyben utolsó kötetével Tőzsér Árpád napló-regény-folyama ebben a formájában lezárulni látszik. A részleges bizonytalanság abból fakad, hogy Tőzsérnél sosem lehet tudni. A mintegy 1500 oldalra rúgó korpusz 1992 és 2020 közötti feljegyzések alapján készült és nyerte el a kötetekben megjelent alakját. A feldolgozott időintervallum fontos párhuzamaként említendő, hogy az első kötet 2008-ban hagyta el a nyomdát, a sorozatszáró darab pedig 2022-ben. S korántsem ennyi, amit tudunk. A részek az egészhez (s itt az oeuvre alakulástörténetét teljesen nem lehet figyelmen kívül hagyni) viszonyulnak; köztudott, hogy Tőzsér naplóírói tevékenysége az 1950-es évektől datálható (1952), így a megjelent korpusz terjedelme ellenére töredék. Szubjektíve: mindig foglalkoztatott, hogy miért éppen 1992 a publikussá alakított folyam kezdete. Egy 1989-es vagy 1990-es Tőzsér-napló rendkívül érdekes lett volna, ahogy a megelőző évtizedek kéziratban lévő szövegeiből is rengeteg tanulság levonható lenne. Átdolgozott formában vagy éppen anélkül. S ez nem fanyalgás: kíváncsiság. E kötetben lásd: „Ha még lesz időm, erőm, kedvem, a korai naplóimat kellene kötetekbe rendeznem.” A szöveg három kötet munkacímét is felvillantja.

Az *Akhilleusz beéri a teknőst* tehát a megelőző öt kötet (*Szent Antal disznaja* [2008]; *Érzékek csőcseléke* [2011]; *A kifordított ember* [2013]; *Einstein a Teremtést olvassa* [2015]; *Időcsapdák* [2019]) függvényében is értelmezendő:

legfőképpen azért, mert deklaráltan sorozatszáró darab, erről a köteten belül is olvashatunk. „Nézem naplóim ötödik kötetét, az *Időcsapdákat*: 2012-vel végződik. A hatodik kötet, az *Öregség* (munkacím!) 2013-tól 2020-ig hét évet fog majd be, aztán: Konyec! Hetedik kötet már szinte biztos, hogy nem lesz. S nemcsak azért nem, mert az idő előrehaladtával egyre ritkulnak a naplóbejegyzéseim (a korábbi kötetek időtartalma kb. 3-4 év volt), hanem azért is, mert hígulnak is a bejegyzések.” (A szöveg-részletben tévesen szerepel: időtartalom helyett helyesen: időtartam, valamint Tőzsér is téved, ez nyolc év anyaga.)

A *Naplók*ban olvasható elmúlt bő három évtized (28 év) Tőzsér által feljegyzett történéseit tehát az elmúlt másfél évtizedben (14 év) megjelent könyvekből érthette-olvashatta mindenki újra a maga ízlése, érdeklődése, felkészültsége, affinitása, személyes és kollektív tapasztalatai függvényében. A sorozat egyes darabjai a homogenizálás szándékával hatnak, a borítók és könyvek egységes külsővel, egy méretben jelentek meg, hálózati kiadásuk viszont még várat magára, a Digitális Irodalmi Akadémia oldalán a *Naplók* szövege nem olvasható, ez nagyban megnehezíti a kutatást, figyelembe véve a sorozat azon sajátosságát, hogy az első két kötet még névmutató nélkül jelent meg.

Mindemellert Tőzsér az első kötetből kezdődően az éveket fejezetcímekkel tagolja, egy évet szegmentálva ezzel, a fejezet címét az adott bejegyzések szövegvilágából prezentálva.

Ugyanakkor ezzel esetlegessé válik, hogy melyik fejezet mekkora időt ölel fel, mint ahogy az egyes kötetek által prezentált időterrénumok sem szabályosak; az *Akhilleusz beéri a teknőt* a legtágabb: nyolc, míg a legszűkebb intervallum három évet reprezentál (Érzékek csöcseléke; *Einstein a teremtést olvassa*). A hat kötet egy-egy tagolása, a naptári év illetően tagoltsága a folytatások (és a lineáris olvasás) szempontjából ismerős terepként tünteti fel a szöveget. Ez a gesztusrendszer persze csak ajánlat, a tetszőleges sorrendű olvasás mindenkor adott: az olvasás szabadságán túl a lírai életmű kereszteződései, a napi aktualitások keresése, de akár a névmutató használata is befolyásolhatja mindezt.

A tőzséri napló rendkívül dinamikus entitás. Sokrétű, témagazdag, és speciálisan irodalmi napló, amely különleges olvasási stratégiák mentén olvasható. Ennek megfelelően erősen változó, hogy az idők folyamán az olvasók milyen módon olvassák e szövegeket. (Ez jórészt a mindenkori olvasó műveltségének, tájékozottságának függvénye is.) Ám ez már a második lépés, hiszen Tőzsér önértéke az elsődleges. A naplóformából fakadó intimitás egyértelműen az énformálás, a változékonyságában megragadható identitás keresésének, korrigálásának, újrapiálásának kalandja. „Dolgozom. Munka közben a »diszjunkció« kifejezésre lenne szükségem, de egyszerűen nem jut eszembe a szó. Ilyenkor mindig elképedek: hogyan tudhatok valaminek a létéről, ha a nyelvi alakja, megfelelője nem jut eszembe? Nem igaz hát, hogy nyelvem határai világomnak is határai, s hogy annak van világa, akinek nyelve van? Van valami a világomon belül, ami nyelv nélkül létezik bennem? Meg aztán: *tudom*, amit tudok,

vagy *nem tudom*? A formális logika szerint *A* vagy *B*, vagy *nem B*, harmadik lehetőség nincs. Dehogyan nincs, mondja a tapasztalat: a *tudom* és a *nem tudom* között még ott van a *sejtés*.” (kiemelések az eredetiben)

Mindenesetre a szöveg tematikus gazdagsága, rendkívül tág érdeklődési horizontja számtalan viszonyulási lehetőséget hordoz. Ez a hozzárendelés a *Naplók* olvasási stratégiájának kikerülhetetlen mozzanata, akkor is, ha triviális témával, köz- és világügyekkel találjuk szemben magunkat, akkor is, ha az életmű alakulásával relációban lehet/kell újragondolnunk eddigi tudásunkat, s akkor is, amikor tudományról, művészetekről olvasunk.

A szakmai recepció szintén elég érdekes helyzetbe lavírozódott a kötetek megjelenésével, hiszen a *Naplók* legfajtyosabb (és a recepciót talán leginkább érdeklő, egyben zavarba ejtő) részei a magyarországi és a szlovákiai magyar irodalmi élet eseményeit tematizálják. Ez csak ennek a kötetnek vonatkozásában is számtalan emlékezetes

momentumot generál, az irodalom, a könyvkiadás, az irodalomkritika, a megjelent művek, az irodalmi élet eseményei végigvonulnak a 2010-es évek szóban forgó évein is. Mindemelllett a szakmának szembesülnie kellett azzal, hogy az életmű ezekkel a kötetekkel bővül, az egyébként is komplex, szövevényes oeuvre-t tovább árnyalva. Ha a lírai korpusz irányából nézzük, az első kötet megjelenése a *Légyyökerek* (2006) és a *Csatavirág* (2009) közé esett, a benne feldolgozott matéria a *Történetek Mittel úrról, a gombáról és a magánvalóról* (1989) és a *Leviticus* (1997) kötetek megjelenése közötti időt hordozzák, és így tovább. Ennek a retrospektivitásnak kettős hatása az életmű vizsgálatát is meghatározza, a sorozat záró kötete a *Lélekvándor*

Kalligram Kiadó, 2022

(2019) megjelenését még nyugtázza, a kézirat lezárulta után megjelent *Suttogások sötétben* (2021) verseskötet azonban exterritoriális marad, ahogy a 2020 óta eltelt három és fél év a *Naplók* irányából reflektálatlan.

A *Naplók*ban felépülő metareflexív tér első szinten az önreflexió, egyben az önépítés, az öndizájn terepe volt és maradt. A *Naplók* egyik legfőbb, visszatérő motívuma írás és olvasás szétválaszthatatlanságának tudatosítása. Az olvasmányok, a halottak, a pályatársak, a világ történései, politika, irodalomtörténetek, évfordulók és születésnapok, s főleg: az ebből fakadó reflexiók döntő többségükben az irodalom textuálisához vezetnek, és a saját költészetéből is visszatükröződő, mindvégig megőrzött márkáns, erős intellektus tartja őket egy mezőben. A horizont végig Tőzsér horizontja marad, függetlenül attól, hogy milyen énkonstrukciót tulajdonítunk a *Naplók* narrátorának, miként viszonyulunk az olvasás folyamatában önmagát újraszituáló személyhez.

A műfaji kódok (napló, regény, esszé) kavalkádjá az értelmezőket magával ragadta a recepció során, ám egzakt válasszal sem ők, sem a szerző nem szolgálhatott. A kötet ajánlója az első fülön naplófolyamot, bejegyzést, kommentárt, önéletrajzi regényt állít, legyen úgy. Ha bárki regényként olvasná össze a hat kötetet, tegye: remek társaságba kerül, szédületes utazásban lesz része. Végig vele tart Tőzsér Árpád önmagáról, másokról is nagyon sokat tudó narrátora.

Zénón paradoxona a mozgásról szól. Minderről számtalan értelmezés született, sőt volt, aki utol is érette a derék páncélos hullót (Lewis Carroll). A kötet a címmel ennek a pillanatot előlegezi. Amikor ez bekövetkezik, a múlt jelenbe ér, a folyamat lezárul, elnyeri végső kiterjedését.

Meglátásom szerint ez tévedés. Paradoxonok nem kizárólag azért vannak, hogy megoldják őket: van, amit jobb a megoldatlanság termékeny feszültségében hagyni: a dilemma érdekesebb, mint a megoldás. Másfelől ha magunk is ugyanúgy teszünk, mint szinte min-

denki, aki a kérdéssel foglalkozott, s igaznak fogadjuk el a cím állítását, nyugtalanító kérdés gyanánt mégis az marad: ki volt az, aki a teknőst utolérte? Ugyanaz volt és maradt-e a derék Akhilleusz a versenyfutás során. Nem a változás adja-e eme rögzíthetlenség (tágabb értelemben: életünkben hányszor halunk meg?) ellentmondásosságát. Amennyiben igen, Zénont a matematika területéről az ontológia területére vezethetjük át. S ebben az esetben jutnánk legközelebb ahhoz, hogy a *Naplókról* és a tőzséri életmű mozgásparadoxonjairól érdemben beszélgetni tudjunk. Azzal tehát, hogy kijelentjük, itt a vége (versenyfutásnak, naplókötetek megjelenésének), kényelmes és valójában csak teoretikusan elfoglalható pozícióba helyezük magunkat, és hatálytalanítjuk azt, ami az egész korpusz (és az egész lírai életmű) vonatkozásában mintaként azonosítható és hasznosítható: a létezés öröme és szabadságát. Ez az, amit Tőzsér Árpád megmutatott nekünk, ettől az egésznek tétje lesz: a gondolkodás, az intellektus, az irodalomban, kultúrában létezés, annak legjobbnak ítélt hagyományaihoz fordulások sorozata, a közönségességek, trivialisok, a test és a szellem küzdelme, mindezek kuriózummá érlelése, egyszerűen: a létezés magasabb foka. Nem megoldani, megélni Eleai Zénont.

Mindebből az is következik, hogy modellszerűnek látom azt a következetes működést, ami Tőzsér Árpád lírai, kritikus, könyvszerkesztői, olvasói szerepei mentén kirajzolódik. Olyan modellt, amit nem megfejteni vagy lefordítani kell, nem matematikai ekvivalenciákkal vagy hermeneutikai elemzéssel közelíteni, hanem legjobb attitűdjei mentén követni és megismételni a harmadik évezredben is. A tőzséri létezés a 21. században nem intellektuális kaland, nem interpretációs kihívás: túlélési stratégia lehet. És kétségkívül nem az egyetlen, de az egyik érvényes mód arra, hogy mindazt, ami történik velünk, a feljegyzés-stilizálás-újramondás segítségével felhasználjuk: a múltó, a szárnyas, a lineáris vagy akár a körkörös idővel szemben.

Egy fényképalbum dramaturgiája

László Noémi: *Pulzus*

László Noémi *Pulzus* című kötetét olvasva eszünkbe juthat Susan Sontag híres idézete: „fényképeket gyűjteni annyi, mint a világot gyűjteni”, mert ezúttal versfelvételekben összegyűjtve kapjuk kézhez a világot. Pontosabban a világnak azokat a szeleteit, amelyeket a versbeszélő végigjár, és saját belső szűrőjén keresztül mutat be az olvasónak. A városokat és országhatárokat átívelő kötet pulzál és lélegzik, bár ez a lélegzés gyakran hat zihálásnak, mintha hajszolva rohannánk végig egy viszonytagságokkal teli élet képein, úgy, mint amikor a vonatablakból kihajolva csak elsuhanás közben látjuk a tájakat, színesen, de összemosódva.

A három ciklusra tagolt versgyűjtemény – *Béke van*: erdélyi tájak, Románia; *Minden időben*: Budapest és a Balaton; *Bábel*: a világ legkülönfélébb városai – egy album képeként rajzolódik ki az olvasó szeme előtt, alcímükben valahányszor egy várost, utcát, helységet jelölnek meg, amit képaláírásokként is értelmezhetünk, hiszen egy fényképgyűjteményt tanulmányozva is először arra kíváncsi a néző, hol és mikor készültek a felvételek. A fényképszerűségre néhol rá is játszanak a szövegek: „Még megkerestem – közel volt az éjfél – / a Spanyol lépcsőnél a csónakot. / Lefényképeztem Rómát lámpafénynél. / Kihalt terek nyugalma meghatott” (*Eső/Róma*), de több szöveg is indít a látványról készített, ekphraszisz-szerű leltárral, mint például a *Nagyvárad*: „Lombok, sétányok, árkád, állomás, / sétálóutca. Majdnem mindenki költő”, vagy az *Amszterdam*: „Pisztráng, lazac, rák, vékony, / magas nő háta vakító ruhában, egymás kezét fogva kerekező / fiatalok, szikár urak, önfegyelem, / a vendéglátók stílusa

hibátlan”. Ugyanakkor nem pusztán az utazó feleszmélései, körülpillantásai ezek a felütések, gyakran észlelhető már az első megszólalásoknál is, különösen az Erdélyről szóló költeményekben, hogy a versbeszélő bővebb ismeretekkel rendelkezik a helyszíneiről, és azok szerint tágítja a képeket, változtatja a perspektíváit. Hol madártávlatból néz le a városra, hol benne lélegzik az őt körülvevőkkel, akikkel a viszonya egyszer távolságtartó, másszor bizalmas. Eszerint a versvilágot a helyszínek objektív bemutatására tett kísérletek és a szubjektív megélelések összekapcsolásának problémája hatja át.

A versekben megszólaló én ugyanis élete fontos helyszíneit veszi végig úgy, mintha sorsa pusztán az otthontalan rohanás volna, de a kötetben előre haladva inkább tűnik úgy, mintha ott menekülne képekbe, ahol már magáról nem tud vagy akar többet elárulni. A megszólaló egy katalógus összeállítójaként néhol jobban ragaszkodik a helyszínek külső megjelenítéséhez, egy vázlat felskicceléséhez – különösen azokon a helyszíneken, amelyeket feltehetőleg nem ismer annyira –, mint magához a vershez, illetve a versben létezéséhez, és ilyenkor kevésbé teszi átélhetővé a szövegek történéseit.

Hozzájárul még a zaklatottság érzéséhez, hogy az összegzés, összesítés attitűdje sem pusztán a kötet egészét szövi át, hanem olykor egy-egy különálló verset is, hiszen a könyv minden helyszínének csak egy-egy szöveget szentel, azoknak is, amelyekben több szubjektív idő telik el, mint például rögtön a legelsőben, amely az otthon fogalmát a gyerekkorral, a származási hellyel kapcsolja össze. A Kolozsvár-vers nagy időugrásokat hajt végre, a kisgyermekkor

eszmélése után rögtön az iskolaévek, majd pár sorral később már az anyaság képei következnek. „Ültem a kórházban, / folyosókon vártam. / Elbújtam a sulis alagsorában. / Világra hoztam egy lányt, egy fiút. / Nem éreztem, hogy ne lenne kiút.” A két részre tagolt költemény első fele pedig így zárul: „Ezt a helyet meg merem érteni, / mert nem túl nagy, és nem is / túl kicsi”, holott a későbbiekből kiderül, a kívülállóság érzése kevésbé a helyszínek méretének, befogadhatóságának a függvénye. Az előbb említett

Idő bogárlábakon című, Kolozsváron játszódó vers második része a kollektívába, a társadalom egészébe kapcsolja a versbeszélő jelenlétét, amelyben mindenkinek egyforma terhei vannak: a romániai kommunizmus, nélkülözés, jegyrendszer. „Nem vidám barakk”, olvasható egy strófa végén, aztán pár sorral később, kissé ironikus hangütésben: „Ez a gyerekkorod. Lásd, béke van.” De a költemény nem akarja azt sugallani, hogy a versek hőseit a nehéz körülmények vagy a kisebbségi létből fakadó

kitaszítottság-érzés indította útnak, a helyzetábrázolás objektív marad, így nem válik sem a vers, sem a könyv egy túlságosan kézenfekvő narratíva áldozatává. Ezen a ponton mindössze egy lapozásra készítő, találékony gesztussal zárul az első versfelvétel: „az idő bogárlábakon / borzongva elszaladt.”

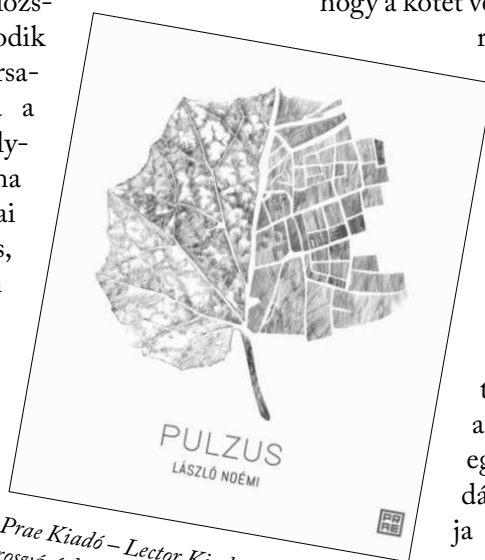
A kötet egészének nagy erénye, hogy könnyed, virtuóz költői alakzatokkal, megfogalmazásokkal tud súlyosabb témákat felpuhítani. A nyelvi játékok, rímek is alapvető szervezőelvei a szövegeknek, ugyanakkor a ritmikussággal és a helyszínek ekphrasztikus leírásaival néha mintha túlságosan felkönnyítené a versbeszélő azokat a belső lelki folyamatokat is, amelyekbe csak villanásokra enged betekinteni. Az egyetlen, lokálhoz, a Három Hollóhoz kapcsolódó

versben, (amely talán a külföldiként otthonlevés problematikája miatt a Drei Raben német nevét viseli a címben) például: „képtelen vagyok átmeneti létből / mindennapokat kanyarítani. / Goethe, Andrásy út, te hajdani / kegyelmes otthon, áldott kikötő! / Itt volt a zajlás elviselhető.” Az olvasóban ilyenkor felvetődik a kérdés, hogy a városok és városrészek vajon nem mind ugyanannak a belső konfliktusnak vagy a mélyebben gyökerező magánynak más és más megnyilvánulási formái lennének-e, és

hogy a kötet versei nem egy tünetegyüttest rajzolnak-e fel inkább a valódi „betegséget” okozó okok mélyebb feltárása nélkül.

Ennek a vers-fényképgyűjteménynek azok az igazán figyelemreméltó darabjai, amelyek az utazásoknak, hely(zet)változtatásoknak azt a költői aspektusát képesek megragadni, amely személyessé tesz egy-egy látogatást, ott-tartózkodást, amelyben erős kontúrja van az emberi sorsnak. A nem-turista attitűdből fakadó önkéntelen beavatások és kitárulkozások sokkal belakhatóbbá teszik az egyébként szubjektív

tereket. „Nézem, forgatom csonka tárgyaim, / és várom: a megértés majd segít. / Pedig a sort is az segíti lapra, / ha engedem, hogy történjen a rossz, / ha elnézem, hogy nem tökéletes, / s nem gondolom, hogy az lesz valaha” – olvasható *A téren (Blaha Lujza tér)* című versben. Vagy figyelemreméltó megoldás úgy kezdeni egy újabb város bemutatását, ahogy a *Lányvers*ben történik: „Budapest véletlenül alakult. / Ragadt, mint hajba a bogáncs, alig tudtam kiszedni”, hogy ezzel visszautaljon az *Anyavers* azonos kezdőmondatára, visszaívelve az előző ciklusba, de egy későbbi életszakaszba, és tovább játszon a sodródás érzésével, amely lassan sor(s) mintává szilárdul: „Bukarest véletlenül alakult. Valaki más akarta.” De ugyancsak magukkal

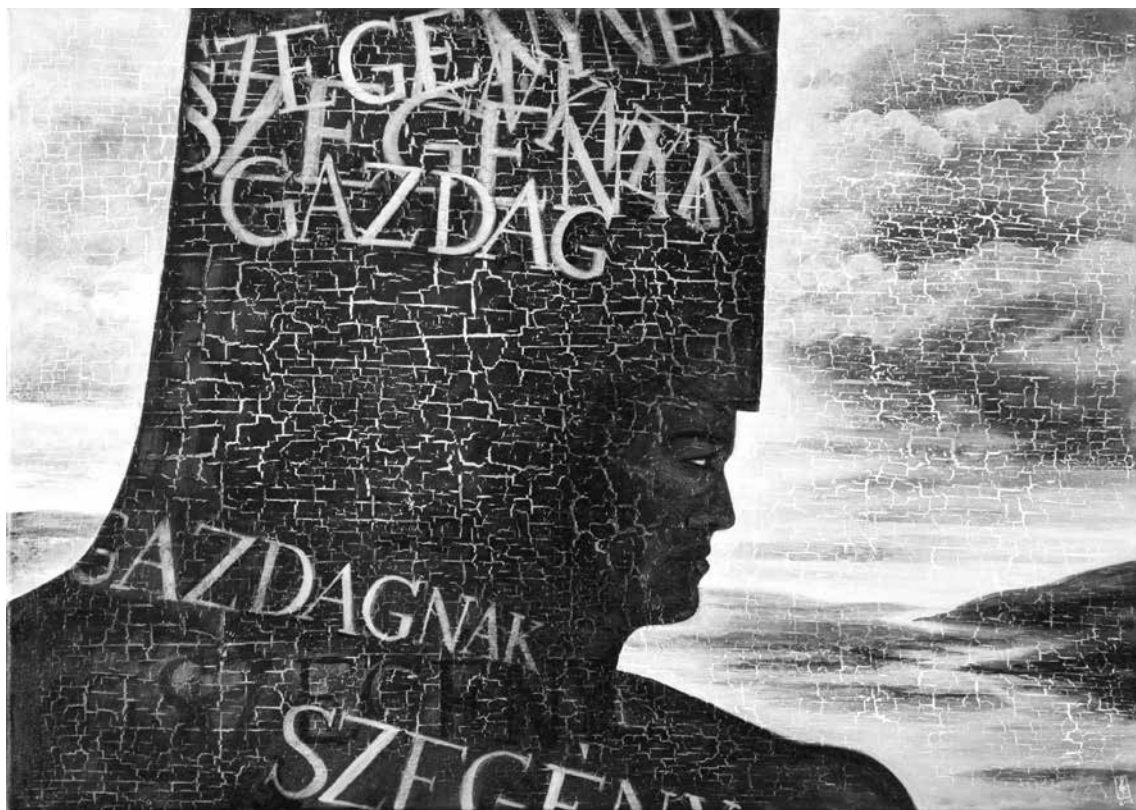
Prae Kiadó – Lector Kiadó, Budapest – Marosvásárhely, 2023

ragadják az olvasót az olyan pontos, a kint és bent világát egyesítő, metonimikus ábrázolások is, mint az *Oktogon* kezdősorai: „A decemberi ólomszínű ég, / a forgalomba fulladt délután, / a Dunán úszó dermedt szürkeség, / fénymáz a házak ázott homlokán, / a percek fáradt, fázó verebek”. Valamint erősek azok a szövegek is, amelyek az érzékeny megfigyelő szűrőjén keresztül mutatják be például egy közösség belső működését, mechanizmusait, társadalmi megrogzódéseit, mint a *Helyrajz (Csíkszereda)* című vers.

Ezzel a sorral kezdődik a kötet, amely Kolozsvárról indítja el a verseskönyv hősét: „Itt megtörtént a létezés velem”, és azzal fejeződik be a *Föld* alcímű versben, hogy a versbeszélő a közeledő, de még nem közeli halál gondolatával próbál számot vetni, ilyen módon kísérletet téve arra, hogy teret és időt összekapcsolva a címének megfelelően *Egy kör* megrajzolását végezze be. De vajon nem az volna-e a kötet

által felvillantott kérdés inkább, amely végül is nyitva marad, hogy a felnőtt hogyan tud visszatálcálni a nyelven keresztül ahhoz az intenzitáshoz, amelyet a gyermek ösztönös létezésében felejtett?

Túl egyszerű volna tehát a versek száguldó, sodró hangulatát pusztán az otthontalanság, a helyét kereső szubjektum problémájával összekapcsolni, mert az otthon fogalma – ahogy az áttüremkedik egy-egy vers szövetén – nem feltétlenül köthető tájegységekhez, sokkal inkább érzelmekhez, benyomásokhoz, és az albumot lapozgató ember is ott torpan meg, és gondolkodik el egy felvétel láttán, ahol olyan részleteket fedez fel az ismert tájakon, amelyek csak egy sorsba ágyazva, azon átszenvedtetve nyerhetnek értelmet, kapják meg tökesúlyukat. Az olvasó pedig akkor tud otthonra találni a versekben, amikor a versbeszélő vállalja a beavatottság felelősségét és a beavatás kockázatát.

Szegénynek gazdag, gazdagnak szegény (2011; akril, olaj, vászon; 70×100 cm)

Az ökokritika mint újraértésmi keret

Smid Róbert: Az ökokritika dilemmái

A nemzetközi tudományos diskurzusbán az ökokritika fogalmának népszerűsége jelentősen megnőtt: míg a hetvenes évek legvégén szinte észre sem vették a William Rueckert egyik esszéjében megbújó szócskát, ma már megkerülhetetlennek számít, és aligha akad olyan kulturális terület, amely a diszciplína érvényesülési körén kívül esik. Mindegy, hogy a nyaralásunkat tervezzük, állatokat tartunk vagy kritikát írunk, a klímakatasztrófa küszöbén állva egyszerűen képtelenek vagyunk átsiklani a természet jelzésein, *újból észre kell vennünk*, újra elevenen él gondolkodásunkban – sőt most vesszük észre igazán, mennyire él, és hogy fenyegetettsége egyben minket is veszélyeztet. A természet nemcsak a mindennapokba és az élet keretei közé íródott vissza, hanem a természet- és bölcsészettudomány horizontjába is. Magyarországon, főként a közelmúltban, igen széles körben és alaposan vizsgálták természet és ember/kultúra kiasztikus viszonyát, ha csak a könyvterjedelmű kutatásokat vesszük sorra, találhatunk populáris filmművekkel foglalkozó tanulmányköteteket (Hódosy Annamáriától *Biomozsi* és *Klímaszörnyek* címeiken), szűken értett irodalomelméleti feldolgozásokat (a *Fényem nő: magam termelem* a líra, *Az élet lármája* a próza területére terjeszti ki a kérdéskört) és filozófiai tárgyalásokat is (Horváth Márk: *Az antropocén*). Smid Róbertnek *Az ökokritika dilemmái* című könyve az itt felsorolt művek mindegyikéhez hasonlít valamilyen szempontból. Tanulmányainak több mint a fele elsősorban az irodalomhoz kapcsolódik, azonban szélesebb spektrumú, kultúratudományos megközelítésmód jellemzi, és kitekintéseket tesz a

populáris produktumok felé is. Az ökokritika interdiszciplináris jellege – akárcsak Horváth Márknak – számára sem jelent problémát, egymástól igen messze eső témákról (például Szabó Lőrinc költészetéről, a park és kert kultúratörténetéről, kimérákról) meggyőző alapossággal és izgalmas kérdésfelvetések mentén képes írni. Az egy tucat tanulmány (és a bevezető/utószó) mégse válik széttartóvá, mert közös az írásokban, hogy végül a nyelv(használat), illetve a természetről való beszéd lehetőségei kerülnek Smid Róbert gondolkodásának középpontjába.

Az ökokritika dilemmái két egységből áll: a szerző először különféle kulcsfogalmak segítségével áttekinti az ökológiai tudattal (és ökotudatossággal) kapcsolatos diskurzusokat, áttérve ezután egy jóval szűkebb területre a második részben, ahol a modernség lírai megszólalásmódjait elemzi olyan alkotók, „ökologikus” versbeszédét tárgyalva többek között, mint Babits Mihály, Szabó Lőrinc vagy József Attila. Smid Róbert – illeszkedve az irányzatra jellemző melankolikus hangoltsághoz – nem szépmít a tényeken és az emberiség kilátásain, ugyanakkor ez indokolt is, hiszen ennek segítségével helyezkedhet bele abba a pozícióba, ahol az ökokritikai beszéd kendőzetlensége révén új kérdéseket fogalmazhat meg, vagy éppen gyökeresen más aspektusból közelítheti meg az őt érdeklő témákat. Az első részben például a közösségi kertek és nemzeti parkok kultúrtörténetét a kiegészítés állapota felől közelíti meg, rámutatva, hogy az elszigetelődő társadalom tagjai önkéntelenül is kapcsolódni próbálnak a természethez és a természet által egymáshoz, sőt ez az önrehabilitáció egyik kiemelt helyszíne is – de miként

beszélhetünk „természetről” a kertek, parkok esetében, ahol az eredendő káoszt teljesen felváltotta a cseppet sem természetes rendezettség? Ha egy területet körbekerítünk, limitáljuk az élővilágát, és az igényeinknek megfelelően gondozzuk, akkor mennyiben találhatunk otthonra benne? Az első rész egy másik írásában a szigetek jelentésterjedelmét tekinti át a szerző ismét a fantázia és valóság különállásából kiindulva. A sziget ugyanis az ideális világ egyik tipikus tere, olyan világdarab, amely nemcsak rejtélyes, de szinte mesei környezetként rajzolható meg – ámde szorosán kapcsolódik az elszigetelődéshez, a veszélyhez, a magunkra maradottsághoz. A metaforika is változott Robinson története óta; a közeljövőben a katasztrófák helyszíneként gondolhatunk rájuk, és az ember pusztító ereje válik szemmel láthatóvá általuk, ha az emelkedő vízszintre és az óceán szemétszigeteire gondolunk. A sziget egyértelműen megjeleníti az emberi kisajátítási vágyból eredő károkat, ahogy a szerző meg is jegyzi, „a felfedezésből elfoglalás, alárendelés, besorolás és adminisztráció lett”, ugyanakkor nemcsak a természet erejével szembesítheti az emberiséget, de arra is alkalmas, hogy a nem emberivel vagy emberen túlival szembesítsen minket, ahogy azt a *Dr. Moreau szigetével* például H. G. Wells is teszi. Smid Róbert elemzése először az embernél intelligensebb lényekként, később az életről „leválasztottakként” értelmezi a regényben szereplő kimérákat, a dolgozat ereje elsősorban abból származik, hogy hol szörnyszülöttekként, hol áldozati szerepben látjuk a sci-fi/horror nonhumán karaktereit. A szerves lebomlást tárgyaló tanulmányban, főként Derrida nyomán, Smid az eldönthetlenség alakzataként

kezeli a lebomlót, tekintve, hogy nem nevezhető sem természetesnek, sem művinek, sem életnek, sem halálnak, és legfőképpen önmagával azonosnak sem: „a szervesen lebomló annak a neve, ami eredendően mássá válik, mint ön maga, ezzel azt az elkülönöződést megismételve, amelyen identitása alapul – tehát nemcsak egy másik dologgá válik, de mássá is válik, mint dolog”. Túl azon, hogy e megállapítás a kimérák

lényegiségére is igaz lehetne, ez a tanulmány ékes bizonyítéka annak, hogy az ökokritika átlépi a különböző tudományágak határait, így a tudósoknak igencsak felkészültknek kell lenniük – jelen esetben például a kultúrtörténet, irodalom, fizika és matematika területét érinti mélyebben a szerző.

Smid Róbert könyve ennyiben tankönyvszerű: mély merítéssel dolgozza fel és értelmezi az irányzat legfőbb kérdéseit és problémáit, és bár saját gondolatainak száma sem csekély, véletlenül sem akar csak hivatkozásokon és mások eredményein keresztül felépíteni egy-egy szöveget, túlzás nélkül állítha-

tó, hogy kitér minden sarkalatos problémára, műre és tézisre – de mint kritikus, élesen látja a hibákat, ahogyan *A fehér ökológia* című tanulmányban (ahol azt feszegeti, hogy egy végletekig racionalizált rendszerben a logikus döntés támogatása elhibázott bizalmon alapszik), és a lényegi kérdéseket is (ahogy a Bartók Imréről és Szerényi Szabolcsról szóló dolgozatában is azt firtatja, miért és hogyan nevezhetjük magunkat embernek, ha többnyire nem humán sejtekből állunk), mi több, kikerül néhány olyan csapdát, amelyet az ökokritika tárgykörében publikálók gyakran nem vesznek észre (az animal studies kereteiből például kiszorítja az embert, nem közelíti az állatokhoz őket, nem az oppozícióként vizsgálódik). Ezeknek köszönhetően

Smid Róbert kielégíti azt az elvárás, hogy az ember–állat, ember–természet, hierarchiával leszámolva beszéljen a problémákról – azaz ő nemcsak ökokritikainak *tekinti* és állítja be beszédpozícióját, hanem képes az irányzat szabályai szerint gondolkodni, ami nagy erény, tekintve, hogy hány olyan szerző és szöveg született már, amely nem vette észre, hogy aszerint a hierarchikus szemlélet szerint értelmezhető, amelyet meghaladni kívánt.

Az ökokritika dilemmáinak legértékesebb írásait az irodalmi műveket elemző szövegek adják, kezdve a Bodor Ádám regénytrilógiáját körbejáró tanulmánnyal, amely részletesen elemzi az állatok figurációit a *Sinistra körzet*, *Az érsék látogatása* és a *Verhovina madarai* kapcsán. A Bodor Ádám-életmű értelmezése a közelmúltban új irányba terelődött (és fel-frissült), főképp Kulcsár Szabó Ernő, Szirák Péter és Lőrincz Csongor interpretációi révén – Smid Róbert értekezése ehhez a (biopoétikai ihletettséggű) értelmezéskörhöz kapcsolódva amellet érvel, hogy az állatok figurációi kapcsolatban állnak a metafikcióval, és hogy a zoopoétikai szerveződés különbségei és hasonlóságai szervezik trilógiává Bodor regényeit. Miközben a szerző azt taglalja, hogyan alakul a jelentése a kakasnak (és a madaraknak), a halnak vagy például a karikára vágott hagyománának a regényekben, betekintést nyerhetünk abba is, miként születhetett meg az az unikális prózapoétika, amely Bodor műveit jellemzi – kifuttatva az elemzést a nyelv és idegenség viszonyára: arra a sajátosságra, hogy míg a körzeten belülieket a nyelvi sokszínűség jellemzi, addig az idegen leírása meglepően puritánnak mutatkozik. Bár a Bodor-témában én még látok potenciált egy későbbi, még részletesebb feldolgozásra, az írás legalább olyan magas minőséget képvisel, mint a lírai művekről született tanulmányok, amelyek Wordsworth, Babits Mihály, Nemes Nagy Ágnes, Kassák Lajos, Déry Tibor, Szabó Lőrinc és József Attila verseihez kapcsolódnak. Az angol költő esetében az értelmezés kettős pillérre támaszkodik, miután Smid összeveti Paul de Man és

Timothy Morton romantikafelfogásának azonosságait, főleg a természet válaszképességének megszűnése felől faggatja a verset. A kötet egyik legnagyobb ívű és legterjedelmesebb írásában, mely a *Kettős halál* címet viseli, Kulcsár Szabó kettévált modernség-téziséből kiindulva Smid amellet érvel, hogy létezhet egy olyan történeti ív is, ahol a klasszikus modernséget éppen a történeti avantgárd köti össze az utómodernséggel, és érveléséhez olyan versek részletes elemzésébe fog, amelyekben a kettős halál poétikai figurációja lényeges elemnek számít – azaz ahol a szövegekben a halál nem illeszthető be a szimbolikus rendbe, és episztemiológiai problémaként feszül. A két záró elemzés Szabó Lőrinc és József Attila életművét érinti. Előbbi amellet érvel, hogy a *Harc az ünnepért* szövegeiben nem jön létre ellentétesség a kultúra–technika–természet között, inkább kölcsönösen lehetővé teszik egymás befogadhatóságát, főként a technikai eszközök és folyamatok válhatnak arra alkalmassá, hogy a természeti jelenségek észlelhetőkké váljanak. Utóbbi főként a József Attila-i megszólalói pozícióra fókuszál az immerzió fogalmának segítségével (a kérdés tehát, hogy a versbeszélő miként tölti be azt a környezetet, amelyben megszólal), néhány tájversnek is tekinthető darabban és a *Téli éjszakában*, ahol a vonat és a vitrin figurái mentén értelmezi a szerző a szövegeket.

Az ökokritika dilemmái fontos könyv a diszkurzus magyarországi történetében (megkockáztatom, nemzetközi szinten is magasan kvalifikáltnak számít), köszönhetően az igényes, lényegi meglátások mentén íródott összefoglalásoknak, a jól átgondolt reflexióknak és a bátor kérdésfelvetéseknek – melyek részletes tárgyalások és érvelések mentén nyertek válaszra. Smid Róbert könyve három dolgot minden kétségen felül bebizonyított: jól érti és átlátja az ökokritika területét; kivételesen érzékeny elemzővel állunk szemben; illetve hogy az ökokritikai szemléletmód termékeny talajt jelent a művészetek, a kultúra és a mindennapi életünk újraértéséhez.

Az előző számunk tartalmából

Kovács István, Tompa Gábor, Fekete Vince, Grecsó Krisztián, Acsai Roland, Banner Zoltán, Bálint Tamás, Szabolcsi Viktória, Pál Dániel Levente versei

Bene Zoltán, Oberczián Géza, Jenei László, Károly Csaba prózái

Kiss László versei a Papírhajó rovatban

Tanulmányok Ottlik Géza, Nemes Nagy Ágnes, Szilágyi Domokos műveiről, valamint Jankay Tibor művészetéről

Kritikák Krasznahorkai László, Szilasi László, Bognár Péter és Balássy Fanni könyveiről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békéscsabai Jókai Színház

Felelős kiadó: Seregi Zoltán igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrassy út 1–3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@gmail.com; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

Képszerkesztő, laptervező: Lonovics László

Alapította: Cs. Tóth János (a Tevan Kiadó igazgatója) és Kántor Zsolt (főszerkesztő) 1993-ban

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 3.000 Ft.

Terjeszti a Lapker Zrt.

Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden felbélyegzett válaszbörítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.